CULTUURHISTORISCHE INVENTARISATIE & WAARDENSTELLING

Binnenstad & Centrumschil Meppel

Vastgesteld

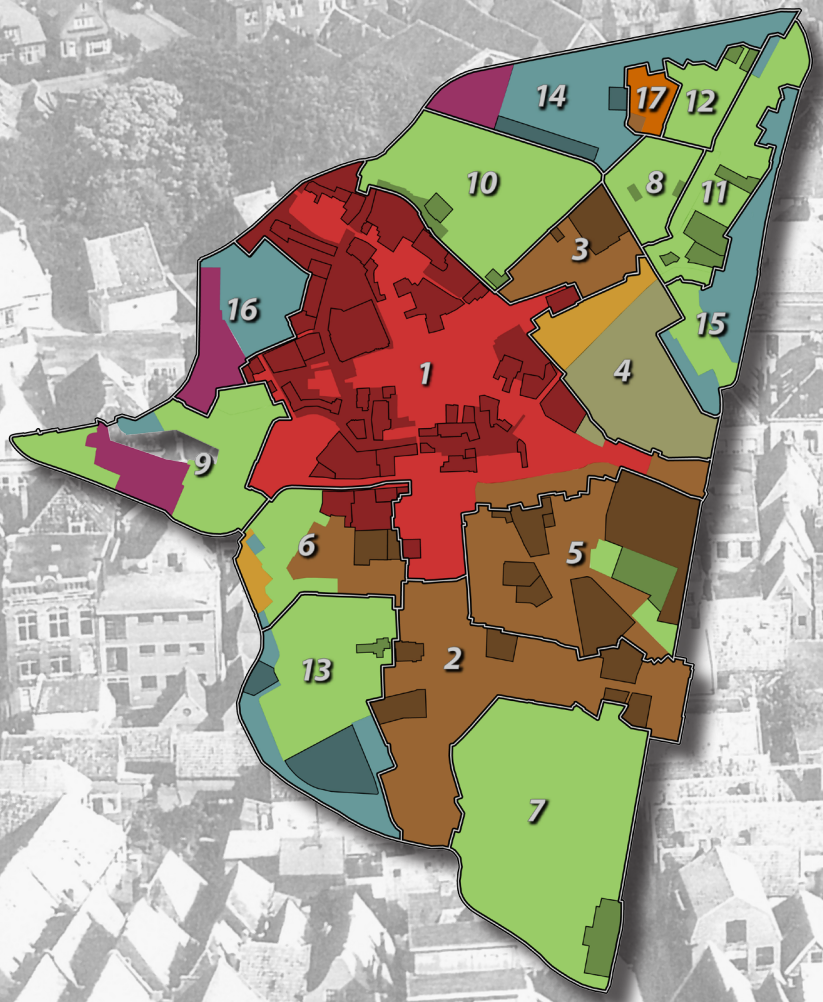

Gebiedsbeschrijvingen

CULTUURHISTORISCHE INVENTARISATIE EN WAARDENSTELLING MEPPEL

Binnenstad & Centrumschil Meppel

2. Gebiedsbeschrijvingen

Flexus AWC

2013

vastgesteld door de gemeenteraad op 24 april 2014

Colofon

Opdrachtgever:
Gemeente Meppel
dhr. ing. F. Smit, mevr. ing. A. van Koeverden

Uitvoering/Research:

Architectuur
Welstand
FLEXUS
Cultuurhistorie

Flexus Architectuur Welstand Cultuurhistorie
Provenierssingel 15A
3033 ED Rotterdam
www.flexusawc.nl

ir. Hugo J. van Velzen
drs. ing. Marcel R. van Winsen
ir. Rowin van der Leeden
Thijs van der Kooij
Lisa Mosch

Rotterdam, juli 2013

ISBN/EAN 978-94-91438-02-8
NUR 648

De cultuurhistorische inventarisatie en waardenstelling 'Meppel binnenstad en Centrumschil' bestaat uit vier hoofdstukken en is in twee boekwerken vormgegeven.

Achtergrondafbeelding kaft:
Luchtfoto van het centrum van Meppel, gemaakt tussen 1925 en 1967. <fotoarchief Stichting Oud Meppel>

Afbeelding vorige pagina:
Centrum van Meppel rond 1965, gezien van de Meppeler toren op het Kerkplein. Centraal op de foto de Sluisgracht en de Meppeler sluis <fotoarchief Stichting Oud Meppel>

4

Gebiedsbeschrijvingen

Binnenstad en Centrumschil

MEPPEL. 1e Hoofdstraat.

1 Binnenstad

Inleiding

◀ *Eerste Hoofdstraat gefotografeerd richting Kerkhofsbrug, 1910 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Deze gebiedsbeschrijving heeft in grote lijnen een identieke opbouw als de overige gebiedsbeschrijvingen uit deze cultuurhistorische verkenning. De eerste paragraaf behandelt de ontstaansgeschiedenis en cultuurhistorische identiteit van het gebied. De tweede paragraaf vormt de ruimtelijke beschrijving en waardering van het gebied.

Het gebied is na de Tweede Wereldoorlog in sterke mate getransformeerd. Daarom is ervoor gekozen haar ontstaansgeschiedenis te beschrijven uitgaande van twee hoofdperioden.
De eerste periode betreft de pre-industriële periode en de industriële periode met een uitloop tot 1945.
De tweede periode betreft de periode na 1945. Op de naastliggende kaart zijn de door beide perioden gekenmerkte gebieden duidelijk onderscheiden weergegeven. Het eerste gebied is felrood weergegeven. De naoorlogse transformatiegebieden hebben een donkerrode kleur.

De ruimtelijke beschrijving van het gebied is nauwkeuriger qua samenstelling dan de beschrijvingen van de andere gebieden uit deze cultuurhistorische verkenning. Deze precisie bleek noodzakelijk omdat het historisch stadsdeel complexer en fijnzinniger qua samenstelling is dan andere stadsdelen en hier bovendien meer transformatievraagstukken spelen. In de beschrijving zijn veel historische foto's opgenomen om een beeld te geven van de rijke geschiedenis van de Binnenstad en ter inspiratie voor toekomstige handhaving en ontwikkeling.
De gebiedsbeschrijving wordt beëindigd met een aantal zogenaamde kaderteksten waarin aanvullende informatie te vinden is over specifieke onderwerpen betreffende de historische binnenstad. Vanuit deze gebiedsbeschrijving wordt naar deze kaderteksten verwezen. Kadertekst 11 gaat nadrukkelijk in op de bouwhistorische verwachting in panden in de Binnenstad.
Tevens zijn een aantal kaarten in de gebiedsbeschrijving opgenomen die het nalopen van de structuurveranderingen in het stadsweefsel vergemakkelijken.

Voor een uitgebreide beschrijving van de sociaaleconomische ontwikkeling van de (binnen)stad en haar relatie met de ruimtelijke groei van dit stadsdeel verwijzen wij naar het katern 'De geschiedenis van Meppel'.

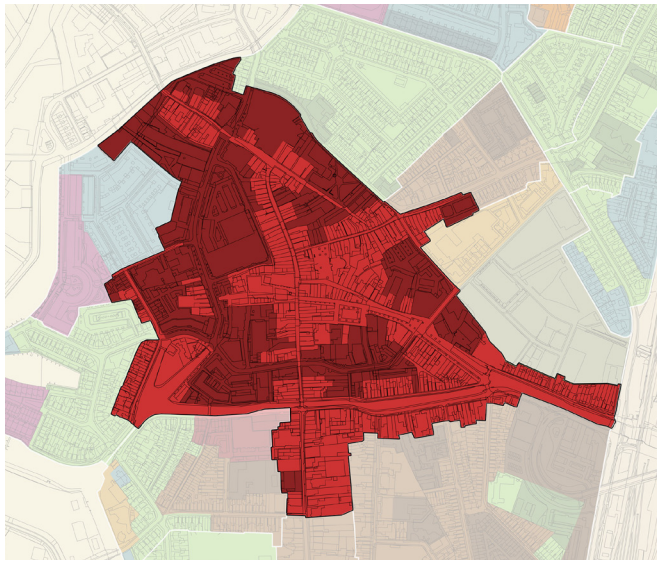

DE VERNIEUWDE KERK TE MEPPELT.

Ontstaansgeschiedenis en cultuurhistorische identiteit

◀ *Ets van de Grote Kerk, 1780, naar Jac Versteegen <Gerding, drs. M.A.W. e.a., Geschiedenis van Meppel, Boom Meppel, 1991>*

Ontstaansgeschiedenis van de binnenstad van Meppel, de pre-industriële en industriële periode tot 1945

De stad Meppel ontstond in de eerste occupatie-fase van Zuidwest-Drenthe, waarschijnlijk in de 10de eeuw – 11de eeuw na Christus, op een plek waar drie beken, afkomstig van het Drents plateau, bij elkaar komen. De Havelter Aa, de Wold Aa en de Reest verzamelen zich hier in het Meppeler Diep. De eerste bewoners waren boeren die zich op de hogere zandige delen tussen de genoemde riviertjes vestigden. Door ontginning van de woeste grond van de verschillende hoeven ontstond er een veelheid van verkavelingsrichtingen. Drie hoeven vormden de eigenlijke kern waaruit Meppel is ontstaan: Evesingehus (Eefsinge), Anekingehus (Enekinge), en Woltingehus (Woltinge). De stadsvorm kwam tot stand door opsplitsing van deze drie zeer grote erven in kleinere eenheden.
Meppel kreeg in 1421 een eigen kerk en werd daarmee een zelfstandige kerkelijke eenheid (een kerspel). Een van de belangrijkste groeifactoren van Meppel was de turfvaart, die eeuwenlang het belang van de plaats heeft bepaald. Dat de Meppelers zelf ook actief de belangen van de turfvaart inzagen, bewijst het bestaan van de Wetering, een gegraven waterloop uit 1426 vanaf de Aa naar het oosten. Meppel groeide snel door en haar overheersende positie in Drenthe werd in 1460 bestendigd, toen de handelsplaats door de landsheer twee jaarmarkten werd gegund.

Hoe de ruimtelijke situatie van de gemeente aan het begin van de 15de eeuw was, is nog steeds onduidelijk. De zeer schaarse 15de eeuwse bronnen geven weinig inzicht in het toenmalige wegen- en bewoningspatroon. In 1414 werd gesproken over 'der brugghe an der Zuderziede', waarmee de toenmalige brug over de Wetering werd bedoeld. Gezien de plaatsaanduiding zal toen reeds aan de noord- of westkant van de dorpskern over de Aa een tweede brug hebben gelegen, vermoedelijk ter hoogte van de huidige kruising Grote Oever – Kruisstraat. De verbinding tussen deze twee bruggen vormde de as van de dorpskern, voor zover daar in 1414 al van gesproken kan worden.
De parochiekerk kwam zowel langs de Wetering als langs de doorgaande noord-zuidverbinding te staan, bij de brug over de Wetering. Ook de Wheem, dit was de grond die door de ingezetenen aan de pastoor werd toegewezen om in zijn onderhoud te voorzien, kwam zeer centraal te liggen. Dit wijst erop dat de dorpskern zich pas nadien heeft ontwikkeld, omdat deze grond anders niet aan de kerk en de pastorie zou zijn toegewezen. Overigens is bekend dat toen er in het midden van de 15de eeuw armoede dreigde, de pastoor in 1454 door het uitgeven in erfpacht van een deel van het pastoorsgoed (wedeme) terrein beschikbaar stelde voor de bouw van keutersteden en huizen; dit kwam op gang na 1460.
De markten werden in die periode gehouden in de tegenwoordige Kruisstraat, de Hoofdstraat en de Wheem, voor zover door de pastoor ter beschikking gesteld. Zo ontstond in de loop van de 15de eeuw een dorpscentrum ten noorden van de Wetering en ten oosten van de Aa. Daarbuiten lagen ten westen van de Olde Aa uitgestrekte landerijen, die ook wel de Domeinmaten werden genoemd.

De verandering naar een stedelijke nederzetting die zich inzette in het begin van de 15de eeuw, had consequenties voor het ruimtelijk beeld van de stad. In het vroege begin van de Middeleeuwen bestond de bebouwing uit verspreid liggende boerderijen en ar-

Kadastrale Minuut 1823

◀ *Kadastrale minuutplan uit 1823 <Nationaal Archief>*

beiderswoningen. Aan het eind van de Middeleeuwen was de schipperij en handel al flink op gang gekomen en zal het beeld zijn bepaald door woon- en pakhuizen. Door de functie als regionaal centrum werden goede verbindingen over wegen naar omliggende dorpen en buurtschappen noodzakelijk. Op het kruispunt van deze wegen ontstonden stedelijke bebouwingswanden. Aangenomen wordt dat de eerste stedelijke wanden ontwikkeld zijn op het kruispunt van de weg naar Zwartsluis, de weg naar Ruinerwold en de weg in zuidelijke richting De Wijk.
Tot het einde van de 16de eeuw zal de bebouwing zich grotendeels in de driehoek Aa, Wetering en Kruisstraat/Touwbaan concentreren. Hierbij was niettemin toch sprake van een ontspannen uitleg; hoewel Meppel in functioneel en ruimtelijk opzicht zonder meer een stad was, is het nooit een versterkte stad geworden. Er zijn dan ook geen vestingwerken rond het stadscentrum gevonden, die de bebouwing kunstmatig in een beperkte pakking samenbalde.

Aan het begin van de 17de eeuw concentreerde de bebouwing zich langs de noordzijde van de Hoogeveense Vaart en aan beide zijden van de Aa. Dit gebied wordt tegenwoordig min of meer begrensd door de Kleine Oever, Grote Oever, Kruisstraat, Noteboomstraat, Vledderstraat, Prinsenplein, Prinsenstraat en Kerkplein. De dichte stadsbebouwing, die sommige delen van het stadscentrum nog steeds kenmerkt, moet in die periode zijn ontstaan.
De Domeinmaten, de uitgestrekte landerijen ten westen van de Olde Aa, ook wel Kinkhorstlanden genoemd naar de kleine burcht de Kinkhorst die hier in het eerste kwart van de 16de eeuw gebouwd was, waren in de periode daaraan voorafgaand al onder de invloedssfeer van Meppel gekomen. Deze kwamen in 1598 via huur en per 1622 als erfpacht in gebruik bij het kerspel, met het doel er huizen te bouwen. Hier ontstond de bebouwing van de Grote Oever, Kleine Oever en Bleekerseiland. De begrenzing van de erfpachtgrond werd gevormd door de 'oude haven' (ter plaatse van de huidige Havenstraat), de toenmalige toegangsgracht naar de Kinkhorst, die gebruikt werd als winterligplaats voor schepen. Het Meppeler bestuur was niet bereid een tweede brug over de Aa aan te leggen, zodat de nieuwe bewoners genoodzaakt waren deze zelf te financieren. Ter hoogte van Hogetin en Hagenstraat werden twee bruggen aangelegd, die in de loop van de 18de eeuw werden opgeruimd of vervangen. Verder kende Meppel nog een brug over de Reest naar Hesselingen in het verlengde van de huidige Weerdstraat, de brug te Beugelen in de verbinding tussen Drenthe en Overijssel, de Stomme- of Beerenbrug in het Zuideinde en de brug in de Papensteeg (de huidige Grote Kerkstraat). Ten noorden en oosten van de nederzetting waren de moerassige gronden van de Vledderlanden nauwelijks begaanbaar. Op een natuurlijke hoogte ten noorden van de bebouwingskern bevond zich het landgoed Vledderinge, dat al vóór 1414 was gebouwd (ter hoogte van het huidige Rechteren). Via het zogenaamde Jufferenpad was het landgoed verbonden met het dorp.

Het ruimtelijke groeiproces van de historische kern was – in tegenstelling tot wat het bovenstaande suggereert – niet overdreven planmatig van karakter. Was de vroegste bebouwing hoofdzakelijk gesitueerd op de hogere, zandige delen (eilandjes) rond het knooppunt van waterwegen (Blekerseiland, Kerkplein, Groenmarkt), met het groeiende inwonertal strekte de bebouwing zich verder langs bestaande wegen en (voornamelijk) langs de Hoogeveense Vaart uit. Later, toen met name ook economische ac-

GEMEENTE MEPPEL
Sectie A
genaamd
MEPPEL
2e Blad
Opgemeten door H.J.K.
Landmeter van de Eerste Klasse
Schaal van 1 tot 1250
GEMEENTE MEPPEL
Sectie A
genaamd
MEPPEL
2e Blad
Opgemeten door H.J.K.
Landmeter van de Eerste Klasse
Schaal van 1 tot 1250
Sectie D Zuid
Sectie B
Sectie C
GEMEENTE STAPHORST
Groeikaart van Meppel
Groeiproces van het stedelijk gebied
Stedelijk gebied tot 1300
Stedelijk gebied 1300 - 1633
" " 1633 - 1774
" " 1774 - 1850
Water
Contour historische binnenstad

◀ *Groeikaart getekend over de kadastrale minuut uit 1823, in rood weergegeven de contourlijn van het (binnen) stadsgebied uit dat jaar <Flexus AWC>*

tiviteiten steeds meer ruimte op gingen eisen, vond de stadsuitleg tevens nadrukkelijker plaats langs het wegenpatroon (17de/18de eeuw). Voorbeelden hiervan zijn de Kruisstraat, de Hoofdstraat, de Grote Kerkstraat, de Prinsengracht, en de meer in noordelijke richting gelegen Molenstraat, het Noordeinde en de Woldstraat.
Ofschoon er geen sprake was van ruimtelijke planning in de moderne zin van het woord, was er wel degelijk sprake van overdacht ruimtelijk handelen. Hoewel de oude stad gekenmerkt werd door een grote vervlechting van wonen en werken, werden sterk hinder verwekkende bedrijven (leerlooierijen, bierbrouwerijen, weverijen en scheepstimmerbedrijven) langs de stadsrand gesitueerd. Bij het voortgaan van de stadsuitbreidingen kwamen deze bedrijven uiteindelijk echter toch tussen de stedelijke bebouwing te liggen en ontstond er een kwalitatieve geleding in de stad. De lagere standen woonden nabij de hinderverwekkende bedrijven, terwijl welgestelden vooral rond het Kerkplein gehuisvest waren.

In de periode tot ongeveer 1800 breidde de kern van Meppel zich nauwelijks uit. Alleen het stuk tussen de toenmalige Wetering en de Zuideindigersloot (tegenwoordig het gedeelte tussen de Keizersgracht, Prinsengracht, Prinsenplein, Prinsenstraat, Weteringstraat, Stoombootkade en Zuideindigerpad) raakte bewoond. Met name enkele wevers vonden langs de Keizersgracht en op de locatie van het huidige Prinsenplein een geschikte woonplaats. Dit gedeelte van de stad werd dan ook wel de Wevershoek genoemd. Het gildehuis van de wevers bevond zich echter in de Hagenstraat, buiten dit gebied. Verder vond er bebouwing en verdichting langs de linten plaats, het Moleneinde, de Woldstraat en het Noordeinde.
Een probleem waar Meppel voortdurend mee kampte was het gebrek aan marktruimte. Aan het eind van de 18de eeuw werd de Wheem hiervoor definitief ingericht, welke ruimte in de tweede helft van de 19de eeuw nog verder vergroot werd. In 1818 werd besloten de zogenaamde Muzelaarshof in te richten als marktruimte. De ruimte werd Nieuwe Markt genoemd (later Groenmarkt). Met de begrafeniswet van 1825 kon ook het kerkhof naast de kerk tot marktplein worden bestemd.
In de eerste helft van de 19de eeuw was er geen sprake van grote stadsuitbreiding, maar eerder van verdichting. Binnenterreinen en open gebleven stukken land werden toen volgebouwd. Een belangrijke ontwikkeling voor de ruimtelijke structuur van de Binnenstad vormde de rond 1850 gerealiseerde verbreding van de Zuideindigersloot en de hierop volgende (1905) aanpassingen van rooilijnen en wallekanten langs deze route (Heerengracht/Keizersgracht).

In de tweede helft van de 19de eeuw nam de industrialisatie ook in Meppel toe, en begon de stad sterk te groeien. De oude historische kern werd binnenstad. De uitbreiding van de bebouwde kom kreeg na 1870 een impuls in zuidoostelijke richting als gevolg van de aanleg van het spoorwegstation. In een latere fase werden uitbreidingsmogelijkheden in noordelijke richting langs de uitvalsweg naar Ruinerwold gezocht. Na aanvankelijk niet-planmatige uitbreidingen gekend te hebben werd na 1928 binnen de contouren van een uitbreidingsplan van stadsarchitect Monsma verder uitgebreid, voornamelijk aan de zuidwest- en noordzijde.
Ondanks de uitbreidingen uit de tweede helft van de 19de en begin 20ste eeuw ging de verdichting in het centrum ook gewoon verder. Met name in het gebied ten westen van de Grote Oever, tussen de Grote Oever en de Hoofdstraat en bij de Kromme Elleboog en

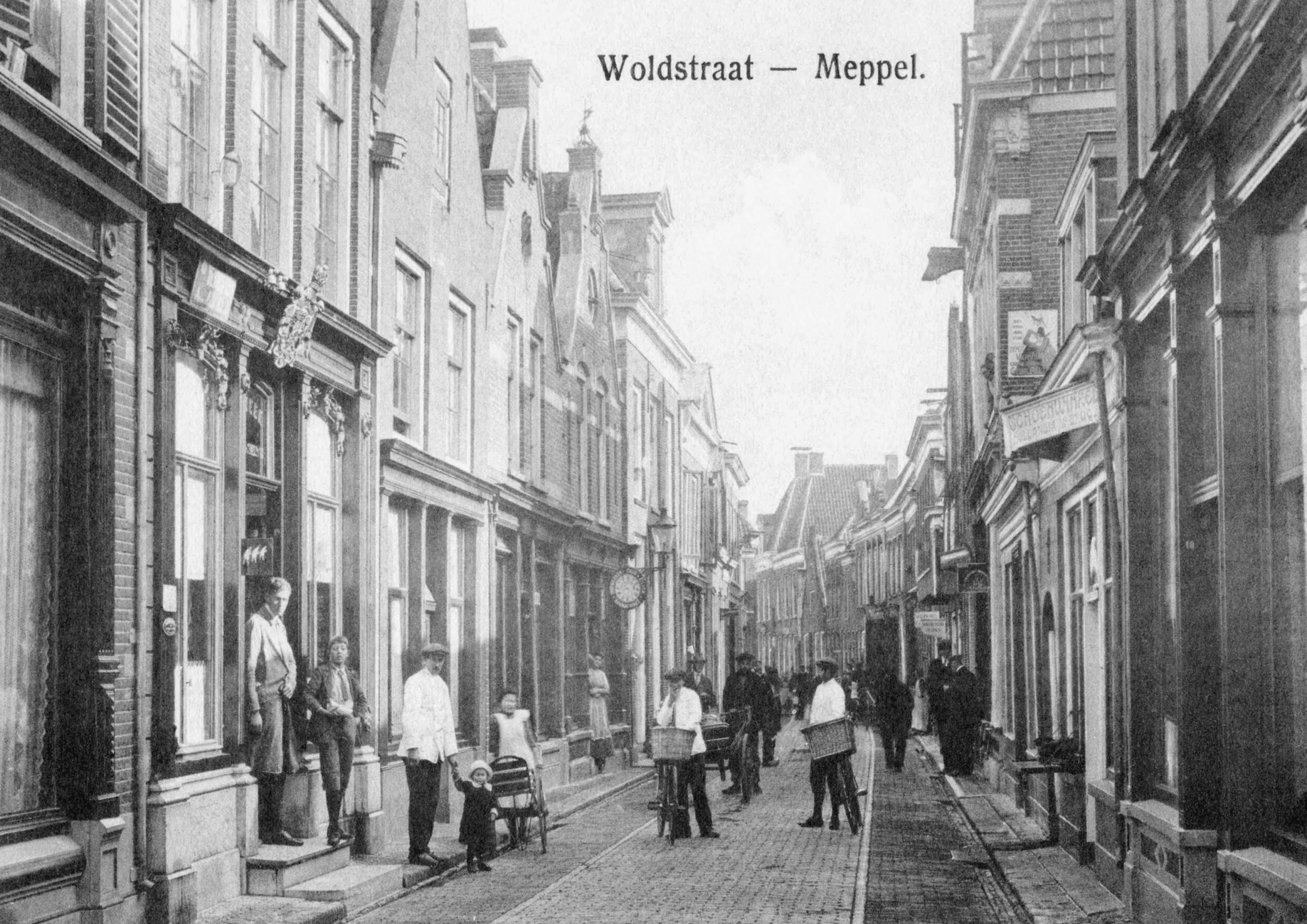
Woldstraat — Meppel.

◀ *Woldstraat, 1910 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Brouwersstraat leidde dat vaak tot slechte woonomstandigheden, waar de overheid niet op ingreep. Wel werd uitgebreid aandacht besteed aan de weg- en waterstructuren.
De eerste helft van de twintigste eeuw werd voor wat betreft de Binnenstad gekenmerkt door een toenemende rationalisatie: veel grachten werden vanaf 1917 in aanzet gedempt (Bleekerseiland, Kerkhofsdiep, Prinsenplein, Wetering ter plaatse van de Marktstraat, Aa ter plaatse van de huidige Eendrachtsstraat), veelal ten behoeve van het wegverkeer of ten behoeve van vergroting van marktruimte. Dit laatste bleef een probleem. Voor de veemarkt werd uiteindelijk een oplossing gevonden op de Vledderlanden. Hier was in 1860 een gasfabriek gekomen (aan de latere Gasgracht) die in 1926 fors uitbreidde. Het drassige Vledderland hierachter was in gebruik als hooiland en in de winter als schaatsbaan. Op de laatste locatie werd de grote veemarkt geplaatst die tot in de jaren zeventig van de 20ste eeuw heeft gefunctioneerd.

Bronnen

<Gerding, M.A.W. e.a., Geschiedenis van Meppel, hfdstuk 1: Top, drs. M., Meppel in de Middeleeuwen, hfdstuk 2: Hofland, drs. T., De ruimtelijke ontwikkeling, hfdstuk 3: Boezen, drs. E.L. en Jagersma, drs. L.L, De economische ontwikkeling van Meppel van 1600 tot 1970, Boom Meppel, 1991>
<http://www.oudmeppel.nl>

Kadastrale Minuut 1885

Kadastrale Minuut 1911

4

GEBIED 1 HISTORISCHE BINNENSTAD

◀ *Zicht vanaf het Mallegat op de Grote Oever, 1964 - 1968 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

De geschiedenis van de binnenstad van Meppel, van 1945 tot 1990

De Tweede Wereldoorlog trok haar sporen in Meppel met een bomaanslag waarbij 34 huizen verwoest werden en de Remonstrantse kerk aan de Heerengracht met de grond gelijk werd gemaakt. Dit verdwijnen van 34 panden zou niet in verhouding staan tot de ingrepen uit de saneringsoperatie gedurende de periode 1945 – 1988, die een aanzienlijke transformatie van de ruimtelijke structuur van de Binnenstad tot gevolg had.
Na de oorlog nam het college van burgemeester en wethouders de taak op zich de Binnenstad grondig te saneren. Doelstelling hierbij was het verbeteren van de vastgelopen verkeerssituatie, het scheppen van ruimte in de vrijwel geheel volgebouwde kern, het verplaatsen van bedrijven die niet in de Binnenstad thuishoorden en het verbeteren van het winkelklimaat in de stadskern. De opruiming van honderden krotten was hierbij de eerste taak waar het college zich voor gesteld zag. Er waren in de kern van Meppel al vanaf 1922 vele woningen op grond van de Woningwet onbewoonbaar verklaard, en desondanks waren in 1948 nog ongeveer 650 slechte woningen bewoond en stonden er 41 leeg. Geen enkele van de te slopen panden kwam op de monumentenlijst voor en de kavels van de pandjes waren naar de mening van de toenmalige plannenmakers te klein om als grondslag te dienen voor vervangende nieuwbouw.

De eerste aanzet tot uitvoering van de plannen was de goedkeuring in 1946 van de gemeenteraad het Kerkhofsdiep zo spoedig mogelijk te dempen en de Grote Oever vanaf de datum van 1 juni 1951. Deze operatie werd in 1953 afgerond. Ofschoon een meerderheid van de raad hiermee akkoord was, werd het enthousiasme voor de sloopplannen niet breed gedeeld, afgaand op de reacties in de Meppeler Courant uit die periode.

Gelijk op met het raadsbesluit werden op uitnodiging van het college van Burgemeester en Wethouders door het architecten- en stedenbouwkundig bureau ir. Roosenburg (uitvoerend stedenbouwkundige ir. J.G.E. Luyt) uit Den Haag plannen gemaakt voor een nieuwe verkeersstructuur en hiermee samenhangende saneringsplannen voor de bebouwing van de Binnenstad. De plannen resulteerden in het Ontwerpsaneringsplan voor de Binnenstad. Dit plan werd niet officieel vastgesteld door de gemeenteraad om speculatie met grond te voorkomen, maar werd in 1952 wel officieel aanvaard. Het Ontwerpsaneringsplan vormde de onderlegger voor ingrepen op verschillende locaties die in de daaropvolgende jaren tot uitvoering gebracht werden. Vanaf 1952 tot globaal het midden van de jaren tachtig zouden het saneringsplan en de hieruit volgende stedenbouwkundige en architectonische invullingen en oplossingen voor de verkeersstructuur de norm blijven voor ingrepen in de Binnenstad, met een echo tot in de huidige tijd.

Zie voor een beschrijving van de saneringslocaties kadertekst 4.

De sanering
De sanering ging op basis van het slechts in beperkte kring bekende Ontwerpsaneringsplan. Om te kunnen saneren dienden in de jaren ´50 en ´60 panden in eigendom verkregen te worden. De gemeente – nog niet met financiële middelen ondersteund door het Rijk – wilde in verband met de mogelijk hoge kosten niet onteigenen, hetgeen tijdens de saneringsperiode dan ook niet gebeurd is. De gemeente kocht panden aan, waarbij zij de toevallige mogelijkheden tot aankoop volgde. Hierdoor ontstonden soms adhoc op

HARTSPECIALISTEN

De raad van Meppel heeft Woensdagavond inderdaad een besluit van „historische" betekenis genomen. Niet alleen de gracht achter de Grote Oever, maar ook die langs de Kleine Oever zal worden gedempt. Weer een stuk oud-Meppel zal verdwijnen en als het in dit tempo doorgaat, zal er over een halve eeuw van de typisch oude stad, die eens de naam „Drents Rotterdam" kreeg, niets meer over zijn. De moderne inzichten in woningbouw en volksgezondheid en vooral het moderne verkeer, stellen eisen, die ingewilligd moeten worden. Men kan dat toejuichen of men kan het betreuren, maar wie het niet wil zien, is een dwaas.

Het besluit van Woensdagavond betekent een belangrijke stap op de weg naar de totale „sanering" — zo dat met een mooi woord heet — van de binnenstad Deze sanering is noodzakelijk, maar toch zullen er weinigen in Meppel zijn, die niet met een zeker onbehagen, met een zeker gevoel van leedwezen kennis nemen van dit dempingsbesluit. Want deze beide grachten dateren uit de tijd van Meppel's opgang, ze zijn zo typisch Meppels. De foto's, die hierbij zijn afgedrukt, spreken voor zichzelf. De Kleine Oever is de mooiste gracht van de stad.

„Een hartoperatie, die noodzakelijk is, omdat de bloedsomloop van de binnenstad ernstig is gestoord", zo noemde burgemeester Kleijn Woensdagavond het dempingsvoorstel en tegen de argumenten, die hij daarbij naar voren bracht, was weinig aan te voeren. En toch.....

Zij, die op dit ogenblik verantwoordelijk zijn voor de stedebouwkundige ontwikkeling van Meppel (voor de eerstvolgende 50 à 100 jaar), beschikken in sommige opzichten over een grootse visie. Men kan daar waardering en zelfs bewondering voor hebben, maar aan de andere kant krijgt men wel eens de indruk, dat — bij wijze van spreken — elk huis in de binnenstad dat ouder is dan vijftig jaar — zonder enige piëteit moet verdwijnen. Wie een grootse visie heeft, doet verstandig, zich daardoor toch niet te veel in vervoering te laten brengen, vooral niet bij „sanering" van oude, historische stadsgedeelten, in een tijd waarin alle nieuwbouw uitsluitend moet worden aangepast aan de eisen van doelmatigheid, en voor stadsverfraaiing geen cent beschikbaar is.

En tevens dient men — dit terloops — zich in deze grootse visie overigens niet te beperken tot de plattegrond van de stad, doch zich ook te richten op de bebouwing. Deze laatste moet in overeenstemming zijn met de grootse allure, waarmee pleinen en straten worden geprojecteerd, Als dat gebeurt, dan zal men niet weer vervallen in de fout, die op het Vledder is gemaakt, waar elke logische verhouding tussen pleinoppervlakte en huizenhoogte zoek is. Dit plein was niet zo koud en ongezellig geworden als daar étage-woningen — huizen van vier of vijf verdiepingen — waren gebouwd.

De Oevergrachten worden dus gedempt, omdat ze niet meer passen in het beeld, zoals men zich dat van het toekomstige Meppel heeft gedacht. De stad krijgt er meer lucht door.

Maar het zou misschien geen kwaad kunnen, wanneer de hartspecialisten in het Meppeler gemeentebestuur bij toekomstige chirurgische ingrepen wat meer „hart" zouden tonen.

▲ *Meppeler Courant, 1952*

Gaten in Meppeler binnenstad

M.C. 7-11-55

Sanering vordert gestadig

Graansilo vormt grote kluif

De sanering van de Meppeler binnenstad vordert gestadig. Bijna telkens wanneer men door de Grote Oever of door de Hagendwarsstraat komt ziet men weer nieuwe gaten in de bebouwing. Verschillende „gaatjes" zullen straks één groot gat vormen wanneer de vroeger bij de N.V. R. Spiker's Handel Mij in gebruik zijnde pakhuizen Bombam en Drenthe en de achter het laatste staande silo tegen de vlakte zullen zijn gegaan. De firma J. Klompmaker te Arnhem, die de afbraak hiervan heeft aangenomen, is thans al een eind op weg, maar het is een heel karwei, vooral het slopen van de ongeveer dertig meter hoge silo, die hoofdzakelijk uit beton, gevlochten met betonijzer, is opgebouwd. Eind October is men met het werk begonnen, maar men verwacht na de afbraak van beide pakhuizen, met de silo nog werk te hebben tot Kerstmis. De afbraak hiervan geschiedt nl. veel langzamer. Het slopen van de silo gaat nog moeilijker dan het opbouwen, want het moet practisch geheel met de hamer gebeuren. Aan de kanten wordt de zaak losgemaakt en dan worden hele stukken omgeduwd om beneden verder gesloopt te worden. Extra moeite heeft men natuurlijk met het ijzer, dat geknipt, gezaagd of gebrand moet worden. Met de pakhuizen gaat het vlugger, al kan gezegd worden dat ze in hun tijd — het forse pakhuis Drenthe dateert blijkens een gevelsteen uit het jaar 1734 — degelijk in elkaar gezet zijn. Dit blijkt ook wel uit de vele dikke zware balken die er gebruikt zijn. Geschat wordt dat er een 60 m3 hout uit dit pakhuis gehaald zal worden. Het hout zal z'n weg wel weer vinden, maar ook het puin wel. De firma Klompmaker is een vaste leverancier van Zuiderzeewerken, en ook veel mensen uit Staphorst tonen interesse voor de stenen.

„HISTORISCH MOMENT"

De slopers van de firma Klompmaker, een paar eigen krachten en hier aangenomen mensen, moeten geen hoogtevrees hebben. En dat hebben ze ook niet. Een van hen heeft reeds vijf jaar in een circus gewerkt..... Vrijdagmiddag moesten ze even dubbel voorzichtig zijn, want toen moest de gevelsteen met het jaartal 1734 losgehakt worden. De gevelstenen die uit de oude bouwsels in het saneringsgebied te voorschijn komen, gaan nl. naar de gemeente. Kwart over twee was 't „historische" moment daar dat men de steen aan een touw naar beneden liet zakken, waarschijnlijk net zoals hij 221 jaar geleden naar boven werd gehesen.

Toen de gevelsteen verwijderd was ging men weer met frisse moed aan het breken en even later kwam een deel van de gevel naar beneden met een doffe dreun die de grond deed schudden. Het slopingswerk gaat verder.

EEN GEDOEMDE REUS

Dit is de silo van de Fa. Spiker, al deerlijk toegetakeld door de moker van de slopers, maar toch nog trots en schijnbaar onverzettelijk. Zij had nog best honderd jaar meegekund, maar de omstandigheden wilden het anders. Zij zal haar huid van gewapend beton in de komende dagen zeer zeker nog duur verkopen, maar zij gaat eraan.

▲ *Meppeler Courant, 1955*

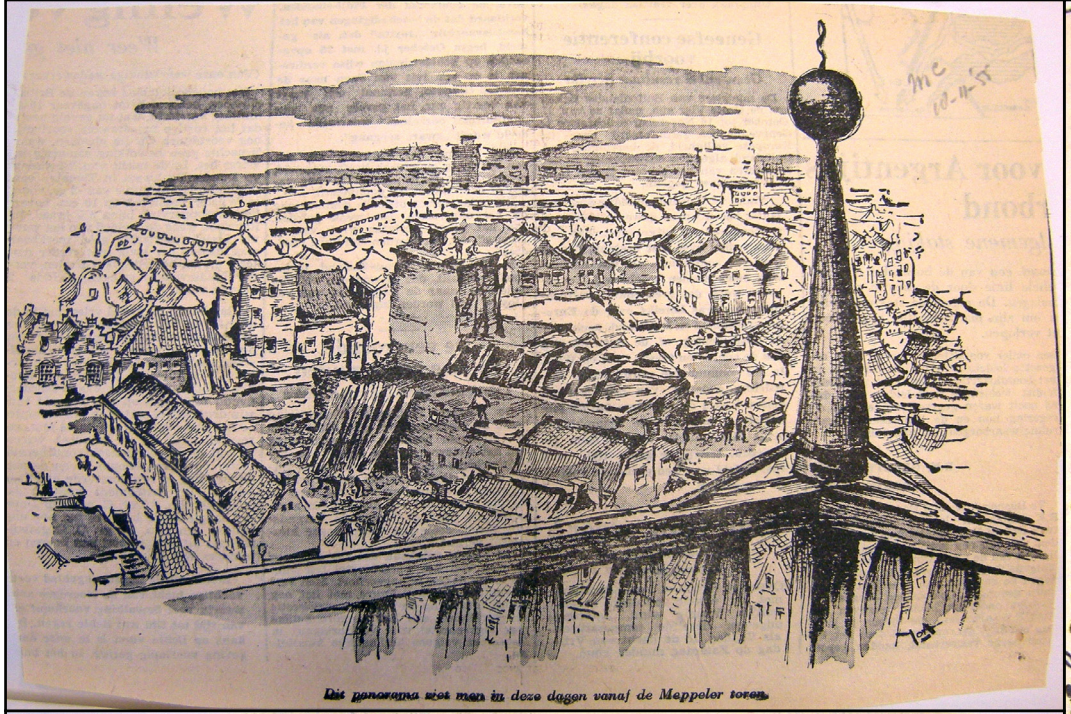

Dit panorama ziet men in deze dagen vanaf de Meppeler toren.

SANERING.

Impressie van onze tekenaar van de puinhopen en bouwvallen in Meppel's oude binnenstad, waar de moker op het ogenblik oppermachtig is. Bejaarde pakhuizen en woonhuizen geven zuchtend de geest onder de zware slagen en goed beschouwd is het elke morgen toch maar weer een meevallertje, dat de Meppeler toren er nog staat.....

Nog een impressie uit Meppel's stervende binnenstad.

▲ *Meppeler Courant, 1955*

▲▲ *Maatkade, 1948*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Panorama vanaf Meppeler toren richting Hagenstraat, 1952*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲▲ *Kleine Oever, 1954*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

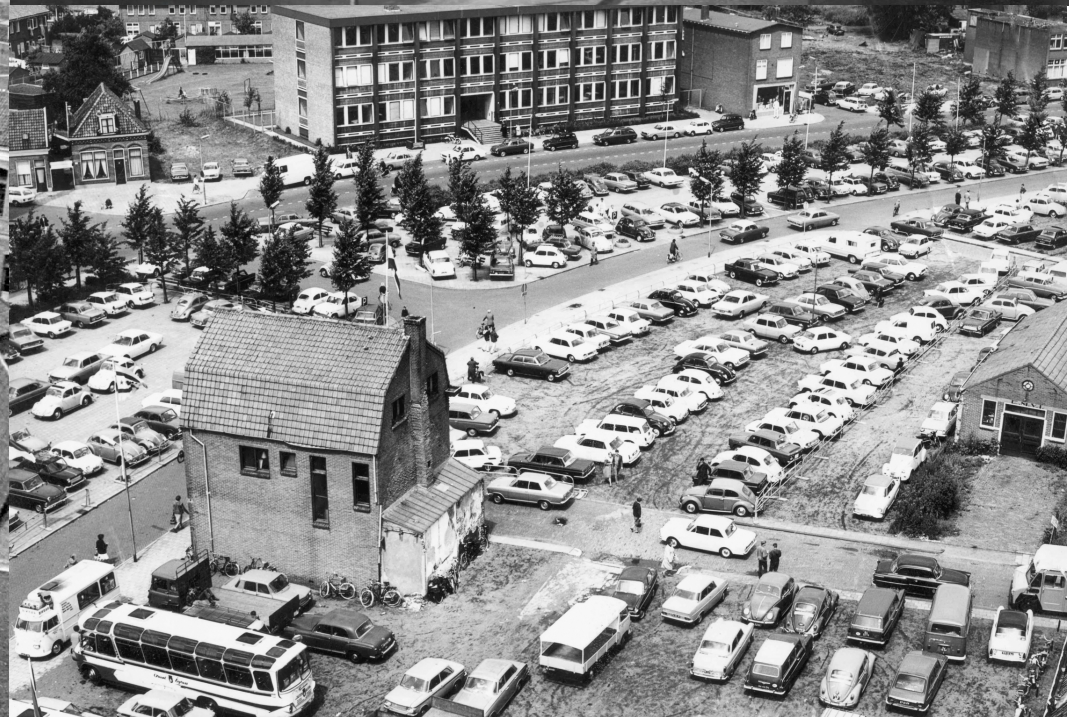

▲ *Panorama vanaf Meppeler toren richting Grote Oever, 1962*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel

▲ *Panorama centrum, rond 1962 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

▲ *Panorama centrum, 1976 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Middel tot ontwerp-research

ARCHITECTENPRIJSVRAGEN behoren in ons land tot de zeldzame gebeurtenissen. Anders dan in andere landen wordt bij ons dit middel om tot bijzondere oplossingen van stedebouwkundige of architectonische problemen te geraken maar zuinig gehanteerd.

Wat hiervan de oorzaak moge zijn, laten wij in het midden, feit is, dat hierdoor kansen worden gemist hetgeen overduidelijk is gebleken na de expositie van inzendingen voor de prijsvraag, uitgeschreven door Durox n.v. te Meppel.

Hierbij was de opgave een verantwoorde stedebouwkundige oplossing te ontwerpen voor de ongeveer driehoekige saneringswijk aan de zuidoostkant van de oude stadskern van Meppel, een wijk omsloten door Prinsengracht Keizersgracht en Kromme Elleboog.

In dit complex moest ca. 2500 m² winkelruimte worden gerecreëerd, aansluitend op het winkelbestand van de oude kern, alsmede woonruimte voor 70 eenheden.

Niet vele, maar allen van uitstekend gehalte gebleken oplossingen, hebben hier de bijzondere waarde van een dergelijke collegiale strijd tussen architecten bewezen. Er waren veertien inzendingen, die door de jury stuk voor stuk van zeer goede kwaliteit werden genoemd. Deze kwaliteit is reden genoeg om alle inzendingen onder de aandacht van onze lezers te brengen waartoe wij dank zij de medewerking van alle betrokkenen in de gelegenheid zijn.

De jury was als volgt samengesteld: prof. mr. A. Kleyn, voorzitter; mr. K. de Boer, secretaris; ir. J. A. M. de Boer; prof. ir. J. H. van den Broek; ir. J. G. E. Luyt en ir. W. van Tyen.

Wij stellen het bijzonder op prijs, dat de burgemeester van Meppel, prof. mr. A. Kleyn, en prof. ir. J. H. van den Broek bereid waren deze reeks met een persoonlijk woord te willen inleiden.

Durox architectenprijsvraag „STADSKERN MEPPEL"

Het eerste-prijs-ontwerp PLUS +

MET GROTE eenstemmigheid kende de jury de eerste prijs toe aan de inzending onder het motto „Plus". Dit betekende, dat dit ontwerp voldeed aan een reeks beoordelingscriteria: de betekenis van het project als afronding van het winkelgebied in de stadskern, de inpassing in het bestaande stedebouwkundige stramien, de schaal en de indeling van het plan, het architectuurbeeld, de behandeling van het doorgaande en het op het project gerichte verkeer, de aantrekkelijkheid van het geschapen woon- en winkelmilieu en de scheiding hiertussen, de samenhang van de diverse onderdelen van het ontwerp en de realiseringsmogelijkheid, zowel technisch als economisch, waarbij ook de flexibiliteit van het plan een rol speelt.

De jury onderschreef dit nog in haar rapport waarin is gesteld, dat de ontwerper duidelijk de grote ruimtelijke mogelijkheden van het terrein heeft aangegeven, een zeer aantrekkelijk wandelgebied voor het winkelend publiek heeft geschapen en een duidelijke scheiding tussen het woonmilieu en het winkelgebied heeft aangebracht.

De inzenders waren de architecten ir. A. A. van Stekelenburg b.i. en C. C. van Strien h.b.o. bekken in dienst van de gemeente Rotterdam. Hun geprononceerd progressieve ideeën, die ook spreken uit het met kop en schouders boven de andere uitstekend ontwerp, brengen een gesprek met de bei-

(Vervolg op pag. 15)

Boven: De architecten van het winnende ontwerp: ir. A. A. van Stekelenburg b.i. en C. C. van Strien h.b.o. Onder: Schets stadskern Meppel.

Mooie stedebouw-toekomst voor Meppel

DE PRIJSVRAAG, door de N.V. Durox in overleg met het gemeentebestuur uitgeschreven, met als opzet een verantwoord stedebouwkundige oplossing te suggereren voor de driehoek tussen de Prinsengracht, de Keizersgracht en de Kromme Elleboog heeft voor de gemeente Meppel een aantal interessante mogelijkheden en mooi vergelijkingsmateriaal opgeleverd.

Een ingewikkelde stedebouwkundige situatie als deze laat, en dat vooral in een tijd dat ook de stedebouwkunde zelf zoe-

(Vervolg op pag. 15)

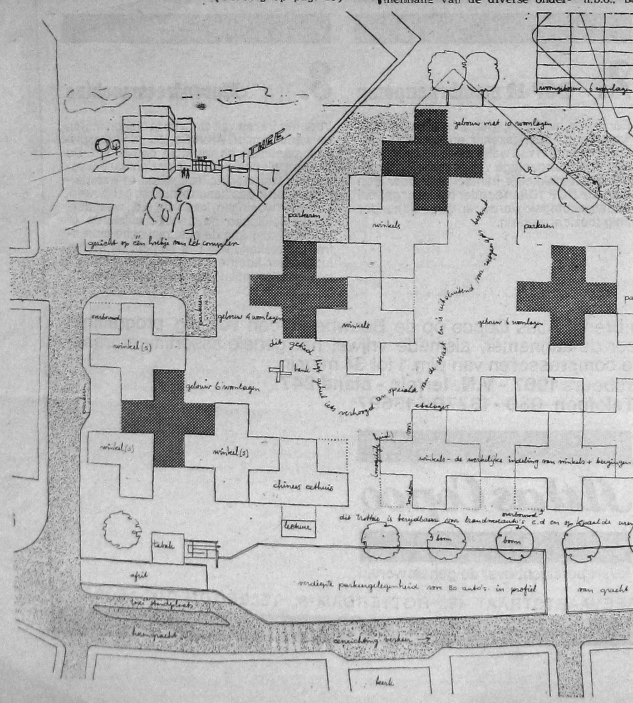

MOOIE STEDEBOUWTOEKOMST

kende is, talrijke uiteenlopende oplossingen toe. Juist een prijsvraag biedt de mogelijkheid bij uitstek veel verschillende oplossingen naast elkaar op tafel te krijgen, die dan elk voor zich op hun merites kunnen worden beoordeeld.

Het aantal inzendingen was niet bijzonder groot (14). Dit was bij een dergelijke niet spectaculaire maar wel moeilijke opgave ook niet te verwachten. Maar wel was het gehalte over het algemeen verheugend. Het met de eerste prijs bekroonde ontwerp biedt interessante mogelijkheden om op door te werken. Niet uit het oog mag worden verloren dat het een prijsvraagoplossing is. Dat will zeggen dat de deelnemers in de anonimiteit hebben moeten werken met als richtsnoer slechts enkele schriftelijke gegevens.

Het maken van een werkelijk helemaal op praktische toepassing gericht saneringsplan vereist daarentegen een veelvuldig en intensief overleg met alle erbij betrokken belanghebbenden. Pas na hoor en wederhoor en na eliminering, stuk voor stuk, van altijd weer uit allerlei hoeken opdoemende praktische bezwaren wordt eindelijk een aanvaardbaar saneringsplan geboren. Wat hier bekroond werd was dus in de eerste plaats de idee en de verantwoorde uitwerking daarvan.

Het was stellig geen panklaar saneringsplan. Maar belangrijk is het bekroonde idee stelling, doordat het de richting aangeeft, waarin hier de gedachten zullen gaan. Inzenders hebben gebroken met het gesloten stedebouwkundige plan. Zij hebben een flexibele oplossing gekozen, een losse, open plattegrond voor dit kleine toekomstige winkelcentrum, waarin de kooppruimten onregelmatig gespreid gesitueerd zijn. Het bijzondere voordeel daarvan is dat door een dergelijke losse groepering een geleidelijke uitvoering van het plan mogelijk wordt gemaakt.

Snelle verwezenlijking valt niet te verwachten. Deze hangt namelijk samen met de voorgenomen omlegging van de Hoogeveensevaart zuid langs Meppel, een werk waar nog verschillende jaren mee gemoeid zijn. Maar met de uitwerking en verdere concretisering kan worden begonnen en dat is al heel wat.

Prof. mr. A. Kleyn
Burgemeester van Meppel

Eigentijds en kwalitatief hoog niveau

OFSCHOON er op deze prijsvraag slechts een gering aantal inzendingen is binnengekomen, zijn daarover een paar opmerkingen te maken, die voor het objeet „prijsvragen" in Nederland van meer dan incidenteel belang zijn.

In de eerste plaats moet het geapprecieerd worden, dat de N.V. Durox aan de opening van haar dochter-bedrijf Durox-Meppel als bijzonderheid zulk een prijsvraag heeft verbonden. Dat zij daarmede ook haar publiciteit heeft gediend, mag haar van harte gegund worden, nu zij aan de stad Meppel *daarmede ongetwijfeld een* grote dienst heeft bewezen. Zij vervulde daarmede een bijkomend aspect van de betekenis van het bedrijfsleven in de maatschappij — niet alleen als economische factor daarin maar ook als betrokkene op sociaal-culturele waarden daarvan. Nu het persoonlijk maecenaat sedert lang zijn betekenis daarvoor heeft verloren, is daarom een beroep op de aandacht en de mede-verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven naast die van de overheid niet onredelijk, en het eigen initiatief daarvoor dubbel te loven.

Het is ook daarom dat een competente jury gaarne tot haar medewerking bereid was. Voor de jury gold bovendien de overweging, dat de prijsvraag niet gericht was op een object van de Durox-onderneming zelf, maar bedoeld was als bijdrage tot de ontwikkeling van de stad harer nieuwe nederzetting. De stad Meppel zelf staat immers als vele andere voor het bijzondere vraagstuk, om vanuit haar bestaande kern zowel een aansluiting te vinden op de noodzakelijke uitbreiding met nieuwe wijken, als de herziening, sanering of ontwikkeling van die kern met al de daaraan verbonden vraagstukken van vernieuwing van verouderde bebouwing, het ontzien van gevestigd bezit en het respect voor waardevolle historische bouwvormen.

Voor de opgave in kwestie — het driehoekige bouwblok Prinsengracht- Keizersgracht, Oosteinde — golden bovendien nog enige specifieke aspecten: de betekenis van het nieuwe complex als „toegangs-moment" tot de stad vanuit de richting Hoogeveen, de aansluiting op het bestaande winkelfront van het Prinsenplein, waarmede 't winkelgebied van de stadskern zou worden afgrond en de aanpassing aan de schaal der verbrede verkeersweg.

Naast de in het programma gevraagde voorzieningen voor woon-bebouwing en winkelcomplex, expeditie, verkeer en parkeergelegenheid, preciseerde de jury in haar beschouwingen en oordeel enige waardebepalingen, die zij noodzakelijk achtte voor een juiste oplossing: een karakteristieke onderscheiding van woning- en winkelbebouwing in een aantrekkelijk milieu, dat een ruimtelijke verrijking zou betekenen voor het totale stadscentrum. Als motief voor praktische verwezenlijking gold dan mede economische mogelijkheid tot deelsgewijze uitvoering.

De opgave was op zichzelf zeker niet gemakkelijk, en dat moge ook de oorzaak zijn, dat er betrekkelijk weinig plannen werden ingezonden. Dat bleek echter geen afbraak te doen aan de individuele en totale kwaliteit, die zeer bevredigend *mag worden genoemd.* Niet alleen werd bij alle inzendingen een goede goot gedaan naar een bevredigende oplossing, maar aan dat kleine aantal kunnen gemakkelijk de intenties worden overzien, die eraan ten grondslag hebben gelegen en die ook van een algemeen begrip blijk geven voor de aanpak van dergelijke complexen in de tegenwoordige stedelijke ontwikkelingen en saneringen.

Er waren weliswaar enkele inzendingen, die een conventioneel winkelstraatfront vertoonden en/of een hoog woonblok als merkteken voor de stadsentree — het meerendeel echter gaat uit van een „pluks-gewijze" bebouwing of vrij gelegen korte blokjes, dikwijls door „zaagtanden" gemouvementeerd geleed, in totaal dus een min of meer „open" bebouwing, die een vrij geloop van voetgangers tussen de winkels en tot de woonhuizen toelaat.

De beschouwingen van de jury over de 7 projecten van de prijsgroep en de 4 beste inzendingen daarvan mogen van de waardering voor zulke karakteristiek blijven geven.

Dat bovendien de architectuur-verschijning in het algemeen van een goed en zeer goed gehalte was, is reden om de betekenis van deze prijsvraag voor de bevordering van karakteristieke complex-vorming hoog aan te slaan. Toen de namen van de ontwerpers bekend werden, bleek niet alleen, dat zulk een kwaliteit geen verrassing behoefde te zijn, maar ook, dat de geringe deelname voor een deel ook geweten mocht worden aan de moeilijkheid, om voor het gegeven stuk zulk een kwalitatief niveau te bereiken.

Eén deelnemer heeft daarvoor een belangrijk risico genomen: om de aanpassing aan de bestaande kern te versterken heeft hij de stedebouwkundig voorziene en deels uitgevoerde verkeers-binnenring doorgetrokken over het terrein van de gasfabriek naar het hoekpunt van het gegeven terrein. Met een woontoren aan de noordzijde van die verkeersweg heeft hij ongetwijfeld de sterkste

(Vervolg op pag. 17)

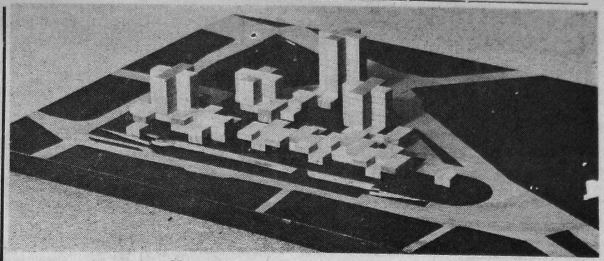

Maquette

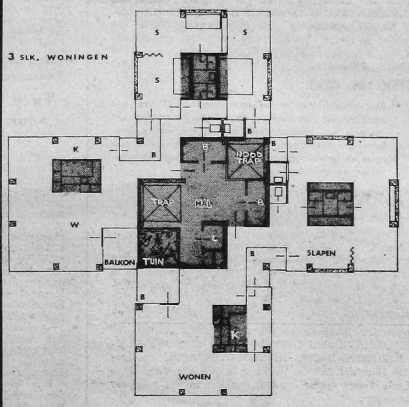

Woningtype 1

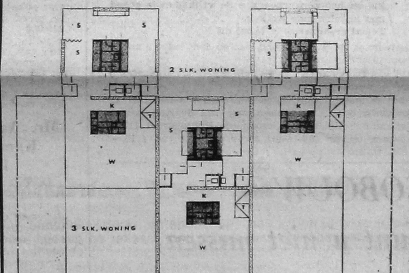

Woningtype 2

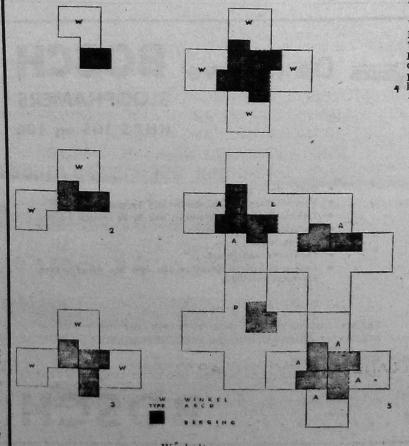

Winkeltypen

de architecten op de afkalving van hun mooie en verantwoordelijke beroep door de specialisatie, een proces waarmede zij bepaald geen vrede hebben.

Zowel bij de conceptie en de realisering van een bouwwerk als bij stedebouwkundige projecten dient de architect de centrale positie in te nemen. Natuurlijk is aan specialisatie in tal van sectoren niet te ontkomen, en daar moet ook efficiënt gebruik van worden gemaakt maar dan zo, dat de architect de specialisten rondom hem verzamelt en dit team onder zijn leiding de realisering aanpakt. De goede architect ziet het totaalbeeld reeds voor de vormgeving.

In deze zin was de prijsvraag voor de heren van Stekelenburg en Van Strien een uitdaging om te tonen, dat architecten stedebouwers zijn. Bij elk ontwerp moet hij immers vormgeven aan een zo ideaal mogelijke leefruimte. Het scheppen van een geschikte leefsfeer staat primair, of het nu om een bedrijfsgebouw, een school, 'n woning of een compleet stadsdeel gaat.

De winnende inzenders gingen er bij het ontwerp voor de woon- en winkelwijk voor Meppel van uit, dat flexibiliteit hier een belangrijke vereiste was en dat de starheid en het gebrek aan openheid van tal van winkelcentra met progressieve middelen moest worden voorkomen.

Blijkens het juryrapport zijn zij hierin volkomen geslaagd; het is deze flexibiliteit, welke het plan bij verdere uitwerking en detaillering aanpasbaar maakt aan nog nakomende eisen en wensen. De flexibele oplossing maakt het ook mogelijk, dat te zijner tijd het definitieve plan geleidelijk zal kunnen worden uitgevoerd hetgeen voor de stad Meppel gunstige mogelijkheden tot realisatie inhoudt.

De architecten Van Stekelenburg en Van Strien hechten grote waarde aan prijsvragen voor architecten, die dwingen tot verdieping in andere dan de dagelijkse problemen, altijd problemen in correlatie tot leven, wonen en werken en die het de architect bovendien mogelijk maken tegenwicht te geven aan de tendens tot opsplitsing in specialismen, welke het architectenberoep voortdurend verarmt.

Intussen hebben zij daarom weer deelgenomen aan een prijsvraag in het buitenland, waarbij het gaat om het ontwerpen van een nieuw stedelijk centrum. De uitslag van deze prijsvraag zal binnenkort bekend worden.

Houten Heipalen
Alle maten
Ypema
Groenedijk 36
Capelle aan den IJssel
tel. 01804 · 2315/2115

◄ *Durox Prijsvraag, Blad Cobouw, 1967 <archief gemeente Meppel>*

► *Stadskantoor, 1980, architect Maaskant <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

verschillende plaatsen in de Binnenstad lege plekken. Pas in 1967 kwam de eerste beschikking van het Ministerie van Volkshuisvesting, waarbij een rijksbijdrage van 80% in het vooruitzicht werd gesteld. Bij deze beschikking werd bepaald dat de 80% van de aankoopkosten van de panden pas werd uitbetaald, als zij reeds waren afgebroken. Dit had uiteraard een haastige afbraak tot gevolg.
Ondanks het verspreide aankoopbeleid werd wél volgens een indeling in gebieden gepland. Er is in de Binnenstad en haar directe omgeving sprake geweest van 10 saneringsgebieden (de gebieden A t/m J). Zie voor meer informatie kadertekst 4.

In de periode 1948-1988 zijn als gevolg van de sanering totaal 888 opstallen afgebroken. Van de 744 afgebroken woningen zijn 678 door de gemeente zelf neergehaald; door het Rijk en particulieren 66 woningen. In de saneringsgebieden zijn tot en met 1990 uiteindelijk 794 woningen gebouwd, waarvan 457 door woningcorporatie de Meppeler Woningstichting, iets meer dan 57%. Bijna 78% van de nieuwbouw bestaat uit bebouwing met 2 tot 5 woonlagen. Het overgrote deel is complexmatig tot stand gekomen.

Het stadsbeeld
De plannenmakers hadden uitgesproken ruimtelijke opvattingen die een rol speelden bij de uitwerking van de plannen. Deze lagen in het verlengde van de visie die moderne architecten tijdens de wederopbouwperiode hadden op historische binnensteden: openen van de Binnenstad voor het verkeer, de introductie van kantoren en winkelfuncties in het centrum, met geringe aandacht voor wonen in de Binnenstad en geen of zeer geringe aandacht voor de cultuurhistorische waarden. Nieuwe steden in binnen- en buitenland vormden de referentie. Zo werd voor het winkelapparaat – zeker voor de nieuwe winkels aan de gedempte Grote Oever oostzijde - verwezen naar de principes van de Lijnbaan in Rotterdam, waar sprake was van een expeditiestraat en een verkeersvrij voetgangersgebied. Het aanleggen van de de Hoofdstraatpromenade in 1973 lag in het verlengde van deze gedachte. Hiermee werd een gedeelte van het centrum autovrij gemaakt. Meppel stond hierin niet alleen; in andere steden in Nederland was sprake van vergelijkbare oplossingen.

De briefwisselingen tussen het college van B en W en stedenbouwkundige Luyt illustreren dat het college er in die tijd níet anders over dacht. Bij de wens in 1957 om een 3-hoog flatgebouw aan de westzijde van de Grote Oever te willen realiseren, gaf het college te kennen de Rotterdamse architect Maaskant uit te willen nodigen *'als definitieve en duidelijke breuk met het oude'*. Maquettes of driedimensionale visualisaties van het Ontwerpsaneringsplan zijn niettemin onbekend. Het duidelijkst sprak de stedenbouwkundige Luyt zich uit in een brief uit 1962 toen hij op navraag van het college van B en W reageerde op

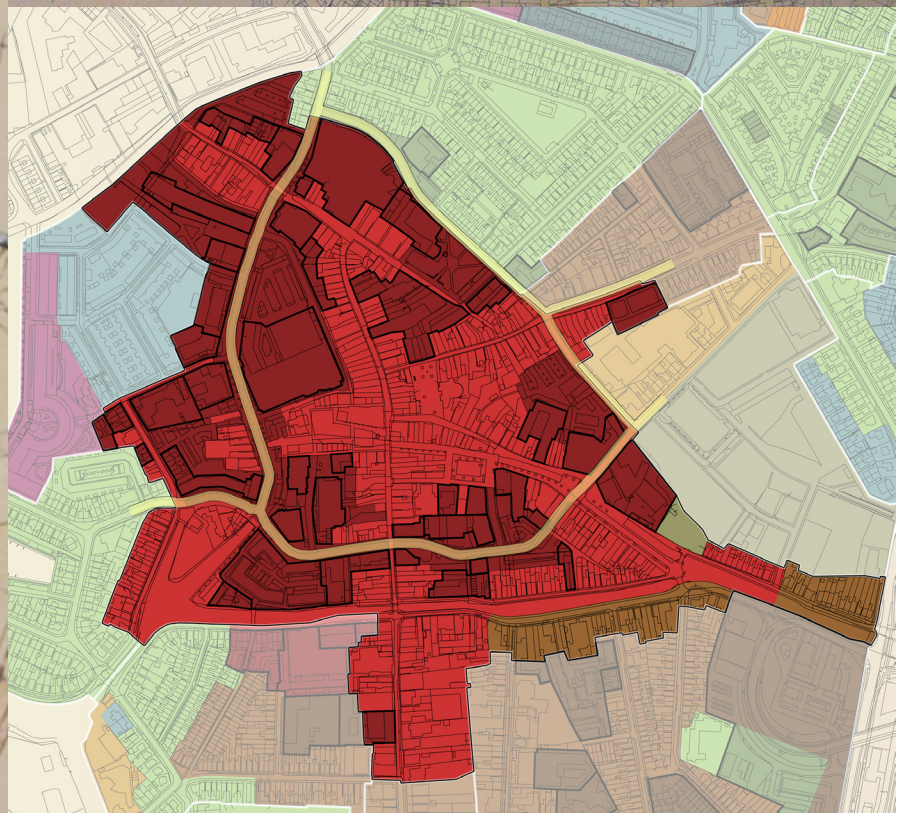

◀ *Voorlopig saneringsplan, opgesteld door Gemeentewerken, 1942 (uitsnede) <archief gemeente Meppel>*

◀◀ *Uitsnede uit kaart 'Plan in Hoofdzaak', 1958 <archief gemeente Meppel>*

◀ *Kaart binnenstadsgebied met hierin weergegeven de cityring zoals gerealiseerd <Flexus AWC>*

de welstandsbeoordeling van een pand aan de toekomstig te dempen Heerengracht: *'ik bericht u dat in de toekomst een wat forser schaal in de bebouwing langs de gedempte Hoogeveense Vaart nodig is. Het liefst zou ik een bebouwing zien met afwisselende hoogten, bijvoorbeeld een basishoogte van circa 10 meter (3 verdiepingen) met om de ongeveer 100 meter een gebouw tot een hoogte van circa 20 meter (7 verdiepingen). Dit zou inhouden dat tussen de Parallelweg en de Stoombootkade 10 tot 12 hogere gebouwen komen. Hiermee zou een fors en levendig stadsbeeld ontstaan voor deze in de toekomst belangrijke weg. Een wellicht gemakkelijker te realiseren maar veel minder aantrekkelijke oplossing zou zijn een uniforme bouwhoogte van ongeveer 12 meter (4 verdiepingen) vast te leggen*'.
Ook de resultaten van de – uiteindelijk niet gerealiseerde – Durox-prijsvraag uit 1967 wezen in de richting van hoge bebouwing, hier in combinatie met het opheffen van het principe van het gesloten bouwblok. Wat betreft de voorziene ruimtelijke opbouw ter plaatse van de nieuwe wegverkeersstructuur zijn de daarop betrekking hebbende stukken vooralsnog niet uit het gemeentearchief naar boven gekomen. Wel lijkt de basisgedachte van de 'stadsboulevard' een rol gespeeld te hebben bij de demping van de Grote Aa. Hier was een breed doorsnedeprofiel het uitgangspunt, met moderne bebouwing aan weerszijden en een groenstrook en parkeren in het midden.

De verkeersstructuur
Het verkeersvraagstuk was een majeure component in de saneringsplannen. Het is dan ook niet toevallig dat de saneringslocaties bij nadere beschouwing het patroon van de nieuwe grootstedelijke verkeersstructuur blijken te volgen, een gegeven dat twijfels oproept over de 'verkrotting' van alle opgekochte en gesloopte panden. De verkeersstructuur tekende zich weliswaar nog niet in de allereerste schetsen, maar toch als snel als een kleine 'cityring c.q. binnenring' met uitvalswegen af. Dit principe van een centrum-autorondweg werd overigens ook in andere 'komplannen' voor historische binnensteden in Nederland geïntroduceerd (zie onder andere de plannen van Feuchtinger en Kuiper voor Utrecht), maar werd daar in tegenstelling tot in Meppel nooit volledig verwezenlijkt.

Op een plankaart uit 1958 die zich in het gemeentelijk archief bevindt, genaamd 'Plan in hoofdzaak Meppel', werd het verkeersplan aangegeven. Hierop was de binnenring getekend als de route Eendrachtstraat – Grote Oever – Kleine Oever – Brouwersstraat – Kromme Elleboog – Marktstraat – Vledderstraat – Noteboomstraat. In het plan waren doorbraken vanaf de binnenring naar de omringende stadsdelen gedacht, bijvoorbeeld een koppeling van de Brouwersstraat naar de Oude Boazstraat, een koppeling van de Kromme Elleboog met de Catharinastraat, en een rigoureuze doorbraak vanaf de Soembastraat tot op de Wheem.

De plankaart van het Structuurplan Meppel uit de periode 1965 – 1969 ging hierin nog verder. Hierin was sprake van het dempen van alle grachten (Heerengracht/Keizersgracht en de Hoogeveense Vaart), waardoor ook deze stedelijke ruimten als verkeerswegen uitgevoerd konden worden. Ter plaatse van de Hoogeveense Vaart wilde men een verkeerstunnel realiseren die de Oosterboer direct onder de spoorbaan door met de Binnenstad moest gaan verbinden. Bij het opstellen van de voorlopige schets voor het structuurplan in 1971 werd op de doorbraak- en dempingsplannen voortgeborduurd. Uiteindelijk zijn de dempingsplannen niet verwezenlijkt in verband met hun buitensporigheid, toenemende protesten

Kaart 1948

Kaart saneringsplan 1964

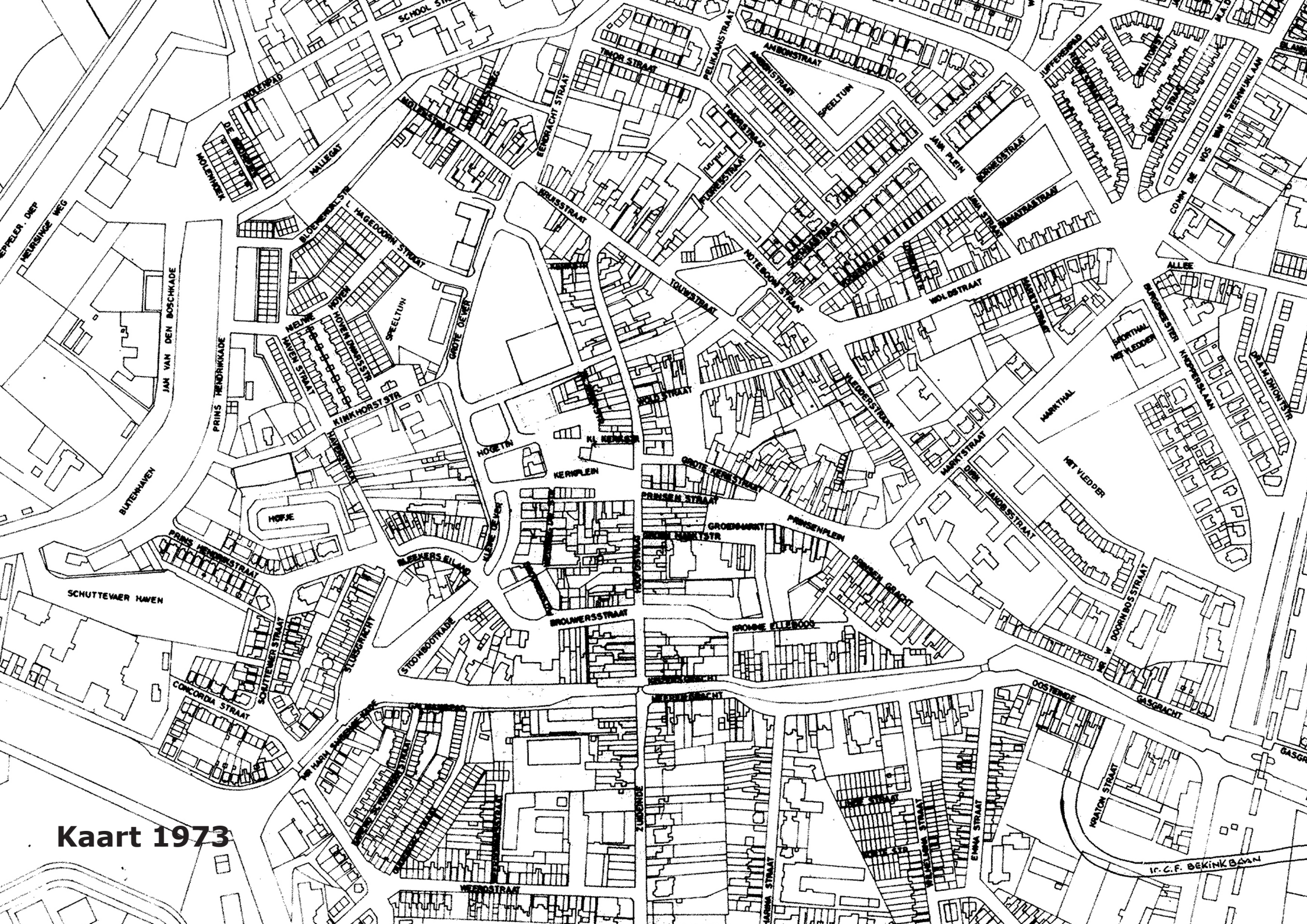
Kaart 1973
SCHUTTEVAER HAVEN
BUITENHAVEN
JAN VAN DEN BOSCHKADE
PRINS HENDRIKKADE
PRINS HENDRIKSTRAAT
SCHUTTEVAERSTRAAT
CONCORDIA STRAAT
SLUISGRACHT
STOOMBOOTKADE
BLEEKERS EILAND
HOFJE
KINKHORSTSTR
HAVENSTRAAT
NIEUWE HAVEN STRAAT
HOVEN
SPEELTUIN
GROTE OEVER
HOGE TIN
KL. KERKSTR
KERKPLEIN
BROUWERSSTRAAT
GROENMARKT
PRINSENPLEIN
PRINSEN GRACHT
PRINSENSTRAAT
GROTE KERKSTRAAT
KROMME ELLEBOOG
MARKTHAL
MARKTSTRAAT
HET VLEIJER
VLEIJDERSTRAAT
DIJK
JAKOBSSTRAAT
DOORNBOSSTRAAT
OOSTERKADE
GASGRACHT
KRATON STRAAT
EMMA STRAAT
WILHELMINA STRAAT
I.P.C.F. BEKINKBAAN
WEERDSTRAAT
TOLWEGSTRAAT
NOTEBOOM STRAAT
WIJDSTRAAT
ALLEE
BURGEMEESTER
KAPPEYNELAAN
DR. A.M. DHONTSTR
MOLENPAD
DE MOLEN
MOLENHOEK
HALLEGAT
BLOEMENDAALSTR
HAGEDOORN STRAAT
NEERSINGE WEG
EEMSTRAAT
TIMOR STRAAT
PELIKAANSTRAAT
AMBONSTRAAT
SPEELTUIN
JAVA PLEIN
JAVASTRAAT
SUMATRAAT
SUMATRAAT
SCHOOL STRAAT
VOS TEN STEENWIJKLAAN

van de bevolking (o.a. in de actiegroep 'Grachtwacht, opgericht in 1976') en tegenwerking van Gedeputeerde Staten van Drenthe.

Het vervolg van de saneringsoperatie gedurende de stadsvernieuwingsperiode
In de Nota 'Bouwen in de Binnenstad' van oktober 1979, die opgesteld werd als onderlegger voor het nieuwe bestemmingsplan voor het Centrum klonk een nieuw geluid. Hierin werd gesteld dat de Binnenstad in een crisis verkeerde. De begrippen functieverlies, onleefbaarheid en ongezelligheid werden genoemd ter typering van de toenmalige Binnenstad, en het begrip 'attractieve waarde' werd geïntroduceerd. Dit laatste begrip vond volgens de nota zijn vertaling in de intimiteit van de bebouwing, aandacht voor het handhaven van het historisch gegroeide stratenpatroon en een verantwoorde aanpassing van nieuwe architectuur in de bestaande bebouwde omgeving. Er werd gesteld dat 'pleinen vol blik' van geparkeerde auto's uit den boze waren. In vervolg op de nota werd door de burgemeester in 1980 gesteld dat 'het behouden van de grachten het uitgangspunt is bij het binnenkort op te stellen structuurplan voor de Binnenstad'.

Het nieuwe structuurplan, gemaakt door bureau Vijn uit Oenkerk, werd in 1981 vastgesteld, en vond zijn concrete vertaling in het ´Beleidsplan Stadsvernieuwing´. In 1982 werd met de restauratie van de kademuren van de nog resterende grachten begonnen, mede gesubsidieerd door de provincie. Op dat moment was er al een alternatieve oplossing gerealiseerd voor de verbinding van de Oosterboer waar in 1978 de eerste woningen gereed kwamen met de Binnenstad. In 1976 was de ir. C.F. Bekinkbaan, een viaduct met een afrit aan het Oosteinde, aangelegd.
Wat betreft de cityring en de sanering ging het proces voort, ofschoon nu ingebed in uitgebreide inspraakprocedures. Een groot aantal stadsvernieuwingsprojecten werden in de periode vanaf het einde van de jaren zeventig tot in de jaren tachtig complexmatig gerealiseerd, waardoor het aantal appartementsgebouwen in de Binnenstad aanzienlijk toenam.

De verkeersbinnenring werd uiteindelijk toch afgemaakt. Het laatste tracé Marktstraat, Vledderstraat – Noteboomstraat – Eendrachtstraat was in 1987 gereed. Niet alle eerder gedachte koppelingen met de omringende woonbuurten werden echter gerealiseerd. Uiteindelijk niet gerealiseerd zijn de koppeling van de Brouwersstraat naar de Oude Boazstraat, de koppeling van de Kromme Elleboog met de Catharinastraat en de koppeling van de Wheem naar de Soembastraat (deze is meer bescheiden tot stand gekomen).

In vervolg op deze ontwikkelingen in de jaren tachtig werden in de jaren negentig en de eerste tien jaar van de 21ste eeuw met name op Het Vledder plannen gemaakt voor herinrichting en nieuwbouw. In de Binnenstad zelf werden met name aan de Kromme Elleboog, de Grote Oever en de Eendrachtstraat/ Kruisstraat plannen gemaakt en soms gerealiseerd die qua bebouwingstypologie in het verlengde lagen van de eerder tijdens de jaren zestig tot en met tachtig gerealiseerde plannen.

Bronnen
<ter Heide, Roelof, Breken en Bouwen in Meppel 1945-1990, sanering en vernieuwing binnenstad , Meppel 1991 (uitgave door Krips Repro Meppel en Stichting Oud Meppel)>
<dossier 686, 720, 767, 848, 849, 850, 889, archief gemeente Meppel>
<http://www.oudmeppel.nl>

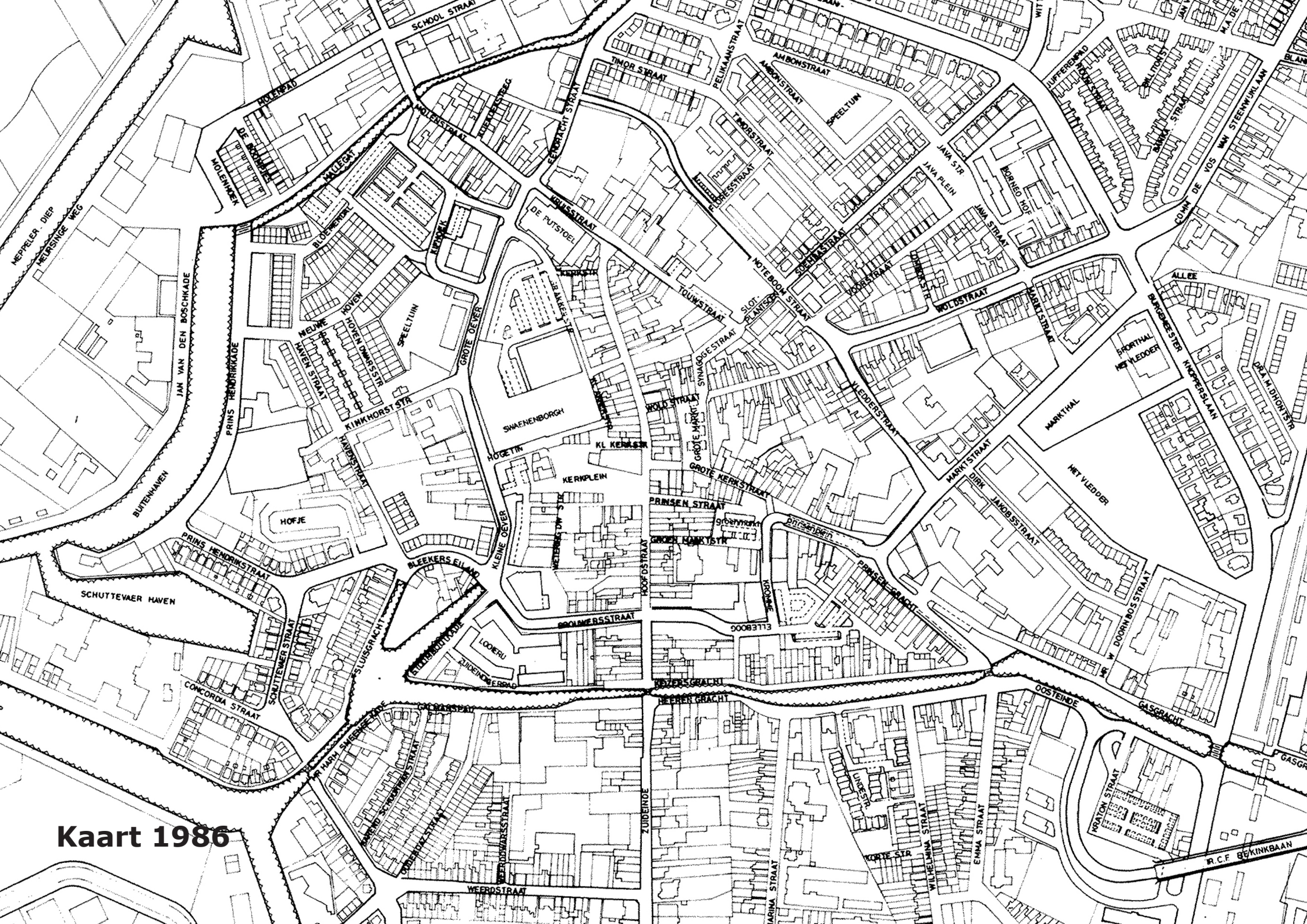
Kaart 1986
SCHOOL STRAAT
HOLENPAD
MOLENSTRAAT
HOEFSTEEG
EENDRACHT STRAAT
TIMOR STRAAT
PELIKAANSTRAAT
AMBONSTRAAT
SPEELTUIN
JAVA STR
JAVA PLEIN
BORNEO HOF
JAVA STRAAT
JUFFERENPAD
MOLENHOEK
HALLEGAT
BLOEMENDAL
KERKSTR
DE PUTSTOEL
KRUISSTRAAT
NOTEBOOM STRAAT
TOUWSTRAAT
SLOT-PLANTSOEN
SCHUITSTR
HOORSTRAAT
WOLDSTRAAT
MARKTSTRAAT
ALLEE
BURGEMEESTER KNOPPERSLAAN
DR. A.M. DHONDTSTR
MARKTHAL
HET VLEDDER
DIRK JAKOBSSTRAAT
DOORN BOSSTRAAT
MEPPELER DIEP
MEERSINGE WEG
JAN VAN DEN BOSCHKADE
BUITENHAVEN
PRINS HENDRIKKADE
MEUNE HAVEN STRAAT
HOVEN DWARSSTR
SPEELTUIN
GROTE OEVER
KINKHORSTSTR
HAVENSTRAAT
HOFJE
SWAENENBORGH
KL KERKSTR
HOGETIN
KERKPLEIN
GROTE MARKT
WOLD STRAAT
SYNAGOGESTRAAT
VLEDDERSTRAAT
GROTE KERKSTRAAT
PRINSEN STRAAT
Prinsenplein
GROEN MARKTSTR
HOOFDSTRAAT
KERKBRUG
PRINSEN GRACHT
BLEEKERS EILAND
KLEINE OEVER
WETERING DW STR
BROUWERSSTRAAT
LODERU
ZUIDEINDE
ZUIDEINDE KERKPAD
HEERENGRACHT
OOSTEINDE
GASGRACHT
SCHUITEVAER HAVEN
PRINS HENDRIKSTRAAT
SCHUITEVAER STRAAT
CONCORDIA STRAAT
SLUISGRACHT
GROENBURGSTRAAT
WEERDSTRAAT
WEERDWARSSTRAAT
LINDESTR.
WILHELMINA STRAAT
EMMA STRAAT
KORTE STR
KRATON STRAAT
R.C.F. DE KINKBAAN

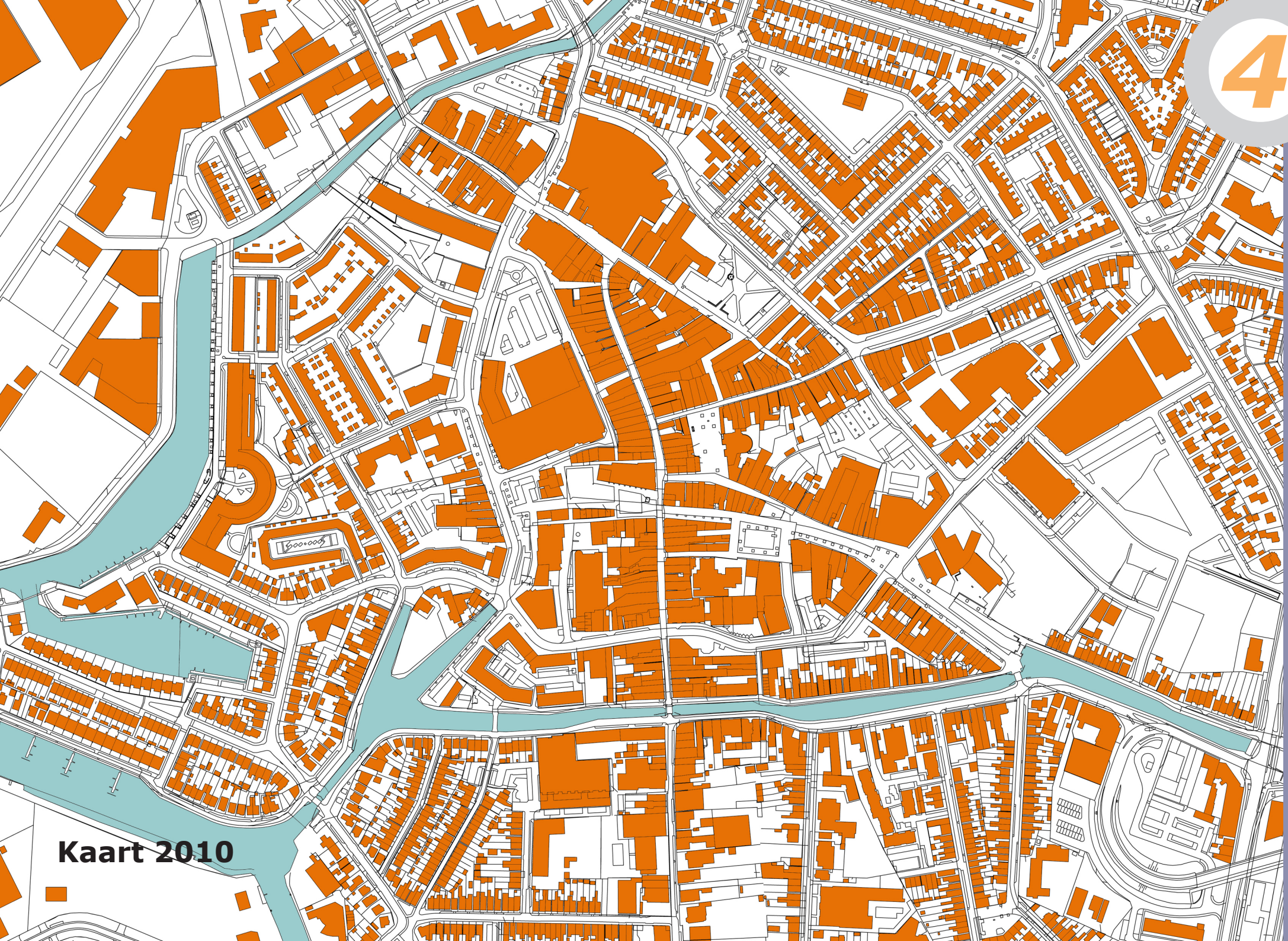
Kaart 2010

Gebied 1

Historische binnenstad

Legenda

- Grens historische binnenstad 1850
- Grens beschermd stadsgezicht Oud-Zuid
- B,C,D — Scherf (in het hoofdgebied liggend, in een latere periode getransformeerd deelgebied)

Periodisering	Scherven
Tot 1850	B, C, D, E, F, mix
1850-1911	C, D, E, F
1911-1945	D, E, F
1945-1970	E, F
1970-1990	F
1990-2011	

- Bebouwing uit verschillende perioden
- Gebied in ontwikkeling (Het Vledder)

Periodisering van de Scherven

B : 1850-1911
C : 1911-1945
D : 1945-1970
E : 1970-1990
F : 1990-2011
mix : Bebouwing uit meerdere perioden

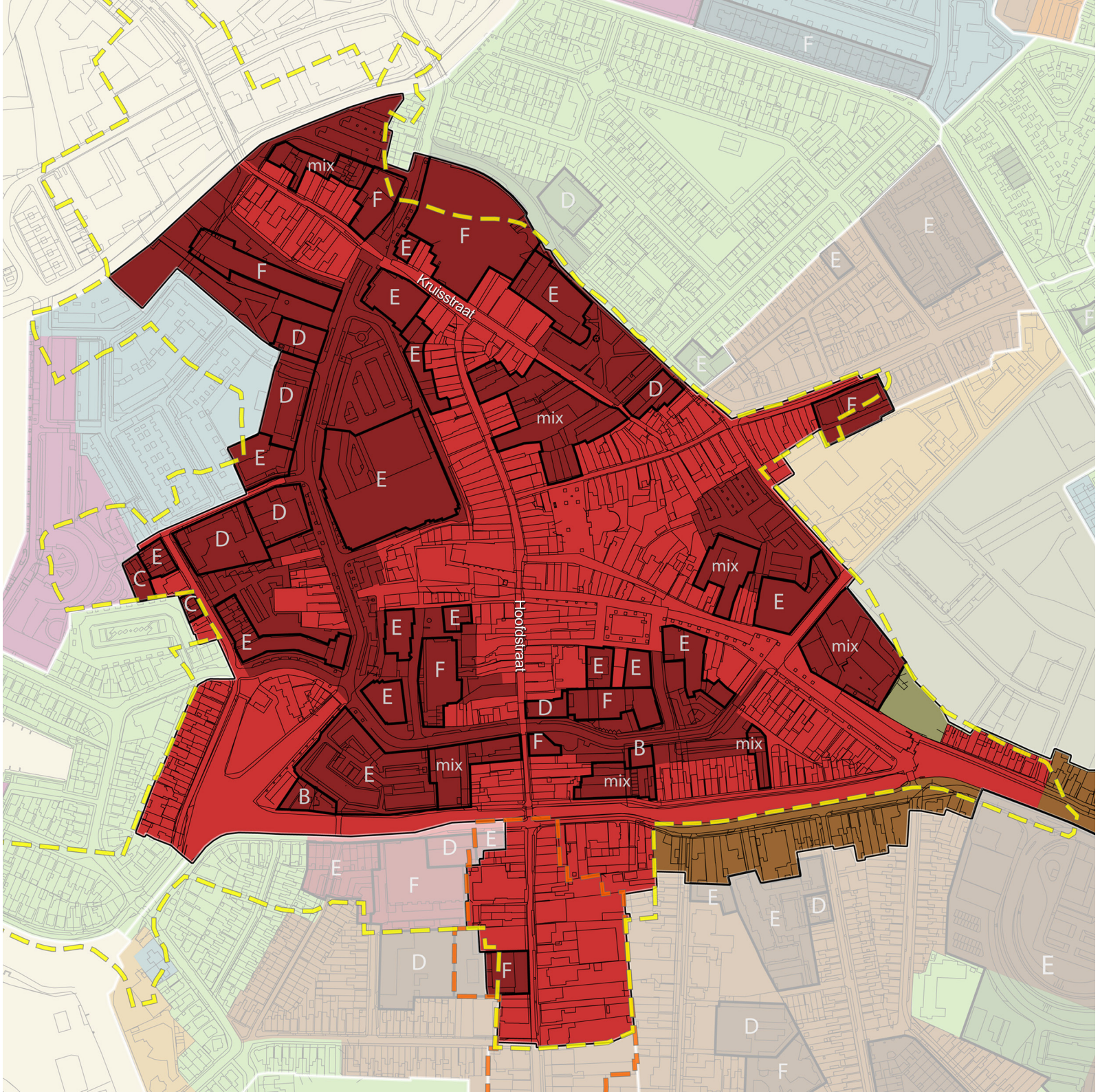

4

Ruimtelijke beschrijving en waardering

Ten geleide

Deze paragraaf licht in de deelparagrafen toe welke ruimtelijke elementen typerend zijn voor de historische binnenstad van Meppel. De beschreven historisch-ruimtelijke karakteristieken zijn gebaseerd op de bevindingen uit hoofdstuk 3 en de in vorige paragrafen beschreven ontwikkelingsgeschiedenis van de Binnenstad.
De kaderteksten 5 en 6 waarnaar verwezen wordt in de navolgende teksten geven alleen de historisch-stedenbouwkundige en historisch-architectonische principes van de Binnenstad weer.

Stedenbouw

Stadspatroon en landschap

De stadsplattegrond van de binnenstad van Meppel is in eerste instantie en ten gronde gevormd door de geomorfologische ondergrond en het onderliggende natuurlijke en door de mens gevormde landschap. Kennis hiervan is van belang bij het bepalen welk historisch stadstype het hier betreft. De waterstructuren in en om Meppel zijn sterk bepalend geweest voor de vorm van de stad. Meer informatie hierover is te vinden in het katern 'Dynamische waterstructuur' in hoofdstuk 3 van deze Cultuurhistorische Verkenning.

Transformaties/Aantastingen:
De historische waterstructuur die mede vormend is geweest voor Meppel is in sterke mate gewijzigd, waardoor de relatie tussen stadsvorm en water in veel gevallen niet meer zichtbaar is.
De accidentatie van de landschappelijke ondergrond is op veel plaatsen in verband met het uitvlakken van hoogteverschillen niet meer zichtbaar.
Voor aanbevelingen: zie het uitvoeringsdocument in bijlage 2.

Structuur van de binnenstadsplattegrond

De historische binnenstad vormt een redelijk goed herkenbare afzonderlijke ruimtelijke eenheid binnen het stedelijk gebied van Meppel. De ruimtelijke structuur ervan wordt ook nog voor een deel bepaald door de op de kadastrale minuut van 1823 weergegeven plattegrond. De begrenzing hiervan is op de naastliggende kaart weergegeven met de gele lijn.

Het stratenpatroon is zeker ten gevolge van de aanleg van de verkeersbinnenring en de saneringsoperatie uit de tweede helft van de 20ste eeuw sterk gewijzigd, maar is op de locaties waar het historisch stadsweefsel aanwezig is nog goed herkenbaar.
Typerend voor de historische binnenstad is de dominantie van het stedenbouwkundig principe van het gesloten bouwblok in combinatie met de straat met gesloten gevelwanden als basis-ruimtetype. De toegangen tot de panden bevinden zich direct aan de openbare weg (hieronder wordt verstaan: straten, pleinen, stegen en grachten), de tuinen en erven zijn binnen het bouwblok gelegen en in de meeste gevallen vrijwel onzichtbaar vanaf de openbare weg.

Een uitzondering op de laatstgenoemde punten zijn de bouwblokken die onvoltooid zijn, vooral ter plaatse van de uitvalswegen aan de rand van de Binnenstad, bebouwingsstroken die oorspronkelijk met de achterkanten aan het water gelegen waren, en locaties waar ten gevolge van de aanleg van de verkeersbinnenring de historische bouwblokstructuur opengebroken is.

Structuurkaart Meppel

Water -en wegenstructuren 1832

- *Primaire structuur*
- *Secundaire structuur*
- *Secundaire structuur over privaat grondgebied*
- *Tertiaire structuur*
- *Tertiaire structuur over privaat grondgebied*
- *Marktplein gekoppeld aan primaire structuur*
- *Primaire waterstructuur*
- *Overige waterstructuren*

◀ *Kaart met primaire, secundaire en tertiaire lineaire structuren, getekend over het kadastrale minuutplan uit 1823 <FlexusAWC>*

▶ *Dezelfde kaart, maar zonder onderlegger weergegeven. Een aanzienlijk deel van de hier weergegeven lineaire structuren is niet meer aanwezig <FlexusAWC>*

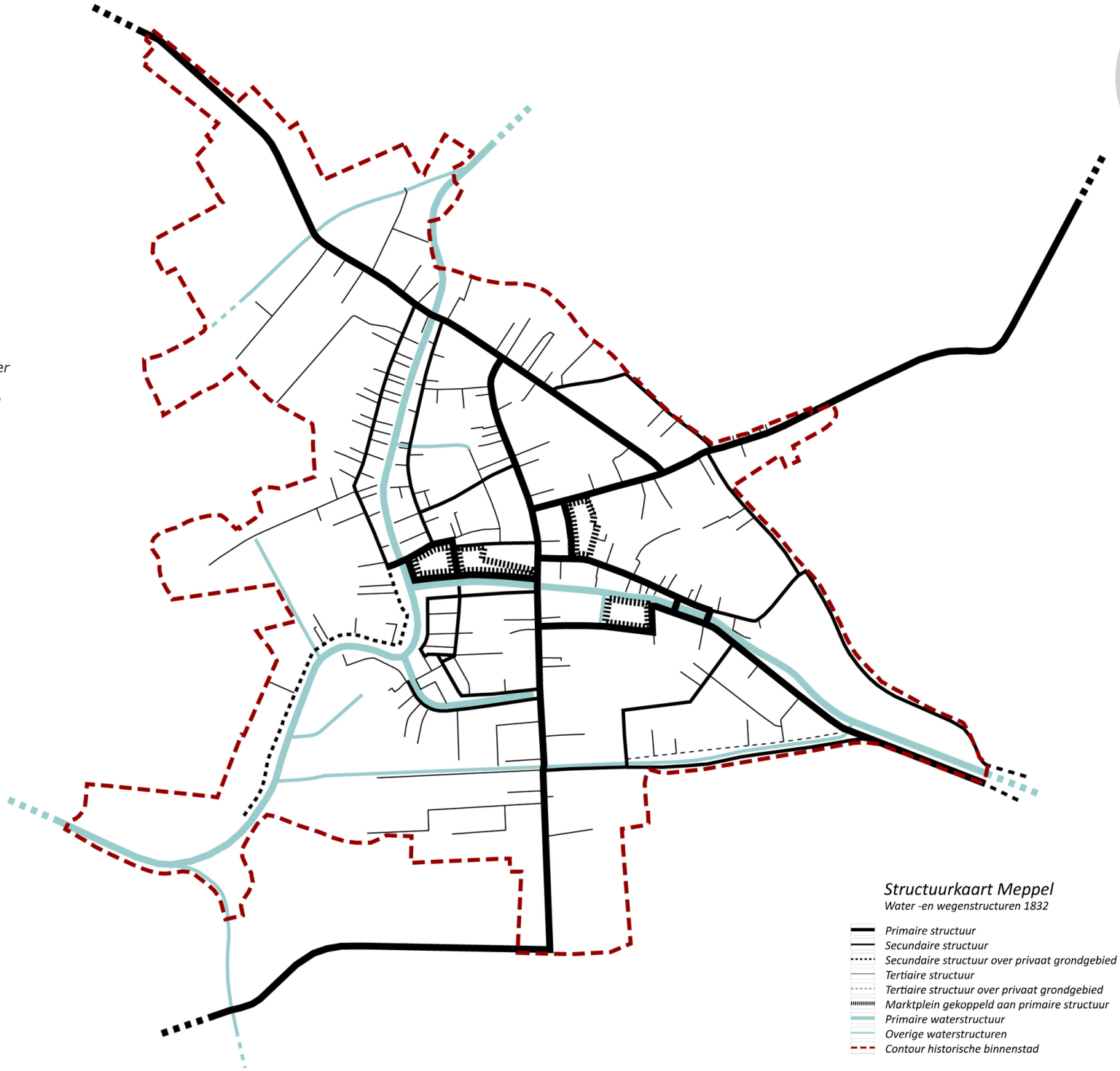

◄ *Luchtfoto, vermoedelijk uit 1926. Goed zichtbaar is de toepassing van de gesloten bouwblokstructuur; in het midden van de foto het gedempte trace van de Wetering ter plaatse van het nieuw gevormde Prinsenplein en van de Groenmarkt met de hierlangs liggende bebouwingsstrook. De bebouwing van de Grote Oeverstraat, Grote Akkerstraat, Hagenstraat en Hagendwarsstraat en de Maatkade is nog aanwezig; ook is het binnenterrein ter plaatse van de Kromme Elleboog nog niet opengebroken <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Het stratenpatroon wordt gekenmerkt door een hierarchie van openbare ruimten, die in primaire, secundaire en tertiaire straten kunnen worden onderverdeeld.

Voor meer informatie, zie kadertekst 5: Gesloten bouwblokken en historische binnenterreinen, en kadertekst 6: Hiërarchie openbare ruimten.

Stadsstructuur: twee verschillende werelden.

De structuur van het overgebleven historisch stadsweefsel in de binnenstad van Meppel is nog steeds samenhangend en waardevol. De locaties waar sprake is geweest van stadssanering en aanleg van een verkeersbinnenring worden echter gekenmerkt door een andere ruimtelijke karakteristiek dan het historisch stadsweefsel.

Hiermee zijn binnen de omtrek van de historische binnenstad van Meppel twee gebieden te onderscheiden: de locaties waar sprake is van het historisch stadsweefsel en de locaties waar sprake is van stadsweefsel uit de periode na de Tweede Wereldoorlog.
In hun verkavelingsprincipe, hun vormgeving, en voor wat betreft de organisatie van de openbare, semi-openbare en privéruimtes zijn beide gebieden sterk van elkaar afwijkend. Het historisch stadsweefsel voldoet aan de onder kadertekst 5 beschreven principes van 'gesloten bouwblokken en historische binnenterreinen'. Hier is ook sprake van de onder kadertekst 6 beschreven 'hiërarchie van openbare ruimten', die in primaire, secundaire en tertiaire straten kunnen worden onderverdeeld. Van al deze principes is in de saneringsgebieden, die een aanzienlijk oppervlak van het binnenstadsgebied bestrijken, feitelijk geen sprake meer.

Transformaties/Aantastingen:
In vergelijking met veel andere historische steden uit dezelfde ontstaansperiode is de binnenstad van Meppel klein en neemt het historisch hart ook ten opzichte van het totaal van de oppervlakte van de gemeente een bescheiden plaats in. De geringe oppervlakte van het historisch centrum, in combinatie met de grote omvang van de reeds bestaande moderne, van het historische stadsweefsel afwijkende gebieden en projecten, maakt de Binnenstad als historisch ensemble bijzonder kwetsbaar. Bij voortgaande modernisering van stadsstructuur en stadsbeeld komen de samenhang en de historiciteit van de Binnenstad ernstig in gevaar. Hierbij worden de historische karakteristieken op meerdere plaatsen overvleugeld door moderne stedenbouwkundige en architectonische verkavelings- en organisatieprincipes of zijn zelfs in het geheel niet meer herkenbaar. Wij benoemen hieronder de meest voorkomende problemen.

Openbreken van het gesloten bouwblok.
Tijdens de naoorlogse sanering van de Meppeler binnenstad zijn vele, zo niet de meeste historische bouwblokken geheel of gedeeltelijk afgebroken, aan één of meerdere zijden opengebroken, opengelegd voor openbaar gebruik (bijvoorbeeld parkeren) of volledig vervangen voor nieuwe bebouwing. Hierdoor zijn openbare binnengebieden ontstaan die oneigenlijk zijn voor het historisch stadsweefsel en wordt het verschil tussen voor- en achterkant van de bebouwing sterk gereduceerd. Een voorbeeld van zo'n gebied is de Kromme Elleboog en omgeving.

'Oplossen' van de bebouwingsstroken.
Er waren in Meppel meerdere historische bebouwingsstroken aanwezig. De achterzijde van dergelijke bebouwingsstroken hadden dezelfde ruimtelijke

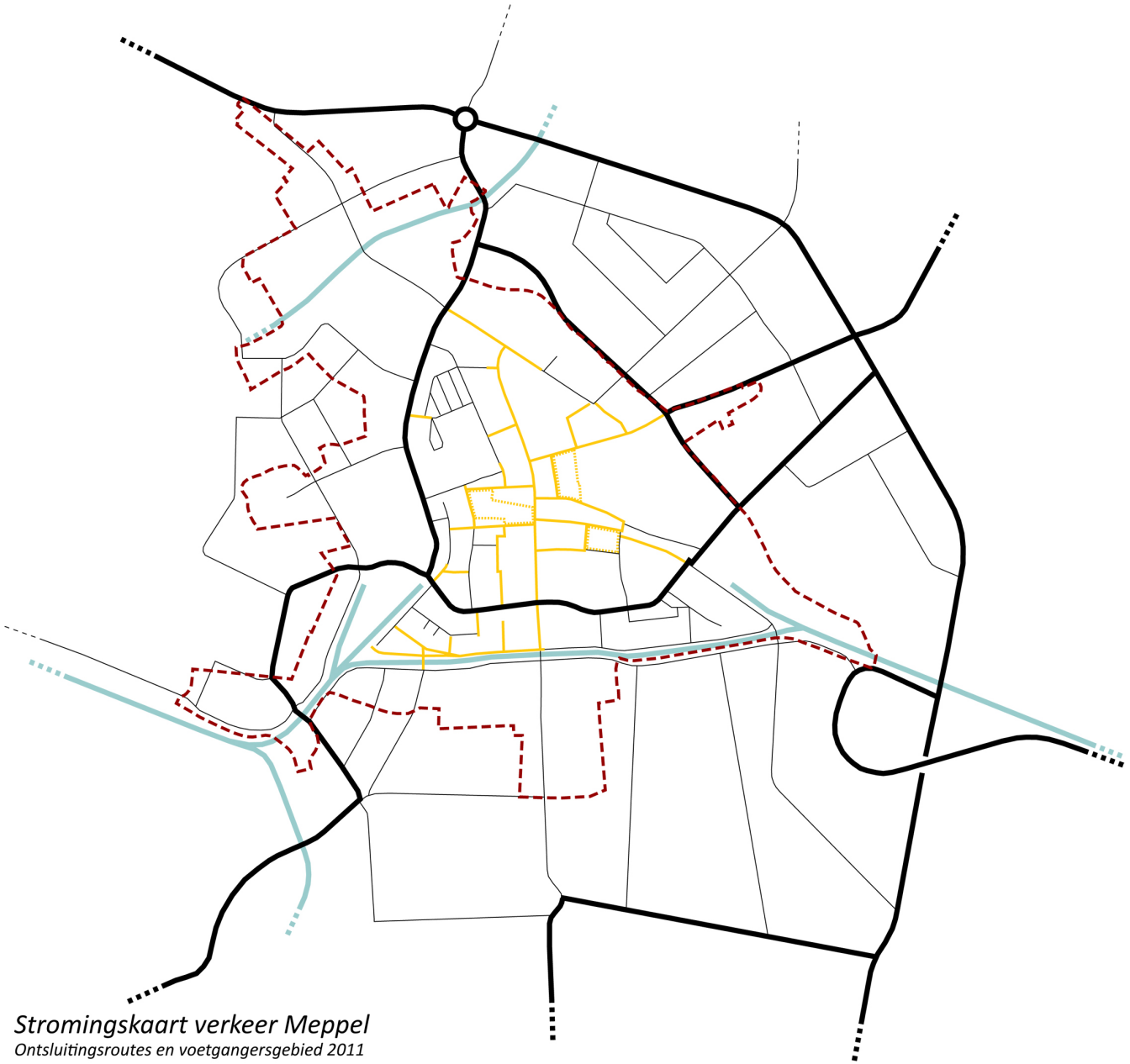

Stromingskaart verkeer Meppel

Ontsluitingsroutes en voetgangersgebied 2011

- *Primaire hoofdontsluitingsroute autoverkeer*
- *Secundaire ontsluitingsroute autoverkeer*
- *Voetgangersgebied*
- *Historisch plein*
- *Water*
- *Contour historische binnenstad*

◀ *Een weergave op hoofdlijnen van de verkeersstructuur in de binnenstad en de Centrumschil. Duidelijk zichtbaar is de van de historische primaire, secundaire en tertiaire structuur afwijkende hierarchie die geintroduceerd is door de introductie van de auto en het autovrije voetgangersgebied in de binnenstad.*
<FlexusAWC>

karakteristieken als de achterzijde van de bebouwing in historische gesloten bouwblokken en waren zonder uitzondering oorspronkelijk met de achterzijde aan een waterstructuur gelegen. De kenmerkende achterkantsituaties aan waterstructuren zijn overal verdwenen ten gevolge van de dempingen die vanaf de jaren 20 van de 20ste eeuw plaatsgevonden hebben. Bijna al de bebouwingsstroken (langs Olde Aa, Wetering/Hoofdgracht en in de Woldstraat) zijn als gevolg van de saneringsoperaties uit de naoorlogse periode niet meer aanwezig. Hiermee is een karakteristiek cultuurhistorisch element uit de binnenstad van Meppel verdwenen. Nog slechts aan de Prinsenstraat, aan de huidige Kleine Akkerstraat, aan de Grote Akkerstraat en tussen Kerkplein en Weteringstraat resteren historische bebouwingsstroken.
Voor meer informatie over bebouwingsstroken, zie kadertekst 5: Gesloten bouwblokken en historische binnenterreinen

'Opheffen' van de hiërarchie in de ruimtelijke structuur.
De primaire en secundaire structuur is in Meppel nog grotendeels intact wat betreft structuur en bebouwingsbeeld. De bebouwing ter plaatse van de verkeersbinnenring en saneringsgebieden sluit echter niet of nauwelijks aan bij de bebouwingsprincipes die gelden ter plaatse van deze structuren.
Hiernaast functioneert de primaire en secundaire structuur niet overal meer even goed in de zin van concentratie van kleinschalige bedrijvigheid en detailhandel of centrumfuncties. Hierbij valt vooral de invloed van de aanwijzing van een groot deel van het centrum als voetgangersgebied op, waardoor met name op deze locaties van een sterkere monofunctionaliteit (winkels) sprake is, in combinatie met grootschalige winkeloppervlakken.
De tertiaire structuur is niet of nauwelijks meer in Meppel aanwezig. Slechts op een enkele locatie bevindt zich nog een steeg. Veel van de stegen, en alle sloppen en historische woningen aan sloppen zijn in Meppel verdwenen als gevolg van de naoorlogse stadssanering. Hierdoor is deze vorm van wonen in de huidige tijd niet meer zichtbaar en beleefbaar.
Ten gevolge van het wegvallen van de hiërarchische ruimtelijke en functionele variëteit wordt de leesbaarheid van de stad sterk verminderd, en ontstaat een vervlakking in ruimtelijke beleving.

'Verwinkeling' van de binnenkant van bouwblokken.
Vooral tijdens de naoorlogse jaren zijn onder invloed van de 'verwinkeling' van de hoofdroutes binnenterreinen volgebouwd met een plat afgedekte, vaak grootschalige bebouwing (aanbouwen en bijgebouwen). Hierdoor is de groene invulling verdwenen en zijn de vaak monumentale achtergevels in veel gevallen deels aan het oog onttrokken, worden de specifieke cultuurhistorische karakteristieken van de binnenkant van bouwblokken, de resultante van eeuwenlang specifiek gebruik, vernietigd en worden de vormverschillen tussen de buitenkant en de binnenkant van de bouwblokken extremer en onhistorisch. Een voorbeeld hiervan is de achterbebouwing van de bouwblokken tussen Grote Kerkstraat en Vledderstraat en tussen Hoofdstraat en Touwstraat.

Voor aanbevelingen: zie bijlage 2.

Bronnen:
<Cultuurhistorische inventarisatie en waardestelling historische binnenstad Kampen', Flexus AWC, Rotterdam 2011>
<Het systeem van de Nederlandse historische stad'. Promotieonderzoek TU Delft, vakgroep Urbanism. Marcel van Winsen & Hugo van Velzen. Lopend onderzoek>

HOTEL VOORTHUIS
HOTEL RESTAURANT

◄ *Grote Kerkstraat - hoek Wheem, foto genomen tussen 1900 en 1906. Deze foto is onder meer opgenomen in 'Souvenir de Meppel', door A. Huisman uitgegeven kort na de opening van zijn boekhandel in 1904 en waarschijnlijk het oudste fotoboek over Meppel <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Openbare Ruimte

Straten

Het netwerk van straten en pleinen bepaalt grotendeels de identiteit van de historische binnenstad. Kenmerkend zijn het gedifferentieerd maar tegelijkertijd samenhangend bebouwingsbeeld en de wisselende, maar in zijn algemeenheid toch smalle straatprofielen, die (deels) hun eigenschappen ontlenen aan de plek die zij innemen in de hiërarchie van de primaire, secundaire en tertiaire structuur.
Zie kadertekst 6, hiërarchie openbare ruimten voor meer informatie.

De verscheidenheid in typen straten en openbare ruimten is groot: de meeste in Nederland voorkomende basistypen van historische openbare ruimtetypen komen in de historische binnenstad van Meppel voor: straten, pleinen en grachten (en in zeer beperkte mate nog een enkele steeg). De straten zijn op onderdelen gedifferentieerd: straten zijn soms kort, lang, breder, smaller, recht en krom, rooilijnen kunnen recht zijn, maar ook in- en uitzwenkend. Pleinen zijn er in meerdere varianten. Deze verscheidenheid levert hier een zeer boeiend ruimtelijk patroon op, maar toch vooral ook omdat de verschillende ruimtetypen op onderdelen van elkaar verschillen, maar zeer sterk aan elkaar verwant zijn en geruisloos in elkaar overlopen: 'eenheid in verscheidenheid' op stedenbouwkundig niveau.

De organisatie van de bouwblokken, van de percelen, van de rooilijnen, van de individuele gebouwen, alsmede de ontsluitingstypen van gebouwen zijn voor al deze verschillende typen openbare ruimten aan elkaar gelijk. Slechts de profielen en de vorm van de openbare ruimten verschillen van elkaar. Alle typen straten en pleinen kennen een snelle opeenvolging van smalle individuele, aaneengeschakelde panden, voornamelijk in de vorm van diephuizen, een enkele keer in de vorm van een langshuis (beiden zijn varianten van elkaar, zie voor meer informatie over bebouwingstypologieën onder de paragraaf 'Bebouwing'). De breedte van percelen verschilt van elkaar, maar tussen woonhuizen niet meer dan een factor 2. Zowel aan de primaire als aan de secundaire structuur overheersen smalle kavels en bebouwing tussen de 5,50 en 7,00 meter.

Ontsluitingsprincipe van de panden
Alle historische panden kennen uitsluitend een individuele en directe ontsluiting vanaf de straat, zonder dat daar andere gemeenschappelijke ontsluitingen op volgen zoals (voor)hoven, galerijen, portieken of corridors (hofjes zijn hierop een uitzondering, maar deze kwamen in Meppel niet voor). De panden grenzen ook alle direct aan de straat, plein, steeg of gracht, waarbij alleen privéstoepen een overgangszone vormden. Daar waar deze verdwenen zijn is daar geen overgangselement voor in de plaats gekomen. Overgangselementen als arcaden, portieken of galerijen aan de straat komen in Meppel van oudsher niet voor. Het overgangselement van de ondiepe voortuin aan de straat is een 19de eeuwse stijlfiguur, die vaak aan de primaire structuur, aan de buitenste randen van de Binnenstad voorkomt, bijvoorbeeld aan het Zuideinde en in de Woldstraat.

Transformaties/Aantastingen:
Vanaf de tweede helft van de 20ste eeuw zijn verstoringen opgetreden in het totaalbeeld van het preindustriële gedeelte van de Binnenstad.
Vooral gelijk op en in vervolg op de saneringsope-

ratie is op enkele locaties de continue opeenvolging van in hoofdzaak smalle en individuele panden teniet gedaan en zijn grootschalige gebouwen gerealiseerd die zich qua maatvoering moeizaam verhouden tot de historische maatvoeringen.

Hiernaast is ook het historische principe dat woningen uitsluitend een individuele en directe ontsluiting vanaf de straat kennen, zonder dat daar andere gemeenschappelijke ontsluitingen op volgen bij de nieuwbouwpanden uit de periode na 1945 vaak niet meer aanwezig. Gemeenschappelijke ontsluitingen van de tweede of derde orde (portieken, galerijen, ontsluitingshoven) van appartementcomplexen zijn sinds de jaren '70 de norm geworden voor nieuwbouwen in de binnenstad van Meppel. Ten gevolge van het opheffen van de individuele en directe ontsluitingen wordt de relatie tussen de woningen en de openbare ruimte te abstract.
Dit is bijvoorbeeld het geval bij het pand hoek Groenmarkt - Prinsenplein waar zich geen voordeuren van woningen aan de straat meer bevinden. Ook in de nieuwere projecten gaat dit voor de historische binnenstad wezensvreemde proces voort.

Voor aanbevelingen straten en ontsluitingsprincipe van panden: zie het uitvoeringsdocument in bijlage 2.

Pleinen

Meppel is zeker vanaf de 15de eeuw een belangrijke marktplaats voor de regio geweest. In de plattegrond/structuur van de stad uit zich dit in de aanwezigheid van een reeks marktpleinen. De regionale en bovenregionale marktfunctie stimuleerde de groei van de stad en is door de eeuwen heen van betekenis gebleven voor de stedelijke economie. Met uitzondering van de pleinen hebben deze functies niet tot veranderingen in de gebouwde ruimtelijke structuur van de stad geleid. Wel werd de bereikbaarheid van de marktpleinen door het uitgraven van de waterlopen steeds verbeterd. De pleinen boden van oudsher ruimte aan bijzondere activiteiten in de stad zoals (jaar)markten en evenementen. Deze open plekken namen en nemen binnen de stedelijke structuur dan ook een bijzondere plaats in.

De grondvorm van de pleinen in Meppel is in hoofdopzet aan minstens drie zijden gesloten en regelmatig, maar bij nadere bestudering zijn er ook onregelmatigheden te onderkennen. De verschillende pleinwanden beschrijven ten opzichte van elkaar onregelmatige hoeken, en de rooilijnen zwenken doorgaans licht naar binnen of buiten, zoals gebruikelijk bij de rooilijnen in de Meppeler binnenstad. In zijn algemeenheid zijn de pleinwanden regelmatig bebouwd zonder al te grote hoogteverschillen of schaalsprongen. De primaire toegangsstraten tot de pleinen bevinden zich vaak in de hoeken en niet midden in de wand, waardoor de grondvorm van de ruimtes zich sterker manifesteert en vanaf het plein niet direct naar buiten kan worden gekeken. Daardoor zijn zij vrij besloten.
Door de marktfuncties bevonden zich op de pleinen vanouds geen obstakels.
In Meppel zijn verschillende typen pleinen te vinden: een kerkplein, kadepleinen, een dempingsplein en een sloopplein.

Zie kadertekst 7 voor een beschrijving van de verschillende pleinen die in Meppel aanwezig zijn.
Voor aanbevelingen pleinen: zie het uitvoeringsdocument in bijlage 2.

Stoepen

Ook in Meppel kwamen privéstoepen in grote hoeveelheden voor, vooral langs de belangrijkste straten met de breedste profielen, bijvoorbeeld de Hoofdstraat/ Katteneinde, de Wildemanssteeg (de latere Woldstraat) en de Kruisweg, zoals historische foto's en ook de kadastrale minuut van 1823 laten zien. In de smalste straten en stegen kwamen zij niet voor, omdat daar geen ruimte voor was. Stoepen hebben tot in de 20ste eeuw nog deel uitgemaakt van de openbare ruimte van de bredere straten.

Transformaties/Aantastingen:
De privéstoep is nu uit het Meppeler straatbeeld verdwenen. Op dit moment is nog slechts sporadisch een stoep te vinden. De stoepen hebben in de brede straten eerst geleidelijk aan plaats gemaakt voor de 19de en 20ste eeuwse trottoirs, die een duidelijk en herkenbaar voetgangersgebied en verkeersrijbaan markeerden. Met de herinrichting van de openbare ruimte in het latere winkelgebied is de stadsvloer geëgaliseerd en is de herinnering aan de historische stoepenzone verder uitgewist.
Waar nog historische stoepen aanwezig zijn, dienen deze aangemerkt te worden als waardevol cultuurhistorisch erfgoed.

Voor aanbevelingen met betrekking tot stoepen: zie het uitvoeringsdocument in bijlage 2.

Straatinrichting en stadsvloer

De oudste geschiedenis van de straatinrichting in Meppel is vrij ongewis. Hoewel in de literatuur niet veel te vinden is over straatinrichting en inrichtingsplannen gedurende de 19de en 20ste eeuw, zal deze niet wezenlijk anders zijn geweest dan in de andere historische steden in Nederland.
Historische foto's van verschillende locaties in de Meppeler binnenstad (zeker die van vóór en tijdens het Interbellum) laten ook hier een met gestandaardiseerde middelen sterk vormgegeven en gedecoreerde openbare ruimte zien, die eveneens opvalt door het rustige en 'lege' totaalbeeld, als gevolg van de geringe hoeveelheid inrichtingselementen (borden, palen, verkeerselementen etc. ontbreken nagenoeg geheel).

De historische bestrating in Meppel is voor wat betreft het eind van de 19de en het begin van de 20ste eeuw wel uit foto's te herleiden. Deze bestond uit veldkeien voor het middendeel van de straat, aan beide zijden geflankeerd met een wandelstrook bestaande uit klinkers of afgevlakte natuursteen/veldkeien. Hiernaast bevonden zich de hoger gelegen privéstoepen die veelal met klinkers, maar in de chiquere gevallen met natuursteen bekleed waren. Het onderscheid tussen middenstraat en wandelstroken was vaak aangegeven met banden uit afgevlakte natuursteenkeien. Zowel de kleuren als de textuur van de klinkers en keien waren sterk verwant aan de materialen, kleuren en textuur van de aanpalende gevels en stoepen. Met name de toepassing van de grijze natuursteen keien resulteerde in een neutrale, maar als gevolg van het meer glimmende karakter en de geringe onregelmatigheid van de keien ook levendige aanblik.

Transformaties/Aantastingen:
Het beeld van de openbare ruimte is door de veranderde gebruikseisen gedurende de laatste eeuw sterk gewijzigd en vaak dichtgeslibt met allerhande inrichtingselementen.

Cleveland.
Eureka.
Fiwelhandel.

◄◄ *Hoofdstraat, gefotografeerd richting Kerkhofsbrug, 1920 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

◄ *Hoofdstraat, 1930, rechts het oude gemeentehuis <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

◄◄ *Foto van rijwielhandel F. van Werven, Hoofdstraat, 1900. <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

► *Het oude gemeentehuis in de Hoofdstraat, 2012*

De Binnenstad kent in de huidige situatie slechts op een enkele locatie asfaltbestrating, een belangrijk gegeven in relatie tot het behoud en de versterking van de historische karakteristieken van de Binnenstad.
Daarentegen is de keienbestrating nu overal uit het stadsbeeld verdwenen. De huidige stadsvloer is in het kernwinkelgebied niettemin qua indeling enigszins geënt op de historische. Hier is sprake van een doorsnedeprofiel in drieën, met een middenbaan bestaande uit klinkers, maar soms ook uit betonsteen, een goot van natuursteenbanden/betonbanden/klinkerbanden aan weerszijden daarvan, met daarnaast voetpaden van klinkers, halfsteens gelegd. De privéstoepen zijn bijna overal verdwenen. In de bestrating ontbreekt ook een verwijzing naar deze oorspronkelijke stoepenzone. Dit resulteert in een ongelukkige aansluiting van de bestrating op de historische panden, zoals bijvoorbeeld pijnlijk zichtbaar wordt bij bijvoorbeeld het oude stadhuisje aan de Hoofdstraat, waar de natuurstenen trap direct aansluit op de stadsvloer.

De kleur en de textuur van de klinkers (rood respectievelijk lichtgrijs) in het kernwinkelgebied heeft visuele verwantschap met die van de bakstenen gevels. Hierdoor ontbreekt het effect dat de panden gaan 'zweven' boven een autonome ontworpen stadsvloer, zoals soms voorkomt in kernwinkelgebieden in andere gemeenten. De kleur van de middenbaaninvulling is echter tamelijk flets en van eenzelfde uitstraling als de naastliggende voetpaden, waardoor het historische verschil tussen de middenbaan en de voetpaden niet meer uitgesproken aanwezig is.
Buiten het kernwinkelgebied, en zeker langs de verkeersbinnenring is sprake van een stadsvloer die voornamelijk verkeerskundig ingericht is, en geen relatie heeft met de historische situatie door een detaillering met betontegels en –stenen en de toepassing van ruime trottoirs.

Voor aanbevelingen straatinrichting en stadsvloer: zie het uitvoeringsdocument in bijlage 2.

◀ *Kerkhofsdiep, 1895. Rechts de kerkhofsbrug, links het schip van de Grote Kerk <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Water

De ruime aanwezigheid van water heeft Meppel als 'Poort van Drenthe' welvarend gemaakt. In het pre-industriële tijdperk was vervoer van goederen over water immers de meest eenvoudige wijze van transport, zeker wanneer het grote hoeveelheden betrof. Het in goede banen leiden van in oorsprong natuurlijke waterwegen en het uitbreiden van de waterstructuur met gegraven watergangen ten behoeve van de scheepvaart vormde dan ook – gekoppeld aan waterbeheersing – inzet van menselijke inspanning. Aan de waterstructuur in en rondom Meppel is – ten gevolge van verschillende factoren- veel gewijzigd. Zie voor een nadere beschrijving op structuurniveau hoofdstuk 3, kadertekst 2 'De dynamische waterstructuur in en om Meppel'.
Water presenteerde zich kort voor 1850 op vier verschillende wijzen in de stadsplattegrond van Meppel:
- Rivieroevers (zonder kades, met kades eenzijdig)
- Grachten (zonder kades, met kades eenzijdig of met kades tweezijdig)
- Waterinhammen/Havens
- Afwateringssloten

Juist door de bijzondere en zeer gevarieerde wijze waarop het water was opgenomen in het stadsweefsel, kende Meppel een voor het oosten van het land zeer boeiend stedelijk waterlandschap, wat in combinatie met de straten en stegen een stadsbeeld van grote schoonheid en ruimtelijke contrasten opleverde.

Transformaties/Aantastingen t.o.v. 1823: op hoofdlijnen:
Een groot deel van de wateren in Meppel zijn vanaf het eind van de 19de eeuw, maar vooral na de Tweede Wereldoorlog gedempt en getransformeerd naar verkeersontsluitingsweg of nieuwe bebouwingsstrook. Als we voor het moment afzien van de discussie van nut en noodzaak van deze dempingen, moet niettemin worden geconstateerd dat dit vanuit cultuurhistorisch oogpunt gezien een zware aanslag op de historische binnenstad van Meppel is geweest, omdat op deze wijze waardevol historisch erfgoed – waar immers ook de wateren toe behoren – is verdwenen.

Dit is nog betreurenswaardiger omdat hiermee de historische grondslag van Meppel, die bij uitstek het water was, voor een aanzienlijk deel onzichtbaar is gemaakt. De stadsstructuur van de binnenstad van Meppel is hierdoor voor een groot deel kunstmatig en ook onlogisch geworden. Dit is een gegeven dat ook bezoekers die niet op de hoogte zijn van de geschiedenis van de stad, niet zal ontgaan, maar dat tegelijkertijd zeer moeilijk kan worden gerepareerd. De aanslag op het historische stadsbeeld is zo mogelijk nog ernstiger geweest.

Zie kadertekst 8 voor een beschrijving van de verschillende waterstructuren die in Meppel aanwezig waren en soms nog aanwezig/afleesbaar zijn in de binnenstadsstructuur.

Voor aanbevelingen waterstructuren: zie het uitvoeringsdocument in bijlage 2.

Watergerelateerde openbare ruimte-elementen

Binnen de openbare ruimte nemen bruggen, kademuren, waterlopen en het groen een bijzondere plaats in in de ruimtelijke structuur van de Binnenstad. Deze vereisen dan ook aandacht.

1913

◀◀ *Zuideinde met Zuiderbrug, 1915 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Kademuren

Het ontstaan van Meppel hangt sterk samen met de aanwezigheid van waterlopen. Afgezien van de sloten waarop geen scheepvaartverkeer plaatvond, maakte het water hier altijd deel uit van de openbare ruimte. De waterlopen zijn op veel plaatsen gedempt, maar waar nog aanwezig nemen het water, de kades en het hierlangs geplaatste groen een belangrijke plaats in in de ruimtelijke structuur van de Binnenstad.
Van betekenis is de relatie tussen de breedte van het water de gemetselde kademuren en de hoofdindeling van de kades in een strook direct langs het water, waarin bomen zijn geplaatst, alsmede een trottoir met stoepenzone direct langs de bebouwing.

◀ *Emmabrug, ook wel bekend staand als de Tipbrug, 1930 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Transformaties/Aantastingen:
De kades van de na de sanering resterende watergangen in de binnenstad van Meppel zijn in de periode van de jaren '80 van de 20ste eeuw vernieuwd, waarbij ook aanpassingen aan de kades plaatsgevonden hebben. Deze herinrichting heeft een positieve bijdrage geleverd aan de binnenstadsbeleving en de beleving van het water hierin.

◀ *Sluisbrug en Meppelersluis, 1935 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Bruggen

De oudste vermelding van een brug in de stad Meppel dateert van 1414. Dit was een houten brug over de Wetering, nabij de kerk van Meppel. In 1496 wordt gesproken over een stenen brug alhier, wat voor die tijd bijzonder is. Later heette deze brug de Kerkhofsbrug. Een tweede middeleeuwse brug lag over het Oude Diep op de weg richting de Zomerdijk. Andere oude bruggen lagen er over de Reest (bij Hesselingen, reeds vóór 1517) en over de Wold Aa bij Tweelo (16de eeuw). Een typerend kenmerk van bruggen, zeker van houten exemplaren, is dat ze niet eeuwenlang meegaan, maar telkens weer vernieuwd of vervangen worden. Bruggen van ouder dan circa 90 jaar zijn dan ook niet meer te vinden in de gemeente. De oudste brug die in Meppel nog aanwezig is, is de Zuiderbrug, gebouwd in 1913. Twee andere ijzeren ophaalbruggen nabij het centrum van Meppel zijn de Sluisbrug en de in 2003 volledig gerestaureerde Emmabrug (ook wel Tipbrug genoemd). Beide zijn van hetzelfde type en dateren van circa 1929. Nu is het een rijksmonument, evenals de Zuiderbrug.
In de Binnenstad zijn de bruggen traditioneel van vormgeving. Velen hiervan zijn van monumentale waarde zoals de Sluisbrug, de Zuiderbrug (beiden rijksmonument) en de Emmabrug (Tipbrug) (provinciaal monument).
In de Binnenstad zijn de bruggen binnen de openbare ruimte een kenmerkend onderdeel van de stedelijke infrastructuur. Zij geven door hun vormgeving, maat en schaal cachet aan de openbare ruimte. Een zorgvuldige omgang met dit cultuurhistorisch erfgoed is vereist.

Sluis

De Meppeler Sluis, ten westen van de historische binnenstad gelegen, heeft een lange geschiedenis.
Het waterstaatkundig kunstwerk werd aangelegd in 1634 ten behoeve van het turfvervoer uit de venen rond Hoogeveen. De sluis verving een stuitschut in de Wetering, waar de schepen niet doorkonden en de turf moest worden overgeladen. De sluis is in de 19de eeuw verbreed en in 1930 nogmaals vernieuwd.
In de jaren 1980-1990 is bij de grootscheepse aanpak van de Hoogeveensevaart ook de sluis en haar omgeving opgeknapt. Dit heeft een positieve bijdrage geleverd aan de beleving van dit cultuurhistorisch belangrijke element.

Groote Markt, Meppel.
Uitg. F. Wolfers, Meppel.

◄ *De Wheem, gefotografeerd richting Grote Kerkstraat, 1915 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Bebouwing en architectuur

Bebouwing: basistypologie

Het bebouwingsbeeld in de historische Meppeler binnenstad is zeer afwisselend, maar heeft zich grotendeels ontwikkeld binnen de oorspronkelijke bebouwingsschaal, waarbij voor de historische bebouwing (grofweg vóór de jaren '30 van de 20ste eeuw) kan worden aangemerkt dat alle bebouwing meerdere basisprincipes wat betreft typologie, ontsluitingstype, volumeopbouw, gevelcompositie, gemeen heeft. Een fenomeen dat de Meppeler binnenstad gemeen heeft met de andere historische binnensteden in Nederland. De historische waarde van de bebouwing is groot, wat onder andere blijkt uit het grote aantal beschermde monumenten. Een monumentenlijst van de in de Binnenstad aanwezige panden is als bijlage bijgevoegd.

Diep- en langshuizen
De Binnenstad is vanaf haar ontstaan in de Middeleeuwen tot zeker begin 20ste eeuw opgebouwd geweest uit kleine bouweenheden, dat wil zeggen individuele woonhuizen of bedrijfspanden, elk gebouwd voor één of hooguit enkele huishoudens of bedrijfjes. Deze individuele, maar wel direct aan elkaar geschakelde panden hadden elk een eigen ontsluiting aan een straat, plein, gracht of steeg en bestonden hoofdzakelijk uit diephuizen (korte zijde langs de straat, en nok haaks op de straat) en langshuizen (brede zijde aan de straat, en nok evenwijdig aan de straat). Ook kwamen panden voor waarvan de kavels zo ondiep waren dat de panden niet méér in de breedte dan in de diepte waren ontwikkeld. Deze panden met een min of meer vierkant grondplan hadden vaak een kap evenwijdig aan de straat en konden in de armere stegen en sloppen in geschakelde vorm zijn gebouwd, als rijenwoningen. Doorgaans waren dit woningen voor minder bedeelden.

Het portaalhuis
Het woonhuis – en daarmee de overgrote bulk van de bebouwing – is vanaf de Middeleeuwen tot aan het begin van de 20ste eeuw overheerst geweest door het basistype van het zgn. 'portaalhuis'. Dit basistype is inheems in grote delen van West-Europa, en heeft in Nederland tot in de 20ste eeuw in vele varianten de ontwikkeling van de historische stad bepaald. Kenmerkend voor een portaalhuis is de enkelvoudige, langgerekte vorm, die in oorsprong is ontstaan door het achter elkaar plaatsen van een reeks gebinten of 'portalen', de basis-houtconstructie, Deze portalen zijn in de loop der eeuwen verdwenen, maar de hoofdvorm van het huis is daarentegen tot in de 20ste eeuw onveranderd gebleven met enkele variaties in verband met specifieke functies, zoals bijvoorbeeld in Meppel de agrarische, waarvan de nog resterende stadsboerderijen in de Binnenstad van getuigen (zie o.a. Bleekerseiland 15 en Woldstraat 69).
Het enkelvoudige diephuis en het langshuis zijn de beste voorbeelden van portaalhuizen, waarvan vooral de eerste de bulk van de bebouwing in Meppel uitmaakt. Kenmerkend voor het portaalhuis is dat het plastisch geheel gesloten is (geen atria, balkonnen etc.), geheel en direct wordt ontsloten vanaf de straat zonder aanvullende interne gemeenschappelijke ontsluitingsstructuren, en is afgedekt met een steile kap. In de 19de en begin 20ste eeuw verschijnen er varianten op de oorspronkelijke zadel- en schilddaken, maar deze laten verder het basistype van het portaalhuis ongemoeid.

De aanbouwen, bijgebouwen en uitbouwen die aan de achterkant aan de hoofdvolumes werden opgetrokken, hebben gedurende de gehele geschiedenis van de historische stad tot aan het eind van de 19de en het begin van de 20ste eeuw een zeer grote vormverwantschap gehad met de hoofdgebouwen. Ook deze waren in veel gevallen van het type portaalhuis. Aan- en uitbouwen met lessenaarsdaken waren daadwerkelijk een ander type, maar sloten niettemin vanzelfsprekend aan op de vormtaal van het hoofdvolume.

Eenheid in verscheidenheid
De lange traditie en de trage ontwikkeling van het portaalhuis, alsmede de belangrijke verweving van dit type met vele typen bijzondere bebouwing (zie hierna) ligt er mede aan ten grondslag dat ook de architectuur vanaf de Middeleeuwen tot laat in de 19de eeuw slechts geleidelijk is geëvolueerd. Dat betekent dat de historische binnenstad voor het allergrootste gedeelte bestaat uit woon-winkel-bedrijfsbebouwing, waarin de architectuur slechts op onderdelen van elkaar verschilt. Dit resulteert in het zo typerende principe van 'eenheid in verscheidenheid'. Dit wellicht voor de historische binnenstad meest essentiële ruimtelijke principe is een welbekend begrip dat feitelijk het historische type van 'diversiteit' aanduidt. Zie voor een nadere uitleg kadertekst 10. Binnen het type van de 'historische diversiteit' delen gebouwen uit vrijwel alle tijdvakken tussen het eind van de Middeleeuwen tot de 20ste eeuw (en in veel gevallen zelfs van vóór de tweede helft van de 20ste eeuw) zeer veel gemeenschappelijke basisprincipes, die de straatwanden en de stad als geheel een opvallende samenhang geven. Zo hebben alle gebouwen van vóór de tweede helft van de 20ste eeuw, in welke stijl zij ook zijn ontworpen, een expliciete gevelbeeindiging, een zeer open voorgevel (veel geopend geveloppervlak in relatie tot muurwerk), gevelopeningen die behalve een open karakter, ook deels gesloten zijn als gevolg van de toepassing van kozijnén raamhout, een verfijnd reliëf in meerdere lagen, een opvallende verschaling van gevelelementen van het grootste schaalniveau (dakrand) tot het kleinste (op 'duimniveau'), een hiërarchisch onderscheid tussen voor-, zij- en achtergevels, een specifieke hiërarchische (vaak op symmetrische compositie gerichte) opbouw binnen de grotendeels verticaal gelede gevels. etc. etc.

Winkelpanden
Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw zijn een aanzienlijk aantal winkelruimten toegevoegd aan de binnenstad van Meppel. Hiervoor werden woonpanden omgebouwd tot een pand met een winkel op de begane grond, maar werden ook nieuwe panden toegevoegd met winkels op de begane grond met hierboven woningen. De hoofdvorm, de ontsluitingstypologie en architectuurtaal van deze panden en winkelpuien bleven nog wél sterk aansluiten bij de historische vormen en typologieën. Kappen en expliciete gevelbeëindigingen werden bijvoorbeeld zonder uitzondering toegepast, en de winkelpuien waren vormgegeven volgens de principes zoals omschreven in kadertekst 9. In Meppel zijn meerdere voorbeelden van fraaie winkelpuien en panden uit deze periode te vinden, zoals bijvoorbeeld het pand op de hoek van de Hoofdstraat en Groenmarktstraat en het pand op de hoek van het Kerkplein en Kleine Akkerstraat.

Transformaties en aantastingen: Bulk
In de landen om ons heen is globaal vanaf de 17de eeuw, maar vooral vanaf de 18de eeuw het gestapelde appartementencomplex ontwikkeld om de groei-

ende stadsbevolking te kunnen huisvesten, maar dat is in Nederland pas vanaf het begin van de 20ste eeuw gebeurd, en in historische binnensteden eigenlijk pas goed vanaf de jaren ’70 van de 20ste eeuw op grote schaal toegepast. Deze ‘verappartementering’ is in feite wezensvreemd aan de Nederlandse historische binnenstad en heeft behalve de introductie van weinig passende typologieën, ook een schaalbreuk betekend met de omgeving alsmede een breuk met de traditie van een meer geleidelijk evoluerende architectuur. De visuele en ruimtelijke samenhang van de historische steden hebben daar sterk onder geleden.
In de binnenstad van Meppel liet de introductie van de typologie van appartementenblokken op zich wachten tot de jaren ‘70 en ‘80 van de 20ste eeuw. Deze appartementenblokken wijken zonder uitzondering op vele punten af van de bebouwingstypologieën uit alle voorgaande tijdperken. Zij zijn voorzien van ontsluitingen van de tweede (gemeenschappelijke portieken) en soms derde orde (galerijen). Ook ontbreekt veelal een smalle parcellering en benadrukken zij met hun gevel de repetitie en grootschaligheid van het programma en de breedte van de kavel waarop zij gebouwd zijn.

Ook op andere aspecten is bij deze en andere nieuwbouwen vaak sprake van afwijking van de oorspronkelijke historische bebouwingsprincipes. Zo ontbreekt vaak een expliciete gevelbeëindiging, zijn de voorgevels vaak relatief gesloten, zijn de gevelopeningen alléén maar open (niet meer deels gesloten als gevolg van de toepassing van kozijn- én raamhout), ontbreekt er zeer vaak een meerlagig verfijnd reliëf in de gevel, net als gevelelementen op meerdere schaalniveaus, is er geen hiërarchisch onderscheid meer tussen voor-, zij- en achtergevels etc.

Er zijn vele projecten te benoemen waarin bovenstaande van het historische principe afwijkende vormgeving en organisatie zich voordoet. Het project Keyserstroom op de hoek van de Eendrachtstraat – Noteboomstraat is hiervan o.a. een sprekend voorbeeld.

In Meppel vond pas vanaf de tweede helft van de 20ste eeuw een schaalvergroting plaats van de winkelpanden, zoals de Hema aan de Hoofdstraat (hiervoor werden toen de panden Hoofdstraat 33 en 35 samengevoegd), of het pand Hoofdstraat 72. Deze panden staan verder af van de historische typologieën dan de winkelpanden uit het einde van de 19de eeuw. Ook de architectuurtaal van (winkel)panden ging na de oorlog sterk afwijken van wat er in alle tijdvakken daarvoor in de hoofdstraten was neergezet. Waren winkelpanden in alle tijdvakken voor het tweede helft van de 20ste eeuw (op een enkel vroeg-20ste eeuws modern winkelpand na) tevens woonhuis en zagen zij er ook precies uit als woonhuizen, vooral vanaf de jaren ’60 werden winkelpanden in zijn geheél als winkel ontworpen, met glas en kunststof vanaf het maaiveld tot het dak, zoals bijvoorbeeld het pand Hoofdstraat 19-21.
Ook de winkelpuien in het kernwinkelgebied hebben vooral vanaf de Tweede Wereldoorlog volledig gebroken met de historische traditie van winkelpuien (zie kadertekst 9). Hierdoor is op begane grondniveau het architectonisch beeld sterk verarmd. Dit alles draagt in aanzienlijke mate bij aan het fenomeen van het ‘verwinkelen’ van de belangrijkste historische assen van Meppel, dat wil zeggen dat de winkelfunctie hier het historische beeld op meerdere niveaus, alsmede de historische mix van functies verdringt.

◀ *Kerkplein, Hogetin, luchtfoto uit vermoedelijk 1947. De Olde Aa is nog niet gedempt en de bebouwing aldaar nog niet gesaneerd <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Bijzondere bebouwing

De Nederlandse historische steden zijn zeker tot aan het einde van de 19de eeuw opgebouwd geweest uit een zee van kleine gebouwen, de 'bulk' van individuele, vanaf de lineaire structuren ontsloten woon- en bedrijfspanden volgens de typologie van het portaalhuis die het overgrote deel van de stadsbebouwing vormde. De historische binnenstad van Meppel onttrok zich niet aan dit algemene principe.
In de historische, pre-industriële stad weken gebouwen alléén af van de bulk van gewone woon- en bedrijfspanden wanneer zij een bijzondere functie hadden. Panden met een gewone woon- of bedrijfsfunctie verbijzonderden zich zelden van de context. Dat recht was in het stadstype van de historische stad steevast voorbehouden aan 'bijzondere gebouwen'.

'Bijzondere gebouwen' zijn gebouwen met een bijzondere functie, dat wil zeggen een niet-woon- of bedrijfsfunctie, maar bijvoorbeeld gebouwen van handel, stadsbestuur of religie, zoals een stadhuis of een kerk. Bijzondere gebouwen waren doorgaans groter dan woongebouwen, waren vaak rijker uitgevoerd, en hadden in het geval van bijvoobeeld kerken ook een heel specifieke hoofdvorm, maar in zijn algemeenheid kan toch worden vastgesteld dat bijzondere gebouwen niet sterk afwijkend waren van de stedenbouwkundige en architectonische principes van de historische stad, zoals die ook golden voor gewone woon- en bedrijfspanden.

De gewone woonhuizen en bijzondere gebouwen deelden daarbij tot in de 20ste eeuw de belangrijkste vormgevingsprincipes met elkaar, zoals het spitse silhouet (afsluiting met een kap), de expliciete beëindiging van gevels, de open gevels en verticale vensters, de tracering van vensters (geen gevelopeningen als 'open gaten'), het expressieve reliëf in de gevels, de zogenaamde 'hiërarchie in gevelelementen', het gebruik van slechts enkele materialen (natuursteen, baksteen en hout), decoratie als expressiemiddel en zo meer.
Al met al waren historische bijzondere gebouwen en –complexen in de historische stad weliswaar een verbijzondering, maar niet een contrast ten opzichte van de bulk aan woon- en bedrijfspanden.

Ook in Meppel vertonen de bijzondere gebouwen een sterke architectonische verwantschap met de bulk van de gewone woonhuizen, zoals bij het oude stadhuis (dat overigens eerst als woonhuis gebouwd was) in de Hoofdstraat te constateren is. Veel bijzondere gebouwen zijn te beschouwen als een uitvergroot of langgerekt 'portaalhuis', zoals het Wheemgebouw, of juist een samenstelling van meerdere geschakelde portaalhuizen. In de meeste gevallen zijn ze op een stedenbouwkundig niet-verbijzonderde wijze opgenomen in het stadsweefsel, en voegen zij zich in de bebouwingswanden. Ook de Grote Kerk van Meppel voldoet deels aan dit principe. Ofschoon aan de west- en zuidzijde bijzonder en vrij gelegen, voegt de hoofdgevel van de kerk zich in de straatwand van de Hoofdstraat/Katteneinde.

Naast de meer 'traditionele' bijzondere gebouwen zijn in de loop van 19de en de 20ste eeuw specifieke gebouwen voor destijds nieuwe functies toegevoegd aan het historisch weefsel. In de 19de en het eerste kwart van de 20ste eeuw, zeker tot aan de jaren '30 werden deze bijzondere functies, zoals het kantongerecht/politiebureau aan de Hagenstraat, de fabrieken (bijvoorbeeld Kruisstraat 6, schoenenfabriek

◀ *Panoramafoto vanaf de Grote Kerk genomen richting Sluisgracht, 1965 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

van Wolff, sigarenfabriekje Woldstraat 71), scholen, en grotere pakhuizen (bijvoorbeeld pakhuis Kromme Elleboog) vrij geruisloos in het weefsel opgenomen en namen grotendeels de historisch-stedenbouwkundige en historisch-architectonische principes van de Binnenstad over, zij het in iets gewijzigde vorm. In veel gevallen werden de straatgevels van bijvoorbeeld bedrijven en fabrieken aan het eind van de 19de en begin van de 20ste eeuw zoveel mogelijk afgestemd op de traditionele woonhuisarchitectuur van de omliggende panden en werd er gestreefd naar een representatief gevelfront. De nieuwe functies zijn overigens niet alleen in de historische binnenstad gerealiseerd, maar vanzelfsprekend ook in de stadsuitbreidingen uit het eind van de 19de, begin 20ste eeuw. Enkele voorbeelden daar zijn: het hoofdpostkantoor aan het Zuideinde, het oude kantongerecht aan de Catharinastraat, de Zuivelfabriek Meppeler Melkinrichting H en T (Gebr) Kingma, aan de Catharinastraat, het pakhuisje Wilhelminastraat 88/Julianastraat, het garagebedrijf voor automobielen G. Greve en Zn, Noordeinde/hoek Mallegat.

Transformaties/Aantastingen: Bijzondere bebouwing
In sommige gevallen al in de eerste helft van de 20ste eeuw, maar op grote schaal zijn pas in de tweede helft van de 20ste eeuw bijzondere gebouwen een geheel 'eigen leven' gaan leiden in de Binnenstad, zoals het stadskantoor uit 1973 en het nieuwe stadhuis uit 2005. Deze gebouwen verzelfstandigen zich vaak geheel van de historische context, stedenbouwkundig en architectonisch.
In enkele gevallen zijn naoorlogse gebouwen of complexen niet opgenomen in de wand van bouwblokken, maar hebben een losse, verbijzonderde plaatsing die feitelijk niet overeenkomt met het maatschappelijk belang van de functies. Enkele voorbeelden hiervan zijn de supermarkt aan de Grote Oever/Putstoel/Grote Akkerstraat en het oude belastingkantoor (huidige functie is makelaarskantoor) aan de Grote Oever.

Dakenlandschap

Het historische dakenlandschap behoort tot één van de belangrijkste stedenbouwkundige karakteristieken van de binnenstad van Meppel, omdat de aaneengeschakelde stadspanden zich hier letterlijk van elkaar losmaken door middel van de spits toelopende kappen waardoor de individualiteit van de panden ook op het niveau van het dakenlandschap sterk benadrukt wordt, zoals de gevel dat doet op het niveau van de straat. Het landschap bestaat uit steile kappen tussen de 45 en 60 graden, vaak behorend tot het type van het zadel- of schilddak, waardoor de bouwmassa's op 'spitse' wijze worden afgesloten.
De daken vertonen subtiele variaties ten opzichte van elkaar, maar contrasteren nauwelijks qua vorm en type. Dit zorgt voor een grote eenheid en samenhang, maar ook voor een zekere diversiteit, door de vele verdraaiingen van de kappen, de verschillende hoogtes, kleuren etc. Ook het historisch kappenlandschap kent dus het principe van 'eenheid in verscheidenheid', vergelijkbaar met historische gevelarchitectuur.
Vrijwel het gehele nog resterende gedeelte van de historische binnenstad (m.u.v. de saneringslocaties) bezit nog een gaaf historisch dakenlandschap, althans voor wat betreft de hoofdvolumes aan de straat.

Transformaties/Aantastingen: Dakenlandschap
Opmerkelijk is dat op plekken waar tijdens en na de saneringsoperatie ruimte gegeven is voor een eigentijdse architectuur met plat afgedekte bouwmassa's

UITG. NAUTA, VELSEN.
1686.
Prinsengracht, — MEPPEL.

◄ *Grote Kerkstraat, Wetering en Prinsengracht, 1900 - 1910. De locatie van deze foto bevindt zich ter plaatse van het huidige Prinsenplein, en is alleen nog maar herleidbaar vanuit de oude kadastrale minuutplannen. Op de foto is goed zichtbaar het belang van de schuine kap voor het historisch stadsbeeld <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

de samenhang binnen het stedenbouwkundig weefsel en het dakenlandschap is verdwenen. In de praktijk betekent dit dat in het dakenlandschap met spitse volumes 'gaten' vallen, dat hier de structuur van het dakenlandschap zijn coherentie en verfijning heeft verloren, en dat de individualiteit van de bebouwing op sommige plekken niet meer in het dakenlandschap kan worden afgelezen.
Voor de achteraanbouwen speelt een zelfde problematiek. Dit met name in de achtergebieden van de Hoofdstraat, waar uitbouwen van bestaande winkels voorzien zijn van platte daken.

Was de keuze voor een plat dak gedurende de 19de eeuw geen groot probleem omdat het uitzonderlijk was, in de tweede helft van de 20ste eeuw en in onze huidige tijd is het platte dak zozeer de norm geworden dat het onbelemmerd toelaten van het platte dak uiteindelijk het totaalbeeld zal gaan beheersen. Voorbeelden hiervan zijn complexen aan de Weteringdwarsstraat en het Prinsenplein (woningbouwcomplexen). Hiernaast is op enkele plaatsen middels setbacks (= terugliggende bovenste verdieping) een gekunstelde poging gedaan de harde hoofdvorm van de kubische volumes te verzachten. Deze ontwikkelingen hebben in veel gevallen geresulteerd in een hoekig en afwijkend silhouet, die het gekartelde, spitse en individuele daklandschap van de historische binnenstad aantast.
De nieuwe kapvormen uit de 19de eeuw daarentegen, zoals mansardekappen, zijn veel minder schadelijk in het historisch kappenlandschap omdat zij nog zoveel overeenkomsten hebben met de traditionele kappen en eveneens spits toelopende, afzonderlijke volumes die de individualiteit van de panden benadrukken.

Een andere veel voorkomende transformatie is de vervanging van historische door moderne dakbedekking. Het is niet uitzonderlijk dat historische panden nog hun Oudhollandse, 17de of 18de eeuwse golfpannen bezitten. Dit rijke bouwhistorisch erfgoed is erg kwetsbaar en wordt vaak onoordeelkundig weggehaald en vervangen door moderne pannen. Eenzelfde aantasting is aanwezig met betrekking tot de kleur dakpan. In Meppel is ter plaatse van de 'bulk' een rijke menging aanwezig tussen rood- en blauwzwart bepande daken. Deze menging is soms aanwezig per pand, maar is soms ook structuurloos (beide pankleuren op één zijde van een dak toegepast). Dit laatste kan gezien worden als een ernstige aantasting van het historische stadsgezicht.

Voor aanbevelingen bebouwing: zie het uitvoeringsdocument in bijlage 2.

Bronnen:
<Wiecher Ponne, Oud Meppel, jrg. 20, no 1. 1998>
<ter Heide, R, Breken en Bouwen in Meppel 1945 - 1990, sanering en vernieuwing binnenstad Meppel 1991, uitgave door Krips Repro Meppel en Stichting Oud Meppel>
<Rinsema, T.J., Meppel en het Water, Uitgeverij Stichting Historie in Perspectief, Meppel 2001>
<Ponne, W.J., Rinsema, T.J., Meppel in de twintigste eeuw, uitgeverij Boom, Meppel 1999>
<Gerding, dr. M.A.W., het Erfgoed van de gemeente Meppel, Stichting Drents Plateau, Assen, 2005>
<Het systeem van de Nederlandse historische stad'. Promotieonderzoek TU Delft, vakgroep Urbanism. Marcel van Winsen & Hugo van Velzen. Lopend onderzoek>
<http://www.oudmeppel.nl>

Waardering

De historische binnenstad is de kern en het oudste historische gedeelte van de gemeente. Zij is de ontstaansbron en de identiteitsdrager van de gemeente Meppel. De cultuurhistorische waarden van dit gebied hebben derhalve topkwaliteit. Dat wil zeggen dat de historisch-maatschappelijke, historisch stedenbouwkundige en historisch architectonische waarden zeer hoog zijn. Ook de zeldzaamheidswaarden zijn zeer hoog.

Niet gesteld kan worden dat het gebied gaaf is, in tegendeel. Er hebben op de saneringslocaties aanzienlijke transformaties plaatsgevonden die niet of nauwelijks een relatie hebben met de in de Binnenstad tijdens de voorafgaande periode geldende vormgevingsprincipes.

De cultuurhistorische waarden van de historische binnenstad zijn zeer hoog, met als aantekening dat:

- **het nog resterend pre-industrieel weefsel hierin een zwaarwegend aandeel heeft**
- **de op de saneringslocaties gerealiseerde bebouwing een cultuurhistorische basiswaardering kent. Deze is weinig specifiek en heeft geen of nauwelijks bijzondere waarde, en heeft op veel locaties geen of slechts een zeer beperkte relatie met de bestaande historische context.**

De historisch-maatschappelijke waarden zijn zeer hoog. De Binnenstad is de locatie binnen de gemeente, waar alle belangrijke gebeurtenissen tijdens het pre-industriële tijdperk hebben plaatsgevonden en die zodoende een rijke geschiedenis kent. Ondanks de vele naoorlogse saneringslocaties is deze rijke geschiedenis nog goed herleidbaar.

De historisch-stedenbouwkundige waarden van de Binnenstad zijn zeer hoog, omdat deze stedenbouwkundige structuur een hoge ruimtelijke kwaliteit heeft en uit de ruimtelijke constellatie de wordingsgeschiedenis van Meppel nog goed afleesbaar is. Bovendien is voor wat betreft het pre-industriële weefsel sprake van een hoge stedenbouwkundige en architectonische samenhang. De op de saneringslocaties gerealiseerde gebouwcomplexen en openbare ruimten zjin hiervan sterk afwijkend en hebben een historisch-stedenbouwkundige basiskwaliteit.

De historisch-architectonische waarden zijn zeer hoog voor wat betreft het resterend historisch stadsweefsel. Voor wat betreft de saneringslocaties zijn de historisch-architectonische waarden gemiddeld of laag.

De zeldzaamheidswaarde van het binnenstadsweefsel is zeer hoog. Het pre-industrieel weefsel hier is zeer zeldzaam, gezien de sterke ontwikkeling en groei die Meppel in de 19de en 20ste eeuw heeft doorgemaakt, waardoor het historisch stadsweefsel nog maar een klein gedeelte uitmaakt van de totale gebouwde omgeving.

Aanbevelingen

Voor de beleidsuitgangspunten voor het gebied Binnenstad, zie onder gebieden met een cultuurhistorische waardering 'Top' in hoofdstuk 2.
Voor de specifieke aanbevelingen voor dit gebied wordt verwezen naar het uitvoeringsdocument in bijlage 2.

▲▲ *Panorama, 1926*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Panorama, 1962*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Saneringsgebied A*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel 1945-1990>

Kadertekst 4
De saneringslocaties nader beschreven

Om een nauwkeuriger beeld te krijgen van de saneringslocaties (de donkerrode scherven in de gebiedskaart van gebied 1, Binnenstad), is gebruik gemaakt van de indeling en tekst uit het boek 'Breken en Bouwen in Meppel 1945-1990, van de auteur Roelof ter Heide'. De gebieden zijn tot aan het jaar 1990 beschreven. Het betreft de volgende gebieden:

- Saneringsgebied A, omsloten door Bleekerseiland – Brouwersstraat – Hoofdstraat – Kruisstraat – Molenstraat – Mallegat – Prins Hendrikkade – Kinkhorststraat – Havenstraat
- Saneringsgebied C, omsloten door Brouwersstraat – Kromme Elleboog – Prinsenplein – Prinsengracht – Hoogeveense Vaart en Stoombootkade
- Saneringsgebied E, omvattende de verbetering van de verkeerssituatie Vledderstraat, Woldstraat (Nieuwstraat), doorbraak Soembastraat – Wheem (Synagogestraat), bebouwing Woldstraat
- Saneringsgebied F, doorbraak Noteboomstraat – Eendrachtsstraat, aanleg Slotplantsoen, bebouwing hoek Noteboomstraat – Voorstraat en Javaplein – Voorstraat
- Saneringsgebied G, parkeerterrein Koekoeksteeg (straat) en verbreding Eendrachtsstraat (Molenstraat – Eendrachtsstraat – Mallegat)
- Saneringsgebied H, omgeving Prinsenplein – Marktstraat en Vledderstraat
- Saneringsgebied I, omgeving Gasgracht

Er is in de periode 1948 – 1988 tevens sprake geweest van een aantal saneringsgebieden die zich buiten de binnenstad van de gemeente bevonden. Deze worden bij de betreffende gebiedsbeschrijvingen van deze cultuurhistorische verkenning besproken:

- Saneringsgebied B, omvattende De Kraton en omgeving (gebied 5)
- Saneringsgebied D, bestaande uit drie gebieden:
    - o Kortestraat – Lindestraat – Wilhelminastraat (gebied 5)
    - o Galmanspad – Oude Boazstraat – Weerddwarsstraat (gebied 6)
    - o Westeinde (gebied 9)
- Saneringsgebied J, voormalig complex Dengerink aan het Jufferenpad 1 en 3 (gebied 17)

Saneringsgebied A 'Rond de Meppeler Toren', omsloten door Bleekerseiland – Brouwersstraat – Hoofdstraat – Kruisstraat – Molenstraat – Mallegat – Prins Hendrikkade – Kinkhorststraat – Havenstraat

Na de bevrijding bevonden zich in dit gebied de meeste slechte woningen, vele winkeltjes, bedrijfjes, pakhuizen enzovoort, meestal gelegen aan zeer smalle straten en stegen. In 1947 werd het principebesluit genomen om, na een wachttijd van vijf jaar, de (Olde) Aa vanaf het Bleekerseiland tot aan de Kruisstraat te dempen. Deze termijn kon door de bedrijven die afhankelijk waren van aanvoer vanaf het water gebruikt worden om uit te zien naar nieuwe vestigingsmogelijkheden buiten de Binnenstad. Ten behoeve van het uitplaatsen van de bedrijven in dit stadsgebied werden op 'de Bult' tussen Buitenhaven en Meppelerdiep de nodige gronden gekocht, en werd de daar gevestigde voetbalvereniging 'Alcides' verplaatst naar sportpark 'Ezinge'. Ten behoeve van de bewoners die het liefst in de buurt van de Meppeler toren bleven wonen werd het gebied direct westelijk van de Grote Oeverstraat, in de volksmond 'het Meugien' (zie hiervoor ook gebiedsbeschrijving 16 uit deze CHV) genoemd, aangekocht en bouwrijp gemaakt. Tussen 1949 en 1953 werden hier 119 woningwetwoningen door de Meppeler Woningstichting gebouwd. In het jaar 1952 werd met de demping van de (Olde) Aa begonnen en de nieuwe wegen en riolering kwamen in 1953 gereed.

Er verdwenen in de periode 1948 tot en met 1988 221 woningen, 39 woningen met winkels (waaronder kruideniers/snoepwinkeltjes, bakkers, slagers, textielwinkels), 32 woningen (waaronder 7 boerderijen, 3 timmerwerkplaatsen, 2 cafe's, 2 logementen, 1 weverij, 2 ververijen) en 86 opstallen zonder woning (waaronder o.a. een scheepswerf, pakhuizen, een drukkerij, een schoensmeerfabriekje); een totaal van 378 opstallen. Vele bedrijven werden uitgekocht, zoals een graan- en veevoerhandelaar, een huiden- en wolhandel, een tassenfabriek, een smederij- en constructiewerkplaats, een groothandel in electrische goederen, en zo meer. Ook verdwenen schoolgebouwen, waaronder de Akkerschool aan de Grote Akkerstraat, vele jaren de grootste school van Meppel.
In de periode 1948 – 1988 zijn totaal (excl.

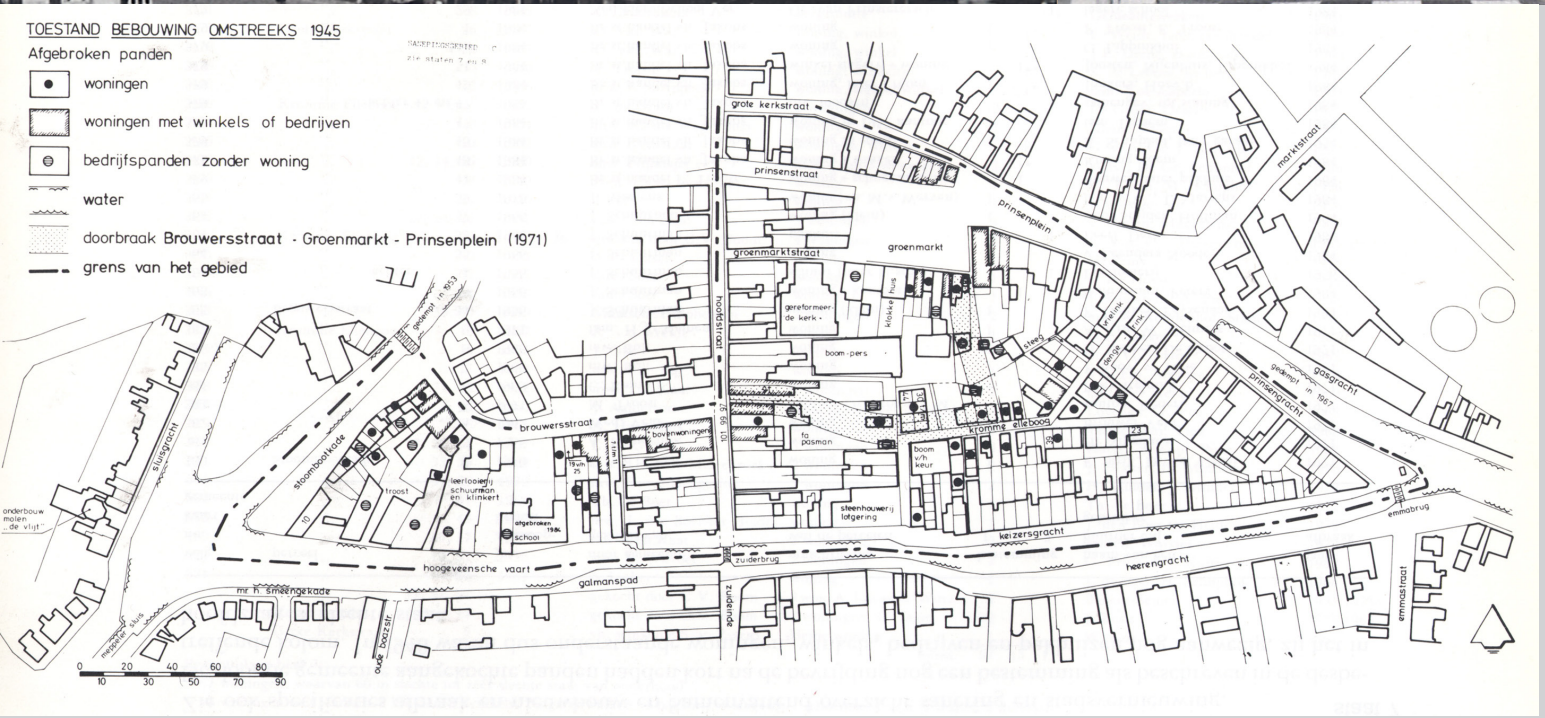

▲▲ *Kleine Oever, 1936*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

▲ *Saneringsgebied C*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

▲▲ *Kleine Oever, 1990*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

het Meugien) 225 woningen in het saneringsgebied gebouwd, in de vorm van complexen, waarvan 8 pas in de periode na 1983. De bekendste projecten zijn de Swaenenborgh (47 woningen/winkels/bioscoop, opdrachtgever H.S.H.B. Amsterdam, architect Zondag Hoogeveen, 1983-1984) en het complex Bleekerseiland 2 tot en met 10 (55 woningen, opdrachtgever Meppeler Woningstichting, architect Visman en Koezen Meppel, 1985-1987). Verder zijn o.a. een Rooms Katholieke Kerk (architect P. Starmans Utrecht), een belastingkantoor, een R.K. Lagere School (architect J. Fransen), een Amrobank (architect Kirsten en Oord Kampen), een supermarkt AH, en een stadskantoor (architect Maaskant Rotterdam) gerealiseerd.

Aan het Kerkplein was het de bedoeling de panden aan de noord- en zuidzijde van het plein te kopen en af te breken en er werden reeds diverse panden gekocht. Dit was nodig voor de bouw van een nieuw gemeentehuis, later multifunctioneel centrum op deze locatie. Toen de plannen niet doorgingen - er werd gekozen voor een locatie aan de westzijde van de Grote Oever - werden panden weer doorverkocht aan particulieren. Veel panden zijn uiteindelijk in oude stijl gerestaureerd waardoor de intimiteit van het Kerkplein behouden is gebleven. Ook het pand Kleine Oever 11, het huidige Drukkerijmuseum Meppel, werd niet afgebroken. Hiermee bleef dit pakhuis, dat gebouwd is tussen 1880 en 1885, behouden.

Naast de sloop van de panden had de gemeente ook de transformatie van de stedelijke structuur op het oog. De rooilijnen van de Weteringdwarsstraat werden gewijzigd, waarbij een autopleintje gerealiseerd werd achter het Kerkplein. De rooilijn van de Brouwersstraat werd aan de noordzijde plaatselijk teruggelegd, waardoor een continue breed straatprofiel ontstond. De Kleine en Grote Oever vormden nieuwe stedelijke ruimtes die – voorzien van parkeerhavens en bomen – een voltrekt ander totaalbeeld opleverden dan het oorspronkelijke.

Saneringsgebied C, omsloten door Brouwersstraat – Kromme Elleboog – Prinsenplein – Prinsengracht – Hoogeveense Vaart - Stoombootkade

Dit saneringsgebied bestaat uit een westelijk en een oostelijk gebied.

In het bestemmingsplan voor de Binnenstad uit 1971 was het westelijk deel van gebied C: Stoombootkade – Brouwersstraat – Hoofdstraat – Gracht (westelijk gebiedsdeel) opgenomen; er was een doorbraak gepland over de te dempen gracht naar de Weerddwarsstraat ten behoeve van de verkeersontsluiting richting Koedijkslanden. Gedeputeerde Staten onthielden in 1972 echter hun goedkeuring aan dit gedeelte van het bestemmingsplan. Omdat er geen geldend bestemmingsplan van toepassing was en het Rijk geen rijksbijdragen in het vooruitzicht stelde, werden verdere pogingen tot aankoop van panden door de gemeente gestaakt. Pas in 1984, toen het gemeentebestuur besloot de grachten niet te dempen en er een structuurplan voor de Binnenstad tot stand kwam, was het Rijk bereid rijksbijdragen in het vooruitzicht te stellen en startte de gemeente weer onderhandelingen met grondeigenaren.

In de periode 1971-1984 werden op de locatie 16 woningen, 4 woningen/winkels/bedrijfjes, enkele kantoren, loodsen en pakhuizen afgebroken. Het zwaartepunt van de afbraak lag in 1984. Direct hierna werd met de nieuwbouw van het complex 'de Looijerij/ Craenenborgh' met 38 woningwetwoningen en 45 premieverhuurwoningen begonnen (opdrachtgevers Meppeler Woningstichting en Bedrijfsfonds Sociaal Fonds Bouwnijverheid, architecten Wouda en v.d. Schaaf). Gelijk op met de realisatie van het complex werd een nieuwe wandelverbinding gerealiseerd langs het water van Zuiderbrug naar Stoombootkade, het Zuideindigerpad. In een latere fase is een fietsbrug aangelegd over het water richting Oude Boazstraat ten behoeve van het fietsverkeer vanuit de Koedijkslanden.

Naast deze institutionele initiatieven hebben ook particulieren een bijdrage geleverd aan de nieuwbouw in het westelijk gelegen gebied, met name langs de Brouwersstraat, die ook sterk veranderde. Er zijn uiteindelijk aan de noordzijde van de Brouwersstraat slechts twee panden gehandhaafd gebleven (de nummers 7, 19) en aan de Stoombootkade één pand (nummer 10).

In het oostelijk deel van het saneringsgebied,

▲▲ *Stoombootkade, 1925*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

▲ *Stoombootkade, 1990*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

het gebied Hoofdstraat – Grote Kerkstraat/ Prinsengracht – Keizersgracht, werd een doorbraak als onderdeel van de binnenring voor het verkeer gerealiseerd in het verlengde van de Brouwersstraat uitmondend op de Groenmarkt. Tevens was een doorbraak naar de Marktstraat vanuit het binnenterrein gedacht. Deze is echter pas in een latere fase gerealiseerd. In het binnenterrein waarin het straatje de Kromme Elleboog lag, werden de woningen gesloopt. Slechts enkele panden waaronder twee pakhuizen bleven gespaard. De riolerings- en bestratingswerkzaamheden kwamen in twee fasen gereed. In 1963 was het gedeelte van de Groenmarkt naar de Kromme Elleboog gereed; de grote doorbraak naar de Brouwersstraat kwam in 1971 tot stand. Aan weerszijden van de binnenring kwamen uiteindelijk in het binnenterrein twee parkeerplaatsen tot stand.

In de periode 1948-1988 werden in dit oostelijk deel 100 woningen afgebroken, waarvoor 113 woningen (veelal appartementen) zijn teruggebouwd (3 keer complexmatig, 1 keer particulier).

Hiernaast was sprake van de uitbreiding en nieuwbouw van drukkerij Boom. Naast de overleggen ten behoeve van aankoop van panden van particulieren trad de gemeente ook in nauw overleg met de C.V. Boom, drukkerij/uitgeverij die in het gebied gevestigd was, en hier wilde uitbreiden. Men kwam tot overeenstemming door middel van een akte van ruiling, waarbij o.a. gronden van Boom aan de Hoofdstraat in eigendom overgingen naar de gemeente en Boom gronden op het binnenterrein verkreeg. Boom breidde haar locatie aanzienlijk uit, uiteindelijk ook in de zuidwand van de Groenmarkt.

In de zuidwand van de Groenmarkt en het Prinsenplein verrees ook andere nieuwbouw, zoals een gereformeerd Jeugdcentrum, en op de hoek van Groenmarkt en Prinsenplein een appartementencomplex met winkel en 16 etagewoningen (opdrachtgever B.V. Domaine Maarn, architecten H. Wouda en G. van de Schaaf Meppel, 1980). Aan de Keizersgracht werd het complex Keizershof met 10 appartementswoningen gebouwd, op het terrein van een voormalige steenhouwerij (architecten H. Wouda en G. van de Schaaf Meppel, 1987)

Het Ontwerpsaneringsplan hield rekening met het slopen van panden aan de zuidzijde van de Grote Kerkstraat, opdat de Groenmarkt groter kon worden. Uiteindelijk werd door de verandering in de gebiedsvisie gedurende de jaren '70 de afbraak beperkt tot de panden Grote Kerkstraat 26 tot en met 32. De nieuwe eigenaar van Grote Kerkstraat 24 heeft het pand hierop voorzien van een passende eindgevel.

Uitgaande van de plannen de Prinsen- en Keizersgracht te dempen, was de gemeente ook van zins de bebouwing tussen de twee grachten in de sanering te betrekken en te vervangen door nieuwbouw. Zij heeft hier echter geen aankoopbeleid gevoerd, en met de verandering van denken in de jaren '70 werd er hoe dan ook afgezien van de plannen. In 1966 was de situatie wel anders, toen in het kader van een Durox-prijsvraag (de firma opende een fabriek op het industrieterrein 'Oevers' en vierde dat met een prijsvraag) veertien plannen ingediend werden voor de locatie. Ook een wegverbinding en doorbraak , zoals gedacht in het Ontwerpsaneringsplan kwam het niet van. De gemeente kocht hiervoor nog wel enkele panden aan. Uitvoering zou pas plaatsvinden als de gracht zou zijn gedempt. Na het wegvallen van het besluit tot dempen was het plan van de baan.

Saneringsgebied E, omvattende verbetering verkeerssituatie Vledderstraat, Woldstraat (Nieuwstraat), doorbraak Soembastraat – Wheem (Synagogestraat), bebouwing Woldstraat

In het saneringsgebied E zijn in combinatie met de locatie hoek Woldstraat-Burgemeester Knopperslaan (voor een nauwkeuriger beschrijving zie gebiedsbeschrijving 4 van deze CHV) uiteindelijk in de periode 1948 – 1988 38 woningen afgebroken en 17 woningen teruggebouwd, waarvan het grootste gedeelte in een complex op de hoek Woldstraat-Burgemeester Knopperslaan. Hiernaast is winkelnieuwbouw, winkeluitbreiding (van de Hema) en een supermarkt gerealiseerd.

Naast de wens de situatie voor de winkels ter plaatse te verbeteren, wilde de gemeente een nieuwe verbinding maken van de Soembastraat naar de Wheem (de latere Synagogestraat), waarmee het verkeer in de

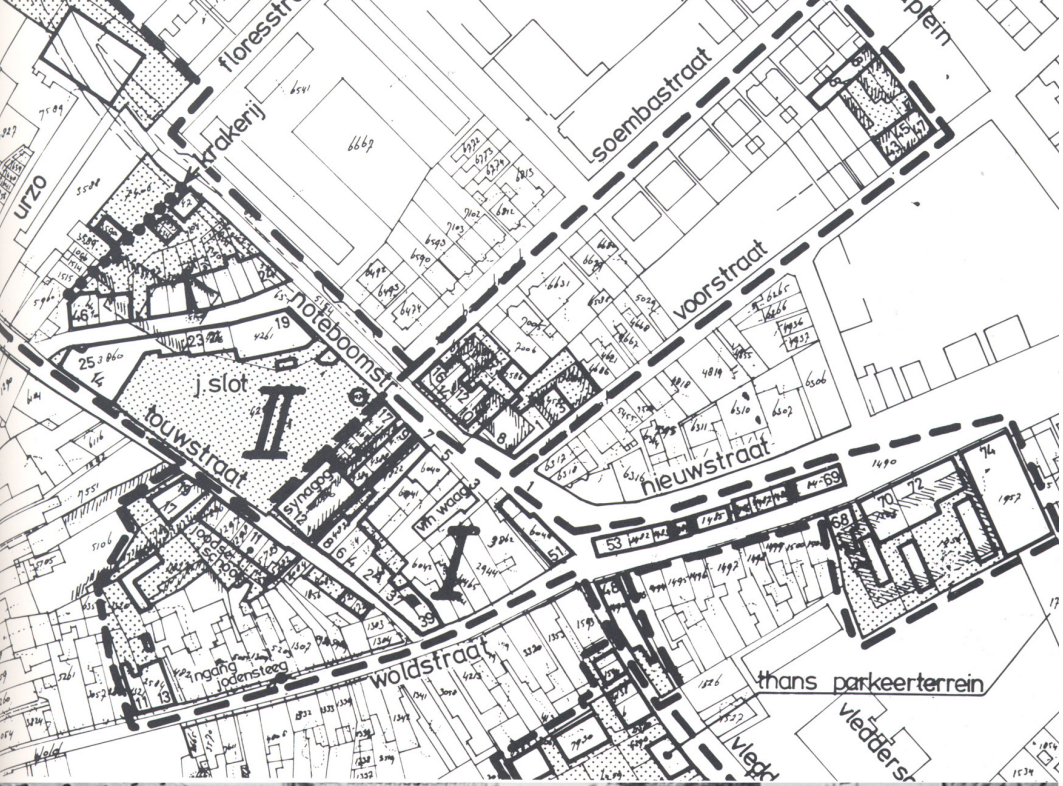

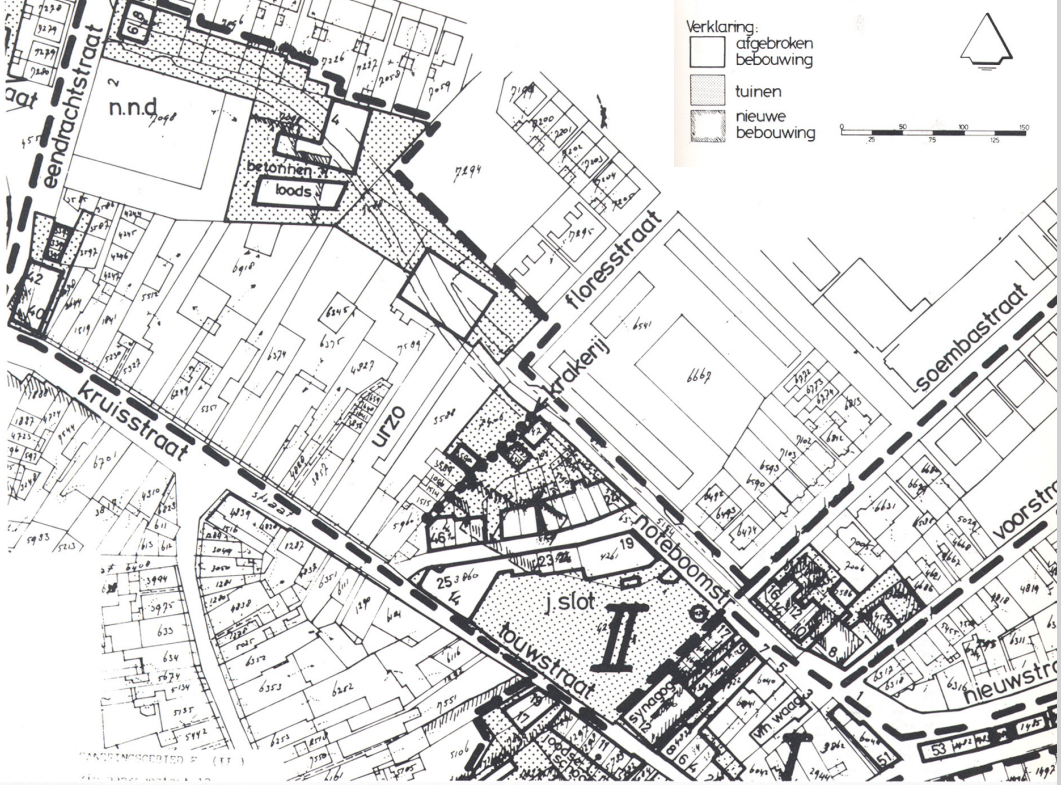

▲▲ *Saneringsgebied E*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

▲ *Touwstraat, 1956*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

▲ *Touwstraat, 1990*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

▲▲ *Saneringsgebied F*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

Woldstraat naar de Hoofdstraat ontlast zou worden en deze straat onderdeel uit kon maken van het winkelvoetgangersgebied.

Een belangrijke aankoop van de gemeente in dit gebied was het voormalige joodse bezit aan de Touwstraat en Noteboomstraat, o.a. de synagoge uit 1865, een kosterswoning, het joods badhuis. Ook het oude Jodensteegje van Woldstraat naar Touwstraat en Jodenkerksteegje van Touwstraat naar Noteboomstraat moest eraan geloven. In 1967 kwam de verbinding Soembastraat/Noteboomstraat – Slotplantsoen – Wheem tot stand; als herinnering aan de joodse aanwezigheid in Meppel werd de straat Synagogestraat genoemd.

Saneringsgebied F, omvattende de doorbraak Noteboomstraat , aanleg Slotplantsoen, Bebouwing hoek Noteboomstraat – Voorstraat en Javaplein - Voorstraat

In het saneringsgebied F werden 36 woningen afgebroken en er kwamen 28 nieuwe woningen voor in de plaats, de laatste door de realisatie van twee woningbouwcomplexen. Hiernaast werd een plantsoen gerealiseerd (het Slotplantsoen) en werd het Javaplein heringericht.

Aanleiding voor de plannen was ook hier tweeërlei. Enerzijds wilde de gemeente woningen die in vervallen staat waren slopen, zoals o.a. in de in het gebied aanwezige steeg Krakerij. Anderzijds waren er in het kader van de wens de 'binnenverkeersring' voor autoverkeer te realiseren plannen om een doorbraak te maken vanuit de Noteboomstraat richting Eendrachtsstraat. Al in 1960 ging de gemeente over tot aankoop van opstallen en grond.

Het Slotplantsoen is uiteindelijk gerealiseerd op de locatie van de tuin van de bekende bankier Jan Slot (1864-1958) die in het saneringsgebied opstallen en grond met een niet gering oppervlak van 2.537 m2 bezat. Het meest markante onderdeel van zijn eigendom vormde een grote en mooie ommuurde tuin met zware bomen behorend bij zijn woonhuis die gelegen was op de hoek van de Touwstraat en de Noteboomstraat (het schuine gedeelte). De gemeente kocht de opstallen en de tuin in 1958 aan van de erven Slot. Alle opstallen werden in 1959 afgebroken.

Voor de verkeersdoorbraak Noteboomstraat – Eendrachtstraat werden o.a. achtertuinen aangekocht, panden aangekocht en onderhandelingen gevoerd met de Noord Nederlandse Drukkerij die gronden en panden op de locatie bezat. Aanvullend werden aan de oostzijde van het plangebied woningen op de kop van het bouwblok Soembastraat – Noteboomstraat – Voorstraat gesloopt en werd de rooilijn teruggelegd bij de bouw van een nieuw complex, waardoor de Noteboomstraat de vereiste breedte kon krijgen. Een blok appartementen met vergelijkbare architectuur werd aan het Javaplein gerealiseerd (arch. Visman en Koezen Meppel).

In het Slotplantsoen werd in 1970 een monument geplaatst ter nagedachtenis aan de joodse stadsgenoten die tijdens de Tweede Wereldoorlog waren weggevoerd en nimmer zijn teruggekeerd. De herinrichting van het Slotplantsoen en de aanleg van de nieuwe weg naar de Eendrachtstraat (die de naam Noteboomstraat kreeg) kwam in 1987 gereed.

Saneringsgebied G, omvattende parkeerterrein Koekoeksteeg (straat) en verbreding Eendrachtstraat (Molenstraat – Eendrachtstraat – Mallegat)

In totaal zijn in dit gebied in de periode 1948 tot en met 1988 12 woningen (waarvan 4 een combinatie woonhuis/winkel) afgebroken en nog 3 andere opstallen; er is geen nieuwbouw gepleegd op van gemeente afkomstige grond.

Aanleiding voor de sanering vormde de wens de Eendrachtstraat aan de westzijde te verbreden en parkeerruimte voor ongeveer 90 auto's te scheppen op de locatie die Kifhoek werd genoemd, in de nabijheid van het stadswinkelcentrum in de Molen- en Kruisstraat. Een kleine ijzeren brug werd verplaatst, de kademuren van het Mallegat werden gerestaureerd en er werd een wandelverbinding gemaakt aan de noordoever van het Mallegat langs het daar toen nog aanwezige Armhuis van de Nederlands Hervormde Diaconie. De vaste brug over het Mallegat tussen het Noordeinde en de Molenstraat werd verbreed en iets verschoven, zodat het verkeer beter naar de Grote Oever kon doorstromen.

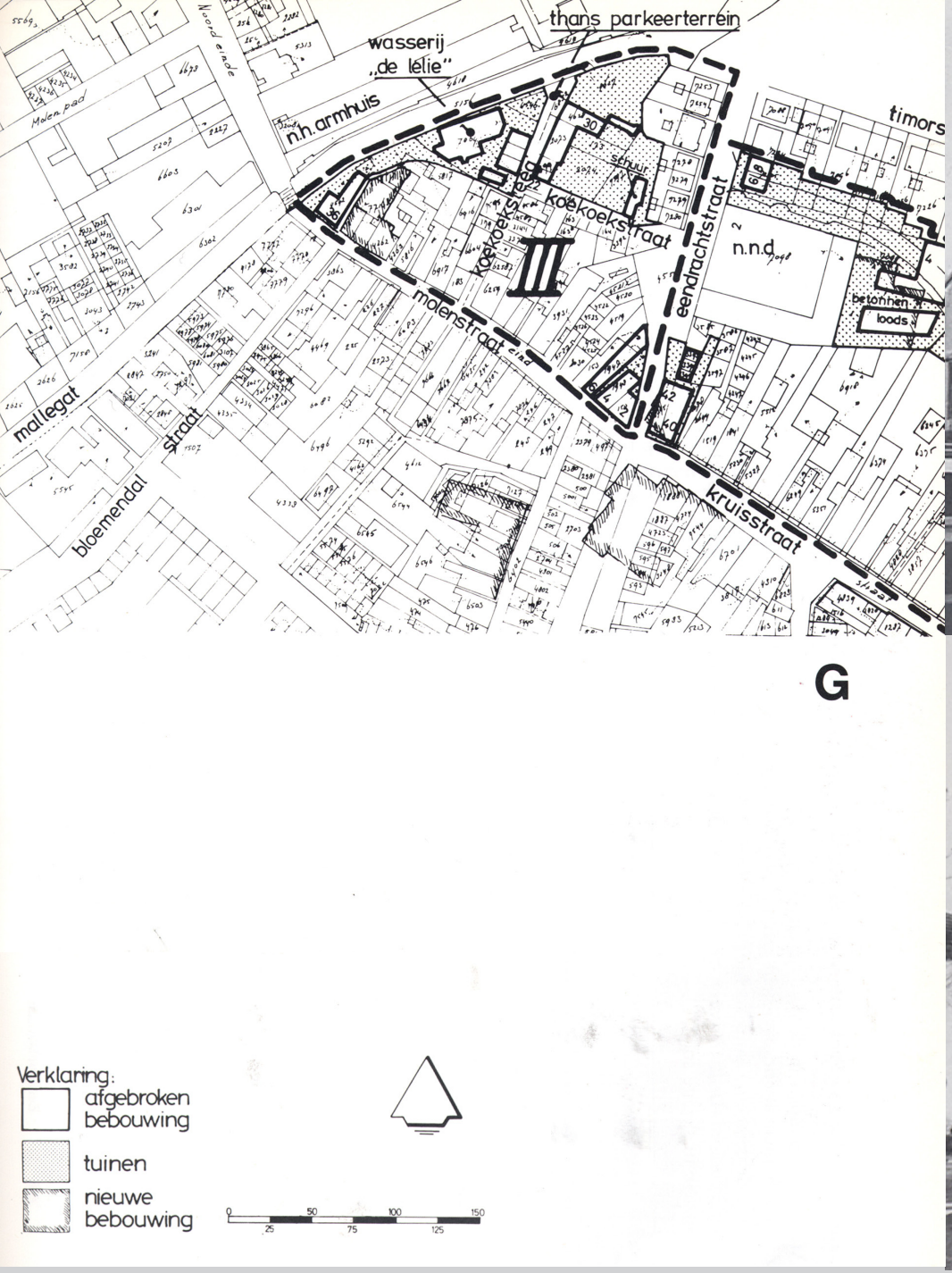

▲▲ *Saneringsgebied G*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

▲ *Hoek Prinsengracht/Marktstraat, 1990*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

▲▲ *Hoek Prinsengracht/Marktstraat, 1956*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

In het gebied is de naam Koekoeksteeg gehandhaafd gebleven. De naam Koekoek zou zijn ontstaan omdat hier, voordat het Mallegat werd gegraven, een weg toegang gaf tot een weiland, genaamd de Koekoek. De sanering heeft geduurd van 1961 tot 1987, met het zwaartepunt in de jaren '60 tot en met '70.

Saneringsgebied H, omvattende omgeving Prinsenplein – Marktstraat en Vledderstraat.

In dit saneringsgebied zijn in de periode 1948 tot en met 1988 26 woningen afgebroken, waarvan 1 woning/winkeltje en 2 met een werkplaats. Hiervoor kwamen 28 appartementen in 1 woningbouwcomplex in de plaats.

Door uitplaatsing van de Huishoud- en Industrieschool gevestigd op de hoek Prinsengracht/Marktstraat naar Koedijkslanden kwamen de gebouwen leeg en werden de opstallen aan het Prinsenplein door het Rijk afgebroken. Hiernaast werden nog enkele panden en een gebouw van de Doopsgezinde kerk uit 1879 afgebroken. Er werd een fors appartementengebouw op deze kenmerkende hoek gebouwd, met hierin een supermarkt, 28 woningen/appartementen, een Doopsgezinde kerk met bijruimten en hierachter 44 parkeerplaatsen en 9 tijdelijke parkeerplaatsen (opdrachtgever: Meppeler Woningstichting, architect Kl. van de Berg, IJsselmuiden). Het pand werd in 1988 opgeleverd.

Uitgaande van het streven om meer en in verschillende delen van de stad verspreide parkeerplaatsen aan te leggen realiseerde de gemeente in 1988 een parkeerterrein aan de Vledderstraat met ongeveer 51 vaste en 25 tijdelijke parkeerplaatsen. Hiervoor zijn meerdere panden afgebroken.

De Vledderstraat liep voor de oorlog verder door achter de gasfabriek, toegang gevend tot de ijsbaan van Het Vledder en uitkomend op de Gasgracht. In de volksmond heette dat 'het Achterumme'. Na uitvoering van het bestemmingsplan in 1940 en 1941 verviel het laatste gedeelte van de Vledderstraat. Op de hoek van de Vledderstraat – Marktstraat bevonden zich na de bevrijding nog drie woningen die –in eigendom bij de Christelijk Gereformeerde Kerk – door diezelfde kerk zijn afgebroken ten behoeve van uitbreiding van het kerkgebouw.

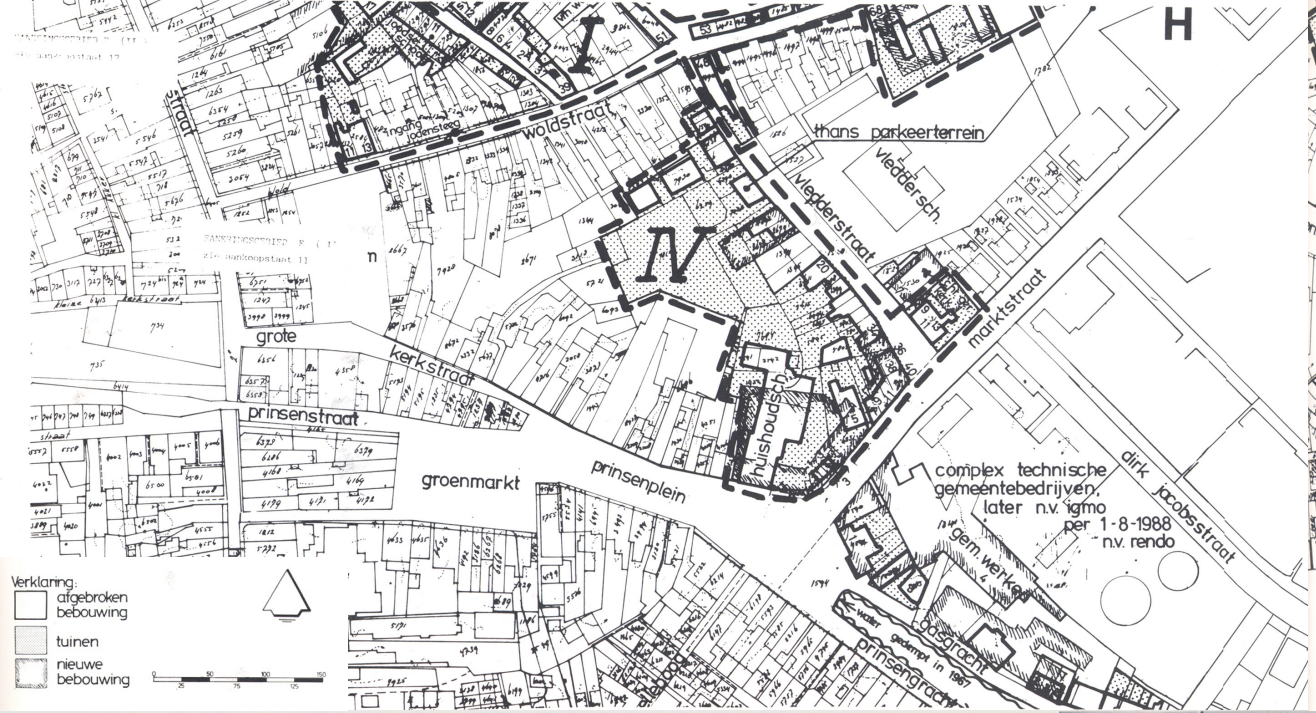

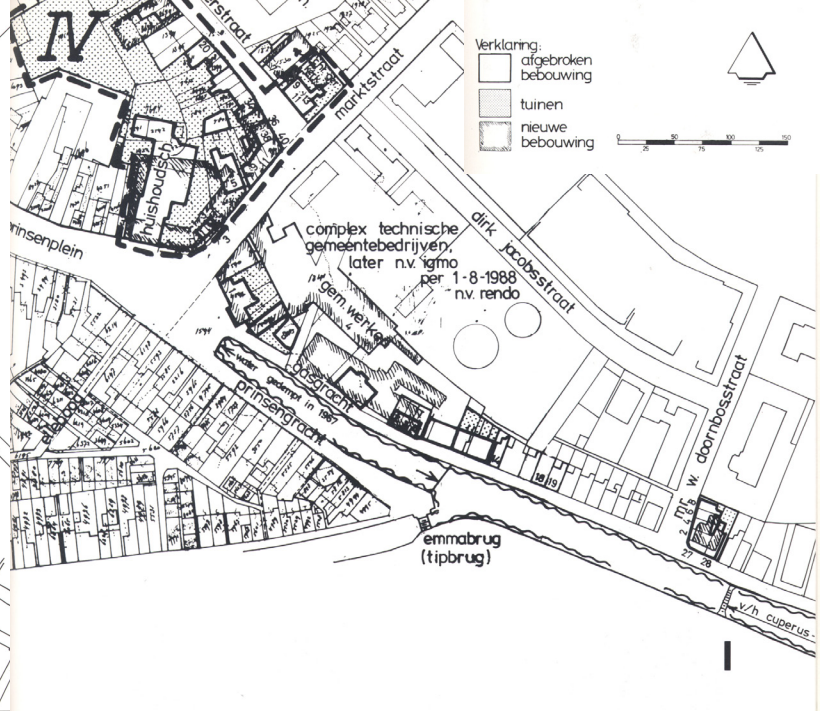

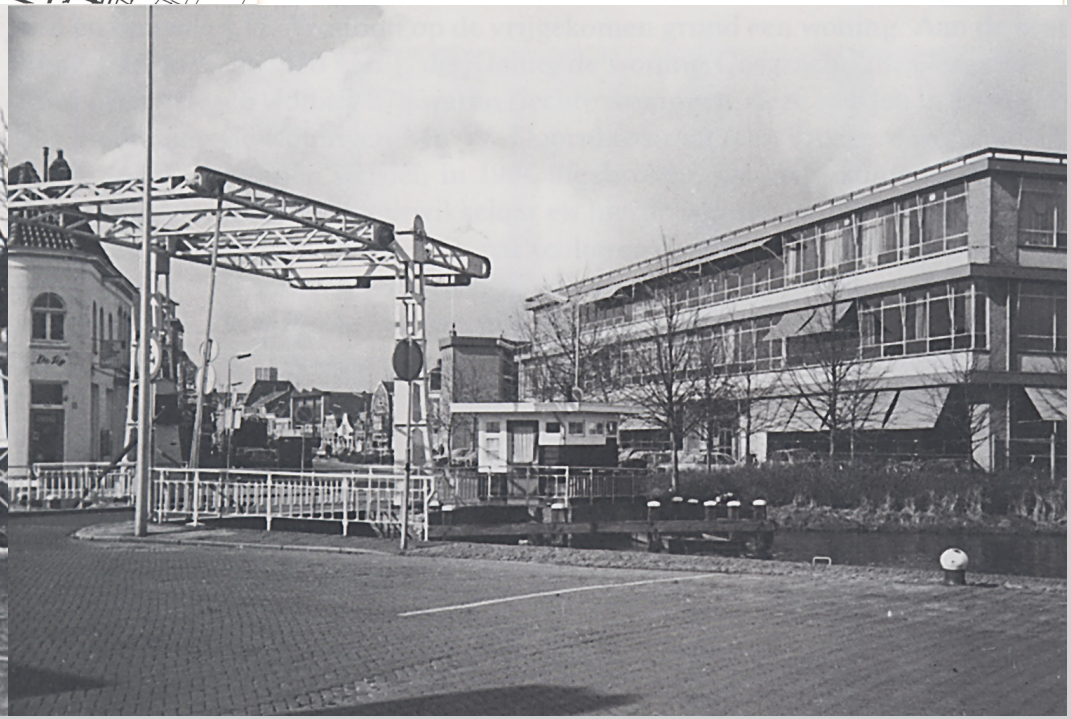

▲▲ *Saneringsgebied H*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

▲ *Tipbrug met Gasgracht, 1910*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

▲ *Tipbrug met kantoorgebouw, 1980*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

▲▲ *Saneringsgebied I*
<Ter Heide, R., Breken en bouwen in Meppel>

Saneringsgebied I, omvattende omgeving Gasgracht

De sanering van dit gebied werd in sterke mate gekenmerkt door het verdwijnen van de Gasfabriek en invulling van de locaties van dit complex en van de naastliggende bebouwingsstroken. In dit gebied gingen 19 woningen door afbraak verloren en 1 door verbouwing. Er kwamen 7 nieuwe woningen voor in de plaats, waarvan 5 op door particulieren verworven grond.

Op de hoek van de Gasgracht en de Marktstraat werden verschillende opstallen gekocht door de Nutsspaarbank (huidige SNS-bank), en werd in 1966 een bankgebouw met 4 bovenwoningen gebouwd met aansluitend een klein parkeerterrein.

De vroegere ovens van de gasfabriek, Gasgracht 4, waren na de omschakeling van steenkolengas op aardgas in 1955 overbodig, behalve die gedeelten die in gebruik waren bij het gemeentelijk water- en electriciteitsbedrijf. In 1957 werd het gebouw Gasgracht 4 verbouwd tot brandweerkazerne (begane grond) en kantoren en dienstruimten ten behoeve van de organisatie Bescherming Bevolking (verdiepingen). Na inkrimping van de Bescherming Bevolking werden de bovenverdiepingen in 1963 verbouwd tot kantoor van de Dienst Gemeentewerken. Deze dienst heeft het kantoor in 1990 verlaten en werd verhuisd naar het stadskantoor aan de Grote Oever.

Gasgracht 10: ten behoeve van het stichten van een groot kantoorgebouw voor de Centrale Werkplaats werden door de gemeente aan de Gasgracht negen woningen gekocht en gesloopt. In 1962 werd de bouwvergunning verleend. Het gebouw is hierop door meerdere organisaties gebruikt.

Bebouwing hoek Gasgracht – Mr. W. Doornbosstraat: op de hoek van de Gasgracht en de Mr. W. Doornbosstraat zijn een aantal opstallen aangekocht en afgebroken. Hier zijn in 1988 twee woningen teruggebouwd.

▲ *Groenmarkt en Kerkhofsdiep, 1905 - 1915, rechts de achterzijde van de bebouwingsstrook aan de Grote Kerkstraat <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Kadertekst 5
Gesloten bouwblokken en historische binnenterreinen

De binnenstad van Meppel wordt, zoals alle historische steden in Nederland, op stedenbouwkundig niveau gekenmerkt door de dominantie van het historische gesloten bouwblok als organiserend ruimtelijk principe.

Het historische gesloten bouwblok is de resultante van de eigendomsstructuur en de typische groeiprocessen van de historische stad in alle eeuwen van zijn ontwikkeling tot aan de 20ste eeuw. Deze was gebaseerd op individueel eigendom van bescheiden stadskavels, die individueel of in kleine geschakelde eenheden door ambachtslui en eigenbouwers werden bebouwd. De aan elkaar geschakelde bebouwing stond direct aan de straat, steeg, plein of gracht en sloot zonder bijzondere hoekoplossingen aan op soortgelijke kavels aan de zij- en achterstraten.

Private kavels met individuele ontsluiting
In de historische binnenstad van Meppel zijn de betrekkelijk kleine private kavels aan de buitenzijde (straatzijde) bebouwd met gebouwen van doorgaans één of twee lagen met kap. De hoofdontsluiting van de bebouwing bevindt zich direct aan de daar langs lopende openbare ruimten zonder dat daar nog aanvullende of 'diepere' ontsluitende structuren achter liggen, zoals gemeenschappelijke hoven, waar vandaan trappen of galerijen worden ontsloten. Juist die directe ontsluiting van elk individueel pand vanaf de straat (ook wel 'ontsluiting van de eerste orde' genoemd) zorgt voor de openbaarheid van vrijwel alle gemeenschappelijke ontsluitingsstructuren in de Binnenstad.

De kern van het gesloten bouwblok
De kern van het gesloten bouwblok is in de Nederlandse historische stad van oorsprong open van karakter – met uitzondering van de zeer krappe bouwblokken die vaak maar weinig ruimte lieten tussen de achtergevels – en was altijd opgedeeld in private erven, die werden gebruikt als (moes)tuin, boomgaard of erf. Semi-openbare ruimten kwamen hier niet voor, met uitzondering van de omsloten (woon)hof, die een afgesloten enclave vormde in het bouwblok. Dit laatste type is in Meppel echter nooit gerealiseerd.

De achterzijde van de hoofdbebouwing vormt een aaneengesloten omranding van de kern van het bouwblok. Tegen de markante achtergevels werden vanouds vaak aan- en uitbouwen gerealiseerd, die dikwijls niet de gehele achtergevel over de volle breedte of hoogte dichtzetten, maar delen hiervan vrij lieten.

Door deze individuele uit- en aanbouwen is de achterkant van de bouwblokken in díe zin afwijkend van de voorzijde, dat hier de rooilijn onregelmatig ('gekarteld') en informeel is. De achterkant van bouwblokken heeft in een historische stad derhalve een geheel eigen karakter, en is de rechtstreekse ruimtelijke vertaling van specifieke historische functies, die niet zozeer op publieke representatie en de kernfuncties van het wonen waren gericht, maar op privaat en het huishouden (en bedrijven) ondersteunend gebruik. De ruimtelijke vorm die die typen van historisch gebruik hebben opgeleverd is niet per definitie van minder cultuurhistorisch belang dan de vorm die de functies aan straatzijde van de bouwblokken hebben opgeleverd. Hij is alleen ánders.

De informaliteit en onregelmatigheid van de achtergevels aan de binnenterreinen levert juíst in combinatie met de traditionele architectuurvormen en historische materialen, ambachtelijke detaillering, iets minder strakke gevelafwerking én de aanwezigheid van groen, een van de stad afgekeerd, soms uiterst schilderachtig ruimtelijk beeld op. Hier vertegenwoordigt juist de intimiteit van de (halfbesloten) ruimten en de snelle en kleinschalige afwisseling van verschillende ruimtelijke vormen (bijvoorbeeld verschillende typen binnenplaatsen) een sterke cultuurhistorische én ruimtelijke waarde op zichzelf. Ondanks deze grote ruimtelijke diversiteit staat de vorm-, materiaal- en kleurverwantschap van de diverse achtergevels en uitbouwen ook hier garant voor een overtuigende 'eenheid in verscheidenheid', zoals die ook, maar in een andere vorm, aan de straatzijde te vinden is.

In de pre-industriële periode werd de kern van bouwblokken soms (gedeeltelijk) dichtgebouwd met uitbouwen van de bedrijven die in de hoofdgebouwen gevestigd waren, maar dit beperkte zich hoofdzakelijk tot het eigen erf, en geschiedde op kleinschalige wijze met (bij)gebouwen voorzien van kappen. Soms verbonden smalle, steegachtige ruimten tussen de panden door, de aan de binnenzijde van het bouwblok gelegen privé-

▲ *Luchtfoto van o.a. Kerkplen en Hogetin en omgeving, uit vermoedelijk 1938, de historische bouwblokstructuur is duidelijk zichtbaar <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

erven met de openbare ruimte.
Deze erven waren soms bebouwd. Ook kwamen stegen voor die dwars door het bouwblok heen een verbinding vormden tussen twee straten.

Als gevolg van de 'doorsnijding' van de binnenterreinen en bouwblokken met gangen en stegen was een historisch bouwblok in meerdere gevallen niet helemaal dicht en gesloten, maar als het ware 'semi-permeabel'. Hierdoor werd de 'formele structuur' van openbare ruimten aangevuld met een complementaire 'informele structuur' van stegen en gangen. Beide – formele én informele structuur – vormden samen de structuur van de historische stad zoals we deze in Nederland kennen, en waren en zijn ook beide van even groot belang voor de historische beleving van de stad.

In de Nederlandse historische stad waren niet álle bouwblokken volledig gesloten met een rand van bebouwing: vooral aan de randen van de stad kwamen nogal eens onvoltooide bouwblokken voor, dat wil zeggen bouwblokken met open, niet bebouwde kavels langs de straat, plein, steeg of gracht. Maar die onbebouwde bouwblokken waren wel aan de straatzijde met tuinmuren of hagen dichtgezet waarmee het private en afgesloten karakter van de binnenterreinen gewaarborgd werd. Dergelijke onbebouwde plekken die met tuinmuren of hagen waren dichtgezet zijn in de loop van de geschiedenis in de historische binnenstad van Meppel geheel verdwenen.

Bebouwingsstroken
Ook konden er in de historische stad nog wel eens bebouwingsstroken voorkomen die geen bouwblokken vormden, maar waarbij één enkele strook bebouwing langs een straat of gracht met de achterkant direct aan een andere openbare ruimte grensde. Dit type kwam vrijwel uitsluitend voor in combinatie met water aan de achterzijde. Meppel kende opmerkelijk veel van dergelijke bebouwingsstroken met de open achterzijde langs het water, zeker in vergelijking met veel andere historische steden. Dat houdt verband met het gegeven dat Meppel zich vanaf het eind van de Middeleeuwen ontwikkelde van agrarisch dorp naar handelsstad, en de oevers langs het water, waarvan in deze delta voldoende aanwezig was, aantrekkelijke locaties vormden voor vestiging. De bebouwing werd daarbij in eerste instantie lang niet altijd op het water georiënteerd, maar juist op de weg, die op 'perceelslengte' van het water af lag.

De bebouwing stond zo een eind van het water af, met de voorkant naar de parallel aan het water lopende weg, terwijl aan de achterzijde het achtererf aan het water grensde en niet genoeg ruimte meer liet voor nóg een andere bebouwingsstrook direct langs het water. Dit was het geval langs de (Olde) Aa, maar ook langs de Wetering (ook wel Hoofdgracht genoemd, de huidige Prinsenstraat), en het Kerkhofdiep, bij de achterkant van het bouwblok tussen het Kerkplein en de Kleine Akkerstraat, de achterkant van het bouwblok tussen de Hoofdstraat en de Grote Akkerstraat (deze wateren waren op de kaart van 1823 al gedempt) en op enkele andere locaties. Ook aan de uitvalswegen van de bebouwingskern was - in combinatie met sloten - sprake van een vergelijkbare opzet. Soms was de kaveldiepte zo beperkt, dat men het volledige grondoppervlak wel moest bebouwen.

Binnen de bebouwingskern was door de aanwezigheid van bebouwingsstroken soms over het water heen zicht op de achterkant van de bebouwing resulterend in een pittoresk totaalbeeld. Wanneer het water dan werd gedempt in de 19de en 20ste eeuw, kwamen de achterkanten langs de nieuwe straat te liggen. Deze achterkanten zijn lang, zo niet tot op de dag van vandaag, als achtergevels herkenbaar gebleven.

Bronnen:
<Cultuurhistorische inventarisatie en waardestelling historische binnenstad Kampen. Flexus AWC, Rotterdam 2011>
<Het systeem van de Nederlandse historische stad'. Promotieonderzoek TU Delft, vakgroep Urbanism. Marcel van Winsen & Hugo van Velzen. Lopend onderzoek>

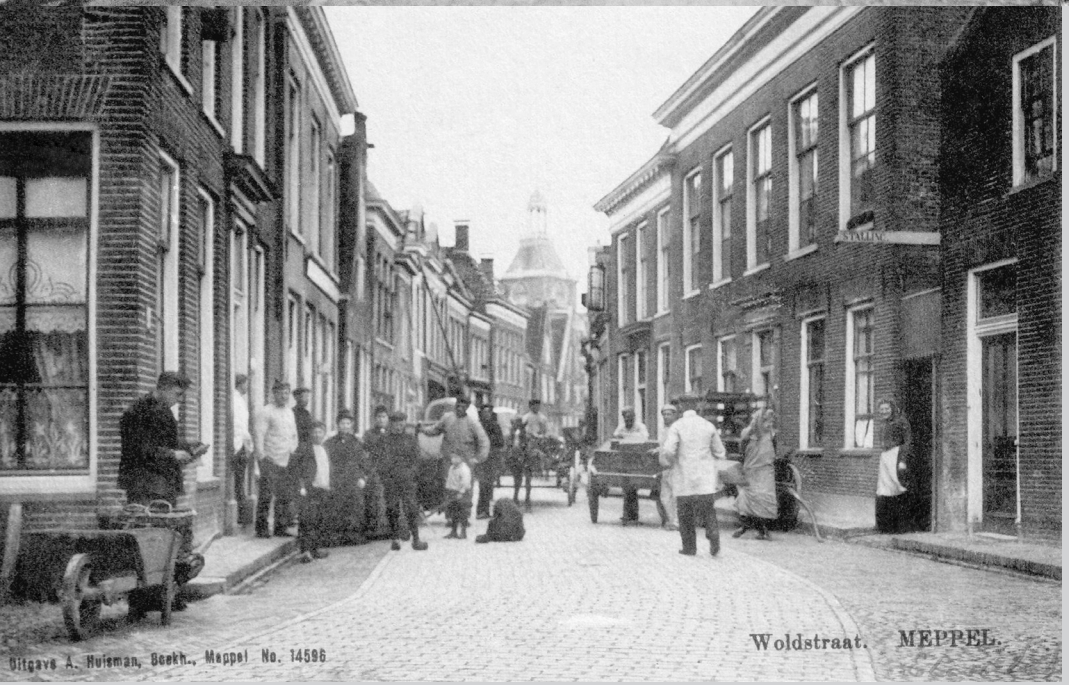

▲▲ *Hoofdstraat, 1900*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Woldstraat, 1904 - 1906*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Kruisstraat, 1910*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

Kadertekst 6
Hiërarchie openbare ruimten

Het stratenpatroon in Nederlandse historische steden, en ook in Meppel wordt gekenmerkt door een hiërarchie tussen hoofdstraten, grachten & pleinen, zijstraten en achterstraten & stegen, de zogenaamde primaire, secundaire en tertiaire structuur, die het gevolg is van de geleidelijke groei van het stadsweefsel en het verschil in economische druk binnen het stadsweefsel zelf.

De rangorde vertaalt zich hierbij in een specifiek doorsnedeprofiel, een daarbij behorende kavelgrootte en een passende architectonische expressie van de bebouwing. Algemeen gesteld is hier vaak het volgende van toepassing: hoe hoger de orde van de ontsluitende straat, plein of gracht is, hoe breder het straatprofiel, hoe breder en dieper - binnen marges - de kavels zijn en hoe belangrijker de architectonische uitstraling van de aanliggende panden (dit waren immers de duurste plekken in de stad).
Ondanks de rangorde primair, secundair, tertiair, zijn de diverse openbare ruimten in hun elementaire ruimtelijke opzet wél sterk verwant aan elkaar, en gaan vaak bijna niet te onderscheiden, geruisloos in elkaar over (zeker als het overgangen tussen primaire en secundaire structuren betreft). Zij vormen ook één doorlopend en ononderbroken ruimtelijk systeem.

De afleesbaarheid tussen hoofd- en afgeleide straten aan de hand van de kavelgrootte en het straatprofiel zoals hierboven beschreven, is ook in Meppel aanwezig, maar minder helder dan in veel andere Nederlandse steden, waarschijnlijk ten gevolge van de geringe grootte van haar historische kern en haar ontspannen uitleg ten gevolge van het ontbreken van stadsmuren.

Primaire structuur
Hiertoe behoren de belangrijkste historische verbindings- en ontsluitingwegen, die de 'ruimtelijke dragers' vormen van de historische stad als geheel en de stad met het omeland verbinden, alsook de belangrijkste marktpleinen en grachten. De primaire ruimten vormen vaak de 'wieg' van de stad, de oudste linten waarlangs de stad in eerste instantie is ontstaan en gegroeid en waarlangs de belangrijkste commerciële en stedelijke functies waren samengebracht.

Het profiel van deze straten en stedelijke ruimten is in de Nederlandse historische steden vaak relatief breed met een hoge, aaneensluitende bebouwing van minstens twee en soms drie of meer lagen met kap. De kavels zijn smal en in bijna alle gevallen in de diepte, dus haaks op de straat ontwikkeld, net als de gebouwen, de kappen staan dus ook haaks op de weg en de bebouwing is individueel met wisselende hoogtes en breedtes. De rooilijnen zijn strak en aaneengesloten, maar zwenken over grotere lengten wel subtiel naar voren en achteren. De panden aan de primaire structuur worden elk individueel direct vanaf de straat ontsloten, zonder dat hier nog aanvullende gemeenschappelijke ontsluitingen op volgen.

In Meppel behoren onder andere de Kruisweg zuidelijke aftakking en Katteneinde (de huidige Hoofdstraat) tot de primaire structuur, alsmede het Moleneind (huidige Molenstraat) en de Kruisweg noordelijke aftakking (huidige Touwstraat), de Wildemanssteeg (de huidige Woldstraat), de Nieuwe Weg (de huidige Prinsengracht), Paapensteeg (huidige Prinsenstraat en Grote Kerkstraat), de Groenmarkt, de Wheem, en het Zuideinde.

De kenmerken zoals beschreven voor de primaire structuur in Meppel zijn in overeenstemming met de algemene kenmerken zoals hierboven aangegeven, met dat verschil dat hier vaak sprake is van bebouwing van twee lagen met kap, en dat ook zeer smalle straatprofielen bij de primaire structuur voorkwamen, zoals langs de Wildemanssteeg, die feitelijk geen steeg was, maar een volwaardige straat van de primaire structuur.

Het is opvallend voor een waterstad als Meppel, dat de primaire structuur niet in eerste instantie langs het water liep, zoals zo vaak het geval was bij gegraven grachten zoals we deze kennen uit steden als bijvoorbeeld Leiden en Amsterdam, maar dat deze vrijwel geheel over land liep. Dit houdt verband met het opmerkelijke feit dat de stad in eerste aanleg is gegroeid vanuit een agrarische nederzetting op hogere gronden, die pas aan het eind van de Middeleeuwen naar het water is ontwikkeld.

Het voorgaande neemt niet weg dat ook het water tot de primaire structuur van de stad kon behoren, zoals met de (Olde) Aa (latere Kleine en Grote Oever) en de Wetering/ Hoofdgracht (latere Hogetin en Prinsenstraat en Prinsengracht) het geval was.

▲ *Hagendwarsstraat, 1955*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Grote Oeverstraat, 1935*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

De ruimtelijke kenmerken van een dergelijke primaire structuur waren echter geheel anders dan die over land. De bebouwing was hier weliswaar sterk verdicht en hoog, maar de bebouwing stond vaak juist met de achterkant naar het water, de rooilijnen waren onregelmatig (zoals gebruikelijk bij achterkanten) en onbebouwde erven waren niet zeldzaam.

Secundaire structuur

Deze categorie stedelijke ruimten van de tweede orde bestaat uit de belangrijkste verbindings- en ontsluitingswegen op wijk- of buurtniveau. Zij zijn vaak direct aan de primaire structuur aangetakt, verbinden vaak primaire structuren met elkaar of met achterliggende secundaire structuren en vormen de belangrijkste zijstraten of parallel aan de primaire structuur lopende stedelijke ruimten. Het gebruik van deze ruimten was vaak minder belangrijk en commercieel dan die van primaire structuur, maar er konden nog wel incidenteel stedelijke functies aan gekoppeld zijn. Deze straten bezitten doorgaans een smaller dwarsprofiel en de kavels zijn minder diep. De individuele, aaneengesloten bebouwing bestaat in Meppel merendeels uit twee en soms uit één bouwlaag met kap en de architectuur is doorgaans qua voornaamheid van een identieke orde als aan de primaire structuur, met dat verschil dat de percelen/kavels wel iets smaller zijn. Bebouwing van drie lagen met kap zijn aan de secundaire structuur in Meppel niet voorkomend. Ook hier zijn de rooilijnen op de kortere of middellange afstanden strak (maar op de lange afstand weer zwenkend) en worden alle panden direct vanaf de straat ontsloten, zonder dat hier nog aanvullende gemeenschappelijke ontsluitingen op volgen.

In enkele gevallen kennen ook de meer ontwikkelde achterstraten een identieke ruimtelijke opbouw. In straten van de secundaire structuur komen in de Nederlandse historische steden over het algemeen vaker langshuizen met langskappen voor dan aan de primaire structuur.

In Meppel behoren onder andere de Grote Oeverstraat, de Hagendwarsstraat (nu verdwenen), de Hagenstraat (nu vrijwel verdwenen), de Grote Akkerstraat (nu verdwenen, de huidige straat met deze naam is een hernoeming van de voormalige Kleine Akkerstraat), de Kleine Akkerstraat en de Vledderstraat tot deze secundaire structuur. Deze straten voldoen soms wel, maar soms ook niet aan bovengenoemde typering, met name wat betreft de oriëntatie van de panden, omdat er soms sprake is van aanliggende bebouwingsstroken; de achterkanten van de panden grenzen hier dan aan de straat.

▲ *Brouwersstraat, 1913 - 1917*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Steeg aan Grote Akkerstraat, 1920*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲▲ *Touwstraat, Jodensteeg, 1959*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Steeg bij Kromme Elleboog, 1955*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

Tertiaire structuur
Hiertoe behoren in de Nederlandse historische stad de minder ontwikkelde achterstraten en het netwerk van smalle stegen en sloppen.

Stegen
Stegen verbinden in de Nederlandse historische steden vaak ruimten van de primaire of secundaire structuur met elkaar, door één bouwblok heen, zonder een vervolg te krijgen in een route op buurtniveau. Het zijn meestal ruimtelijke 'incidenten', maar kunnen, wanneer zij tussen twee belangrijke structuren lopen, wel een intensief gebruik en een intensieve bebouwing hebben. Deze laatste categorie zijn vaak stegen die volledig zijn bebouwd met panden die ook hun ontsluiting aan die steeg hebben. In Meppel kwam dit type steeg in een bijzondere variant voor tussen de Grote Oeverstraat en de (Olde) Aa. Het type van de zogenaamde 'gangsteeg' was hier veel voorkomend (steeg volledig omgeven door zijmuren van panden). De stegen hier verschaften panden die in de tweede lijn stonden achter de bebouwing aan de (Olde) Aa toch toegang tot dit water.

In dit stadsgedeelte bevonden zich ook vele sloppen, doodlopende woonsteegjes die vaak ontstaan waren vanuit één erf, en die kleine rijen(huur)woningen bevatten. Deze woningen waren vaak bewoond door de toen in Meppel veel voorkomende schippersgezinnen. Van deze stegen is ten gevolge van de naoorlogse saneringsoperatie geen exemplaar meer over.

Naast deze gangen en sloppen die het westelijk stadsdeel kenmerkten, zijn op de kadastrale minuut van Meppel uit 1823 een ander type stegen getekend aan de oostzijde van de bebouwingskern. Hier in de ruime – met meer agrarische functies ingevulde – binnenterreinen. Hier was feitelijk sprake van weinig bebouwing aan de stegen. Ook deze stegen zijn niet meer aanwezig.

Hoewel elk type steeg in de Nederlandse historische stad zijn eigen karakteristieken heeft, kan toch in zijn algemeenheid worden vastgesteld dat het dwarsprofiel van stegen in de regel (zeer) smal is, de bebouwing - als zij aanwezig is - vaak bestaat uit één laag plus kap, doorgaans met de nok evenwijdig aan de steeg, de percelen doorgaans ondiep zijn, en de bebouwing vaker onregelmatig is (behalve bij de gangstegen). Ook panden aan stegen worden elk individueel en direct vanaf de steeg ontsloten, zonder dat daar nog aanvullende gemeenschappelijke ontsluitingsstructuren op volgen. Vaak is vanuit de stegen zicht op de 'achterkant' van de stad mogelijk, dus op achtergevels en binnenterreinen. Ook is het muurwerk langs stegen vaak onregelmatig en toont sterker dan langs de primaire en secundaire structuur de ouderdom van de stad. De rooilijnen langs stegen zijn vaak recht of licht zwenkend, maar springen in de oorspronkelijke situatie zelden over grotere diepte terug, hoe smal de steeg ook is. Ook pleintjes zijn in de Nederlandse historische stad nooit langs stegen gelegen. Bijzondere functies bevinden zich zelden aan stegen.

Achterstraten
Achterstraten worden soms gekenschetst door een andere ruimtelijke structuur. In achterstraten in de Nederlandse historische stad kan het straatprofiel juist soms heel breed zijn. De bebouwing langs de minder ontwikkelde achterstraten bestaat meestal uit één bouwlaag met kap en de panden worden vanaf de straat ontsloten. Van deze meer ontspannen achterstraten lijkt in Meppel - gezien de kadastrale minuut uit 1823 - geen sprake geweest te zijn.

Bron:
<Cultuurhistorische inventarisatie en waardestelling historische binnenstad Kampen. Flexus AWC, Rotterdam 2011'Het systeem van de Nederlandse historische stad'. Promotieonderzoek TU Delft, vakgroep Urbanism. Marcel van Winsen & Hugo van Velzen. Lopend onderzoek>

▲ *Lapjesmarkt Kerkplein, 1910*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲▲ *Kerkplein Hogetin, 1947*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Kerkplein met links nog het Kerkhofsdiep, 1912*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲▲ *Maatkade, 1910*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Putstoel, 1905-1915*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

Kadertekst 7
Pleinen

A Het kerkplein

Een kerkplein is een plein dat ontstaan is in nauwe relatie tot de kerk waar het ruimtelijk mee verbonden is. Vaak is een kerkplein een voormalig kerkhof, dat in de 17de eeuw of later is omgevormd tot plein. Een kerkplein kan aan één kant van de kerk zijn gelegen, maar vaak ook staat de kerk in het midden van het plein, waardoor de ruimte minder eenvoudig als plein herkenbaar is (een zogenaamd 'Kernplein'). De bebouwing rondom een kerkplein is opvallend vaak zeer eenvoudig, omdat dergelijke ruimten vaak geen onderdeel uitmaakten van het economisch hart van de stad.

Het Kerkplein
Het kerkplein te Meppel is op de voorgaande Nederlandse regel een uitzondering. Het kerkhof en de kerk bevonden zich feitelijk dichtbij het economisch hart van de stad omdat hier op de kruising van Wetering/ Hoofdgracht en Olde Aa aan de Hogetin veel goederen verlaad en verhandeld werden vanaf de schepen. Ook de aanwezigheid van water is hierin een bijzonder gegeven. Het plein zelf is bij de introductie in 1825 van de nieuwe begrafeniswet ontstaan. Deze wet verbood het begraven in de bebouwde kom van een gemeente, waarmee de ruimte van het kerkhof vrijkwam. Het kerkhof en de Hogetin, dat ook eigendom was van de kerk, ging tegen een vergoeding over naar de gemeente, waarop ook het kerkhof marktruimte werd. Het kerkplein is per 1917 verbreed door de demping van een gedeelte van het Kerkhofdiep/de Wetering, ten behoeve van uitbreiding van het marktoppervlak. In 1952 is het plein nóg verder uitgebreid in verband met de verdere demping van de Wetering bij de grote dempingsoperatie van de Grote en Kleine Oever. Het Meppelse Kerkplein was feitelijk ook een kadeplein door haar ligging aan het Kerkhofdiep/de Wetering.

Transformaties/Aantastingen t.o.v. 1823: op hoofdlijnen
De volledige waterstructuur is verdwenen en niet meer herkenbaar; hierdoor is de originele situatie die bestond uit een rechthoekig en besloten kadeplein en een lineaire kadepleinruimte naast de kerk gewijzigd in een situatie met een aaneenschakeling van twee rechthoekige pleinen, waarbij één van de pleinen als terrassenplein functioneert en de ander als een annex/marktruimte in aansluiting op het winkelareaal aan de Hoofdstraat.

In de noordwand is een doorzicht aanwezig naar de bebouwing van het Swaenenborgh uit de tweede helft van de 20ste eeuw, aan de Kleine Akkerstraat, die niet als storend ervaren wordt.

B Het kadeplein

Een kadeplein is een pleinachtige ruimte die direct aan het water gelegen is, en voor zijn functioneren ook afhankelijk was van aan- en afvoer over water.
Kadepleinen ontstonden naast een rivier of gracht en zijn dan ook voornamelijk te vinden in de grachten- of havensteden. Een kadeplein was in veel gevallen in eerste aanzet vaak niet meer dan een (verbrede) straat langs het water, maar bij gebrek aan marktruimte elders, en aangespoord door een groeiende behoefte aan ruimte, werd de losplaats door sloop van aanliggende gebouwen soms vergroot tot een plein.

Meppel kende vijf kadepleinen waarvan twee van oudere origine:
- de Hogetin,
- de Putstoel,
- de Groenmarkt.
- Kleine Oever
- Stoombootkade

De Hogetin en de Putstoel
De Hogetin heeft een heel lange geschiedenis als overslagplaats en marktplaats voor goederen ter plaatse van de T-splitsing van (Olde) Aa en de Wetering/Hoofdgracht. Door deze koppeling aan twee watergangen was de plaats zeer geschikt om goederen aan en af te voeren en hiermee ook voor de handel een uitgelezen plek. Als gevolg van een langslepend conflict tussen het noordelijk stadsgedeelte en het zuidelijke, nieuwere deel van het kerspel werd in 1636 besloten de weekmarkt om beurten op de Hogetin of in de Kruisstraat te houden. Ten behoeve van het verbeteren van de waterbereikbaarheid van de Kruisstraat zijn toen bij de Holtenbrugge (de verbinding over de (Olde) Aa van Kruisstraat naar Molenstraat) twee huizen en een schuur gekocht en afgebroken. Daardoor kreeg men ruimte voor een smal pleintje, eigenlijk niet meer dan een brede straat. Het

▲▲ *Zuidwand van de Groenmarkt, 1929*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Luchtfoto centrum Meppel, 1924*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

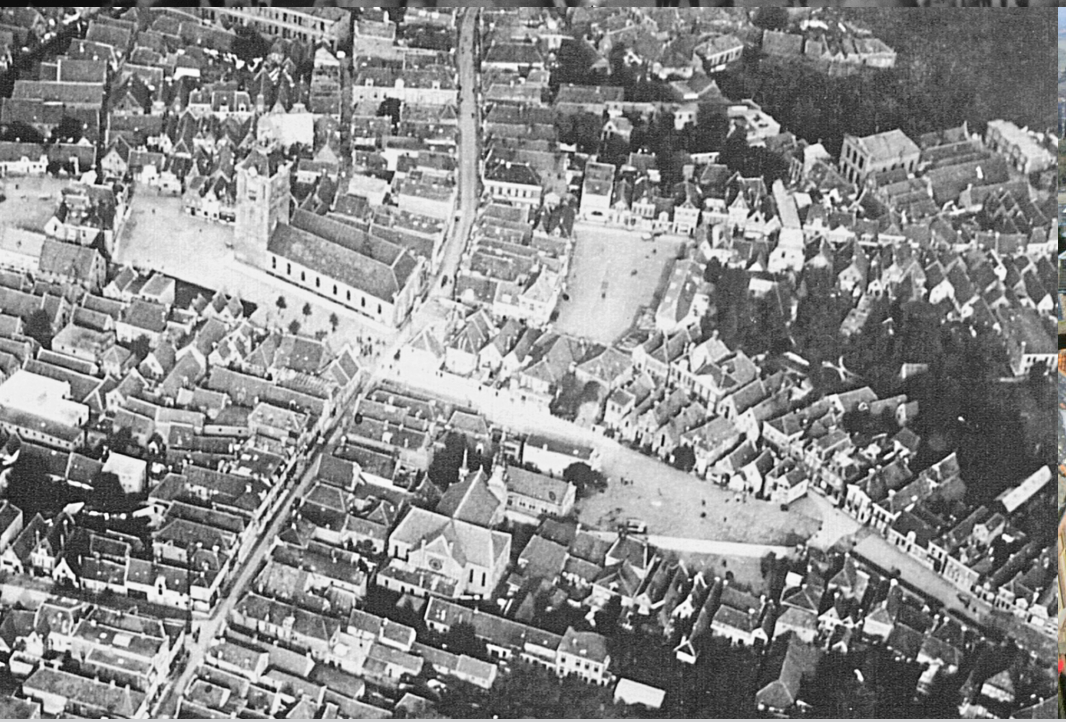

▲▲ *Wetering tpv Groenmarkt, links de visafslag, 1900*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Groenmarkt, 1985*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

werd aangeduid als Nieuwe Markt en stond later bekend als Putstoel. De Putstoel is in het kader van de naoorlogse sanering volledig van de kaart verdwenen. Nog slechts een straatnaam herinnert aan deze locatie. De Hogetin is echter nog aanwezig.

Transformaties/Aantastingen t.o.v. 1823: op hoofdlijnen, de Hogetin:
De volledige waterstructuur is verdwenen en niet meer herkenbaar; hierdoor is de originele situatie met een kadeplein verdwenen.

De westwand wordt nog bepaald door historische bebouwing aan de huidige Kleine Oever (voorheen Maatkade). Dit gaat ook op voor de oostwand.

De noordwand wordt gekenmerkt door een winkelcomplex/appartementengebouw uit de tweede helft van de 20ste eeuw (het Swaenenborghcomplex). Deze wand is niet overeenkomstig de historische bebouwingskarakteristieken vormgegeven en verbreekt de continuïteit van het historisch weefsel.

De begane grondverdieping van de noordwand is volledig dichtgezet en het trottoir is afgezoomd met een baksteen muur, waardoor deze gevel geen bijdrage meer levert aan de levendigheid aan de Hogetin.

De functie van de huidige openbare ruimteinvulling is parkeren. Dit is op deze plek een magere invulling.

De Groenmarkt
De Groenmarkt is evenals de Wheem (zie verderop) een ruimte die eerst een groene functie had, in dit geval als hof. Zij is gelegen in de stadsuitbreiding uit de 18de eeuw. De hof was in de oorspronkelijke situatie een stuk tuingrond aan de zuidkant van de Wetering/Hoofdgracht en stond bekend als de Muzelaarshof, genoemd naar de familie Muzelaar, die al generaties het ambt van schoolmeester en koster vervulde. Het stuk grond was in 1818 in eigendom van de Gereformeerde (=Nederlands Hervormde) kerk. Het werd vervolgens door de gemeente van de Gereformeerde kerk in erfpacht verkregen en in verband met gebrek aan marktruimte omgevormd tot markt. De gemeentekas was slecht gevuld en de burgers van Meppel dienden naar draagkracht bij te dragen aan de aanleg. De marktruimte werd de Nieuwe Markt genoemd. De aanvoer van goederen over het water zal zeker bijgedragen hebben aan het goed functioneren.
De markt werd in 1877 vergroot door de demping van het Aardappelgat (de wal verzakte hier, er was sprake van vervuild water, en er was slechts ruimte voor het neerleggen van één boot), na welke actie ook aan de westzijde van de markt een bebouwingswand ontstond.

Transformaties/Aantastingen t.o.v. 1823: op hoofdlijnen, De Groenmarkt:
De volledige waterstructuur is verdwenen en niet meer herkenbaar. Grenzend aan het water was een noordwand aanwezig die de achterzijde van een bebouwingsstrook aan de huidige Grote Kerkstraat vormde; de westwand vormde eveneens een strook met eenzijdige bebouwing en achtererven aan het water langs het later gedempte Aardappelgat.

De westwand is nu ingevuld met 19de eeuwse bebouwing en bebouwing uit het Interbellum die niet detoneert, en hier - met uitzondering van één erf - een voorkantsituatie geschapen heeft.

Ook de noordwand is sterk gewijzigd ten opzichte van de situatie uit 1823. Hier is gedurende de jaren '70 van de 20ste eeuw een gedeelte van de wand gesloopt, waardoor een open en geschakelde relatie met het later ontstane Prinsenplein ontstaan is. De kop van de bebouwingsstrook is hierbij voorzien van een nieuwe eindgevel. De noordwand van de Groenmarkt is nu deels ingevuld met bebouwing met voorgevels waardoor zich hier op niet storende wijze een mix van achter- en voorkanten presenteert.

De oostwand van het plein is uit de 20ste eeuw. Hier staat een appartementenblok met een aanzienlijk grotere hoogte en bredere parcellering dan de overige bebouwing.

De zuidwand is een combinatie van een representatief pand uit het midden van de 19de eeuw (Groenmarkt 2) en 20ste eeuwse bebouwing. De bebouwing uit de 20ste eeuw is plaatselijk teruggelegd ten opzichte van de rooilijn waardoor de wand in sterke mate verstoord wordt.

▲▲ *Prinsengracht, Wetering en Grote Kerkstraat, 1900-1905, <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

▲ *Prinsenplein, 1980-1985 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

▲▲ *Prinsenplein, 1938 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

▲ *Panorama Prinsenplein, 1984 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Ter plaatse van de zuidwand is een doorbraak gerealiseerd richting de Kromme Elleboog met een zodanige maatvoering dat het besloten karakter van de pleinruimte verstoord wordt.

C Het dempingsplein

Een dempingsplein ontstond na demping van een gedeelte van een rivier, gracht, beek of andere waterloop, of van laag gelegen drassige gronden. Een dergelijk plein werd aangelegd als de behoefte aan marktruimte groot was.
De vorm werd bepaald door het gedempte water en is in de meeste gevallen langwerpig, doordat de demping veelal betrekking had op een rivier, beek, of gracht. Aan één of beide uiteinden van een dergelijk plein kan zich water bevinden. In principe is een dergelijk plein dus niet aan alle kanten gesloten. Zoals eerder vermeld zijn de Hogetin, het Kerkplein en ook de Groenmarkt (deels) dempingspleinen.

Het Prinsenplein
Het Prinsenplein is een dempingsplein dat pas in de periode 1917 -1938 door gefaseerde dempingen tot stand gekomen is. De motivatie voor demping betrof in eerste instantie de kosten van onderhoud van de kades van de Wetering/Hoofdgracht en de behoefte aan meer marktruimte. In 1918 werd de Wetering gedempt tot aan Prinsenplein 48. Bij de verdere demping in 1938 speelden verkeerskundige motieven een rol. Deze demping was al voorzien in het uitbreidingsplan van stadsarchitect Monsma uit 1927-1928. De Wetering werd gedempt tot aan de Gasgracht. Hiermee werd een nieuwe verkeerskundige verbinding naar de Marktstraat mogelijk. In 1968 verdween overigens nog een gedeelte van de Gasgracht, tot aan de Tipbrug. Deze demping is overigens weer uitgegraven in 2008.

Transformaties/Aantastingen t.o.v. 1823: op hoofdlijnen, Het Prinsenplein:
Het Prinsenplein is uiteindelijk ontstaan als gevolg van het verdwijnen van de waterstructuur en de sloop van panden aan de Papensteeg (de huidige Grote Kerkstraat; het betreft de bebouwingswand aan de zuidzijde van de Papensteeg). Deze bebouwingswand lag oorspronkelijk met de achtererven aan het water van de Wetering/Hoofdgracht.

De noordzijde van het Prinsenplein (oorspronkelijke bebouwingswand noordzijde Papensteeg) is voorzien van enkele nieuwbouwprojecten uit het laatste kwart van de 20ste eeuw. Met name het appartementenblok hoek Prinsenplein – Marktstraat detoneert qua hoogtemaatvoering, parcellering en vormgeving met de historische bebouwingskarakteristieken.

De oostwand van het Prinsenplein wordt in sterke mate bepaald door het bankgebouw uit de jaren zestig gelegen op de hoek Marktstraat – Prinsengracht/Gasgracht. Het gebouw detoneert qua hoogtemaatvoering, parcellering en vormgeving met de historische bebouwingskarakteristiek, maar heeft op zichzelf beschouwd wel architectonische kwaliteiten. Door de schuine plaatsing van dit gebouw is een ruimteomsluitende suggestie aanwezig, die de pleinruimte op een positieve wijze bepaalt.

In de zuidwand is een doorbraak gerealiseerd richting Kromme Elleboog. Deze is in relatie tot de beperkte maat niet hinderlijk.

▲▲ *Logement het wapen van Zwolle c.q. de oude pastorie, 1865 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

▲ *Panorama van de Wheem, 1920 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

▲▲ *Marktdag, 1910 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

▲ *Marktdag, 1920 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

D Het sloopplein

Een sloopplein is een pleintype dat ontstaan is na sloop van een gebouw of bouwblok, en dat daarna als plein is ingericht.

De Wheem
De Wheem is wel een heel bijzondere vorm van een sloopplein en eigenlijk pas vanaf de 19de eeuw als zodanig te benoemen.
Het woord Wheem is afgeleid van 'whedeme', een oud woord voor de woning van de pastoor en later de predikant. De bijbehorende grond kreeg de naam 'whedemehof' of ook wel afgekort 'whedeme'. Op de grond had de pastoor vee staan voor zijn levensonderhoud.

De Whedeme was oorspronkelijk een stuk land grenzend aan de Hoofdstraat (de toenmalige Kruisweg). Al in het midden van de vijftiende eeuw stond er een pastorie op deze plek (zeker is vanaf 1454), toen nog een houten huis. Rond dezelfde periode gaf de toenmalige pastoor Homoet een gedeelte van de Wheemehof, een perceel aan de huidige Hoofdstraat, tussen Woldstraat (Wildemanssteeg) en Grote Kerkstraat (Papensteeg) in eeuwigdurende erfpacht uit ten behoeve van gebruik en de bouw van een huis door de toenmalige koper. Dit vormde de aanzet tot het dichtbouwen van de wand van de Hoofdstraat op deze plaats en de hierachter gelegen positie van de Wheem.

In het begin van de 16de eeuw liet de pastoor Everhardus van Cralen een stenen huis van 14 meter diep en 9 meter breed voor zichzelf op de Whedeme neerzetten. Waarschijnlijk was dit het eerste stenen woonhuis in Meppel (de Grote Kerk en de Meppeler toren zijn uiteraard ouder, het kasteel De Kinkhorst werd ongeveer gelijktijdig gebouwd). De fundaties van het huis bevinden zich nog onder de bestaande pleinvloer.

De Wheem was dus in oorsprong een zogenaamd marktveld, een tuin of weide behorend bij de pastorie van de kerk, waar met toestemming van de pastoor (en later de dominee) markt gehouden werd. De ingang van de Whedeme, die omringd was door sloten, bevond zich aan de Papensteeg (huidige Grote Kerkstraat), waar een tijdlang een schutting de tuin begrensde en een brug over de sloot lag die met een poort kon worden afgesloten. In 1736 stopte de toenmalige predikant met boeren, en in het kader van de toegenomen welvaart werd ter vergroting van het volume een nieuwe aanbouw tegen de oude pastorie aangebouwd.

Aan het eind van de 18de eeuw, om precies te zijn in 1795 werd het land en de pastorie door het stadsbestuur toegeëigend. Hiervoor was een duidelijke aanleiding. In deze revolutionaire tijden weigerde de toenmalige rechtzinnige dominee Hein het Declaratoir van de Rechten van de Mens te ondertekenen. Hij werd door het kerspel afgezet en moest de pastorie ontruimen. De secularisatie, het vervreemden van kerkelijke goederen ten bate van de staat, bood het gemeentebestuur de mogelijkheid de Wheeme en de daarbij behorende gronden te benutten voor het lenigen van de nood aan een marktruimte. Democratisch werd besloten de ruimte te bestraten en in te richten voor de botermarkt. De oude pastorie veranderde van functie en werd verbouwd tot stadsherberg. De westkamer werd eerst ingericht als waag en er werd een stalling voor paarden bijgebouwd. Later werd er een nieuw waaggebouw naast het pand gezet. De gebouwen stonden toen midden op het plein, een situatie die gehandhaafd bleef tot al deze gebouwen in 1864 werden afgebroken.

In 1863 besloot het stadsbestuur onder druk van de aanhoudende vraag naar meer marktruimte tot vergroting van de Wheem door sloop van de randbebouwing en de bebouwing midden op het plein, waardoor een ruimere, maar ook meer formele pleinruimte ontstond, die meteen de naam Grote Markt kreeg. Bij deze ingreep is het huidige Wheemgebouw tot stand gekomen, die werd gebouwd als stadsherberg en als waag.

Van de Wheem rond het jaar 1900 bestaan een aantal beschrijvingen. Hieruit blijkt dat het plein geplaveid was met veldkeien. Later zijn er diagonaal twee voetpaden van bakstenen in gelegd. In het midden stond een lantaarnpaal met drie armen, waarop een gaslantaarn prijkte.
Vanaf 1864 tot ongeveer 1920 heeft het nieuwe Wheemgebouw dienst gedaan als Stadsherberg. Daarna werd het benut als Openbare Bibliotheek en Leeszaal. Na 1993 kwam het in particuliere handen.

▲▲ *De Wheem, 1920*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *De Wheem, 1985*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲▲ *De Wheem, 1900*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *De Wheem, 2004*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

Transformaties/Aantastingen t.o.v. 1823: op hoofdlijnen, De Wheem:
Het plein is vergroot tijdens de sloopoperatie in de tweede helft van de 19de eeuw, waarbij de oostwand voorzien is van een strakke rooilijn en het 19de eeuwse Wheemgebouw is gebouwd. De oude bebouwing midden op het plein is hierbij verwijderd. Ofschoon het Wheemgebouw breder is dan de gebruikelijke parcelleringsmaat in de Binnenstad, vormt deze geen aantasting, omdat het gebouw in haar vormgevingsprincipes, materiaal- en kleurgebruik nauw aansluit op de historische karakteristiek. De brede en monumentale maatvoering was hierbij een acceptabel uitgangspunt, omdat het gebouw als gemeenschapsgebouw met een openbare functie in gebruik was. De huidige commerciële functie sluit in die zin minder aan bij de uitstraling en betekenis van het monument.

Aan beide zijden van het Wheemgebouw zijn nieuwe 20ste eeuwse glazen gevelinvullingen geïntroduceerd waarmee resterende onregelmatigheden in de oostwand van de Wheem rechtgetrokken zijn.

De vormgevingsprincipes van deze invullingen sluiten niet aan bij de historische bebouwingskarakteristiek van de historische binnenstad.

Aan de noordzijde van het plein is een van oorsprong kleinschaliger bebouwingswand ingevuld met een volledig pleinvullend appartementengebouw van vier lagen met kap. Deze detoneert qua hoogtemaatvoering, parcellering en vormgeving met de historische bebouwingskarakteristiek.
Aan de noordzijde van het plein is een nieuwe straat (de Synagogestraat) gerealiseerd in 1967 in het kader van de saneringsoperatie.

Voor aanbevelingen pleinen: zie het uitvoeringsdocument in bijlage 2.

▲▲ *De Grote Oever, 1927 <fotoarchief Stichting Oud Meppel, fotograaf A. van Gelder>*

▲▲ *Wetering gezien vanaf Kerkhofsbrug richting Groenmarkt, 1910 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

▲ *Mallegat, 1925. In de verte het NH Armenhuis <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

Kadertekst 8
Water

Rivieroevers
Kleinere riviertjes en beken, eigen aan steden op de overgang van hogere naar lagere gronden zoals Meppel, hebben geheel eigen stedelijke ruimtes voortgebracht. In tegenstelling tot de grachten gaat het hier om niet-gegraven waterstructuren die vaak vooral achter de bebouwing langs, door de binnenterreinen en langs achtererven stromen.
Het feit dat zij tot de geomorfologische 'ondergrond' van de stad behoren en niet zijn aangelegd, al bij de vroege ontwikkeling van de stad betrokken zijn geweest en dus sterk door individuele bouwinitiatieven werden gevormd, verklaart hun ruimtelijke onregelmatigheid en de directe fysieke koppeling tussen water en bebouwing, althans op die plekken waar er van bebouwing sprake is. Waar nog aanwezig behoren zij tot de meest 'uitheemse' en vanuit de historische beleving meest spectaculaire historisch-stedelijke ruimtes die het Nederlandse urbane erfgoed rijk is, zoals nog aan de Binnendieze in Den Bosch goed is te zien.

De Olde Aa
In Meppel vormde de (Olde) Aa ter plaatse van de Grote Oever een representatieve waterstructuur zoals hierboven beschreven. Langs deze watergang regen zich huizen, achterplaatsjes, winkelpanden, kleine fabrieken en pakhuizen aaneen tot een rijk panorama aan gevarieerde bebouwing. De bebouwing stond hier meestens direct in de waterlijn. In combinatie met het meanderend karakter van de Aa ontstond een uiterst romantisch en ruimtelijk totaalbeeld.

Transformaties en aantastingen t.o.v. 1823: op hoofdlijnen, de Olde Aa:
De situatie rond de Olde Aa is volledig gewijzigd als gevolg van de demping en de sloop van de bebouwing gedurende de vijftiger jaren van de 20ste eeuw. Dit heeft geleid tot een ingrijpende aantasting van de cultuurhistorische karakteristieken, de eigen identiteit en de ruimtelijke kwaliteit van de binnenstad van Meppel. De huidige Grote Oever is nauwelijks meer herleidbaar tot de situatie vóór de demping en sanering.

Gracht
De gracht is hét internationale beeldmerk van de Nederlandse historische stad. De 'klassieke' Nederlandse gracht, symmetrisch van opbouw, met kades, bomen en bebouwing aan beide zijden, geeft een specifieke atmosfeer aan de historische stad door het contrast van de open, soms zelfs wijdse ruimte met de compacte en kleinschalige stedelijke bebouwing eromheen, in combinatie met de bomen en de spiegeling van licht, wolken en bebouwing in het water. De tweezijdige gracht is in essentie een variant van de straat. De bebouwing heeft precies dezelfde typologie als die aan de straat. Ook hier zijn strakke rooilijnen met plaatselijke onregelmatigheden, een opeenvolging van individuele panden (met hierbij dezelfde gevoeligheid voor schaalvergroting als in de straat), en een stoepenzone aanwezig. En ook hier bevindt zich in de meeste gevallen representatieve bebouwing, ondanks het bedrijfsmatige karakter dat deze ruimten vaak hadden.

Ofschoon de binnenstad van Meppel een groot aantal gegraven waterstructuren heeft gekend, de Wetering/het Kerkhofsdiep/de Hoogeveense Vaart, het Mallegat, de Zuideindigersloot/Keizersgracht-Heerengracht, is hier vóór de tweede helft van de 19de eeuw slechts op een aantal plaatsen een tweezijdig grachtenprofiel te vinden. In veel gevallen grensden aan één zijde achtergevels, achtererven en soms zelfs voortuinen (al dan niet als overtuin) aan het water. Dit gegeven is zeer kenmerkend voor Meppel, net als het voorkomen van veel verschillende soorten waterprofielen. De stad week daarin af van de meeste waterrijke steden in Nederland.

De Wetering
De Wetering (ook wel Hoofdgracht genoemd ter plaatse van de Binnenstad) was een in de Middeleeuwen gegraven waterloop die in de loop der tijd binnen de bebouwingskern plaatselijk werd voorzien van kades die soms noordelijk, en soms zuidelijk gelegen waren. Een 'klassieke' tweezijdige gracht is het nooit geworden, vermoedelijk omdat de Wetering langere tijd de zuidgrens van de bebouwingskern vormde, en de bebouwing hier in de vorm van een bebouwingsstrook in de late Middeleeuwen geleidelijk tot stand kwam, waarbij nog geen sprake was van plan-

▲▲ *Heerengracht - Keizersgracht, 1900, nog met wallekant- en en overtuinen <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

▲ *Heerengracht - Keizersgracht met Zuiderbrug, 1934 - 1938, <fotoarchief Stichting Oud Mepel>*

▲▲ *Gasgracht - Oosteinde, 1886 - 1888 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

▲ *Oosteinde, 1933 <fotoarchief Stichting Oud Meppel, fotograaf A. van Gelder>*

matige aanleg. Voor deze planmatige aanleg was ook minder noodzaak in Meppel, omdat de stad nooit is beperkt in haar groei door verdedigingswerken.

Keizersgracht/Heerengracht
Ook de Keizersgracht/Heerengracht begon als een sloot, en vormde als Zuideindigersloot (ook wel Katteneindigersloot genoemd) een gegraven waterloop die langere tijd zuidgrens is geweest van de bebouwingskern. De gracht presenteert zich nu als een tweezijdige 'klassieke' gracht met kades en bebouwing symmetrisch aan beide zijden van het water, maar was in eerste aanleg niet als tweezijdige gracht aangelegd. De reeks regelmatige percelen aan de noordzijde van het water – het betreft hier een planmatige uitleg uit de 17de eeuw – liepen op de kadastrale minuut van 1823 door tot aan het water, zonder ontsluitende kade of weg, maar vermoedelijk zijn de percelen toch via een openbaar pad of via een erfdienstbaarheid ontsloten geweest. Aan de zuidzijde van de gracht is op het kadastrale minuutplan van 1823 al een weg aanwezig.

Prinsengracht/Gasgracht
Ook de Prinsengracht/Gasgracht presenteert zich nu als een tweezijdige gracht, maar was dit van origine niet. Op het kadastrale minuutplan uit 1823 is afleesbaar dat de noordzijde van het water erven gekend moet hebben met plaatselijk bebouwing, waarbij de erven mede ontsloten werden vanaf een noordelijk gelegen weg (de latere Vleddersstraat). Aan de zuidzijde van het water bevond zich de weg naar de Wijk.

Mallegat
Het Mallegat is eveneens een gegraven waterstructuur, uit de tweede helft van de 17de eeuw. Rond 1850 was hier sprake van een asymmetrisch profiel. Aan de zuidzijde - de locatie met de oudste bebouwing - was sprake van aaneengesloten achtererven aan de oever, net als bij de Olde Aa. Aan de noordzijde was sprake van een kade met hiervandaan ontsloten bebouwing. Hier bevond zich onder andere het armenhuis van de Nederlands Hervormde Diaconie (het gebouw was eerst als kazerne gebouwd).

Transformaties en aantastingen t.o.v. 1823: op hoofdlijnen:

Samen met de demping van de Olde Aa heeft de demping van de Wetering, inclusief de Hogetin, tot de grootste aantasting van het stadsbeeld geleid. Deze demping is vanaf de jaren '20 tot de jaren '50 van de 20ste eeuw gefaseerd uitgevoerd). Dit vooral omdat aan de Wetering meerdere centrale stadsruimten gekoppeld waren, zoals de Groenmarkt, de Grote Kerkstraat, de Hogetin, met een ongekend grote variëteit aan stadsprofielen tot gevolg. De Wetering stroomde langs pleinen, langs straten, langs de achterkant van bebouwing, kruiste centrale straten en bood uitzicht op meerdere monumenten en stadsgezichten.

De Heerengracht/Keizersgracht en Prinsengracht ondergingen een grote wijziging aan het begin van de 20ste eeuw. Pas na het rechttrekken en verbreden van het water ten behoeve van de turfvaart door de Drentse Kanaal Maatschappij zijn in de periode 1905-1910 door gemeentearchitect Monsma de tuinen ten noorden van de Keizersgracht verwijderd met hun hekjes, afdakjes en beplanting. Daarvoor in de plaats kwam een stenen beschoeiïng, en werden er aan beide zijden van het water kades aangelegd. De Heerengracht was hiermee als openbare ruimte een feit. Van de aan de zuidzijde gerealiseerde bebouwing is in een latere fase plaatselijk de rooilijn teruggezet.
Een zelfde aanpak met het verwijderen van tuinen en aanleggen van een stenen beschoeiïng werd door Monsma aan het begin van de 20ste eeuw gevolgd langs de Prinsengracht. Op kadastrale plannen uit het Interbellum is afleesbaar dat de Prinsengracht/Gasgracht tot aan de spoorbaan Zwolle-Leeuwarden inmiddels een symmetrisch grachtenprofiel gekregen had met kade, rijweg en bebouwing aan beide zijden van het water, met in het noordoostelijk deel aan de Gasgracht woningen voorzien van voortuinen. In 1823 was dit nog anders. Toen was plaatselijk nog sprake van overtuinen aan het water.

De Heerengracht/Keizersgracht is tijdens de saneringsperiode in de tweede helft van de 20ste eeuw niet gedempt, maar de situatie is tijdens deze periode wel gewijzigd. Het water wordt nog maar weinig gebruikt. De Keizersgracht heeft haar functie als vaarroute verloren bij de realisatie van de Omgelegde Hoogeveense Vaart (volledig gereed in 1988).

Reden hiervoor is dat de Hoogeveense Vaart in het buitengebied op veel plaatsen voorzien is van vaste bruggen. Het water heeft hierdoor een doods aanzien gekregen. Gedurende de 20ste eeuw hebben aan de Prinsengracht/Gasgracht ingrijpende wijzigingen plaatsgevonden door het in fasen dempen van de waterstructuur aan de westzijde, en voor wat betreft het deel tussen Tipbrug en gasfabriek weer teruggraven en heropenen in 2008. Eveneens als voor het water van de Keizersgracht/Heerengracht geldt hier voor het resterende water dat het geen onderdeel meer uitmaakt van een scheepvaartroute.

De situatie aan beide zijden van het Mallegat is ingrijpend gewijzigd door saneringsoperaties na de Tweede Wereldoorlog.

Havens

Net als grachten zijn ook pre-industriële havens in veel Nederlandse historische steden te vinden. Ze zijn gegraven, maar daarentegen veel breder dan grachten. Net als grachten hadden havens naast de handels- , transport- en industriële functie tevens een functie als woongebied, en zelfs als recreatieve plek voor de stedelingen. Historische havens kennen in hoofdzaak twee soorten profielen. Ten eerste het profiel waarbij de waterkanten aan één of twee zijden van de haven bestaan uit onbebouwde erven voor opslag, werven en bedrijfsgebouwen. Ten tweede de havens met aaneengesloten bebouwing met kades, zoals grachten, maar dan breder. De eerste groep is door stadsverdichting op een enkele uitzondering na uit het stadsbeeld van Nederlandse historische steden verdwenen en vervangen door de laatste categorie.

Beide bovenstaande pre-industriële haventypen heeft Meppel feitelijk nooit gekend. Wel kende Meppel kleine insteekhavens voor houtzagerijen, timmerbedrijven en scheepswerven. Hier bevonden zich vaak ook molens, die het hout moesten zagen. Op de kadastrale minuut van 1823 telde Meppel drie van dergelijke scheepstimmerhavens.
De handel en overslag van goederen vond in Meppel echter niet plaats in deze 'balkengaten' maar vanaf de kades langs de waterlopen in de stad, of vanaf enkele sloten die haaks op het water lagen en die als kleine inhammen gebruikt werden.

Als eerste echte haven van Meppel uit het industriële tijdperk kan de Stoombootkade (1880) genoemd worden die werd aangelegd ten behoeve van de grotere stoomschepen van de Drentsche Stoomboot Maatschappij, en die een doorgraving was bij het Bleekerseiland.
Pas vanaf 1900 werden grotere havenbekkens voor de overslag van goederen aangelegd: de Spoorhaven (1900), de Nieuwe Haven of Buitenhaven (1928) en de Schuttevaerhaven (1929)/Balkengat. De eerste is inmiddels verdwenen. De laatste was naast de aanvoer van hout ten behoeve van een houthandel/zagerij ook voor een bouwmaterialenhandel in gebruik en wordt tegenwoordig vooral voor plezierjachten gebruikt. Al deze havens bevinden zich buiten het gebied van de historische binnenstad.

Transformaties en aantastingen t.o.v. 1823: op hoofdlijnen:

De Stoombootkade is nog steeds aanwezig, maar vormt niet meer een aanlegplaats met belang, zoals voorheen.
De Spoorhaven is niet meer aanwezig. Deze is vermoedelijk kort na de Tweede Wereldoorlog gedempt.
De Nieuwe Haven of Buitenhaven is nog steeds aanwezig, maar de functie is gedurende de periode na de Tweede Wereldoorlog sterk gewijzigd. Was hier eerst sprake van een ligplaats ten behoeve van vrachtvervoerende schepen, nu is sprake van een aanlegplaats voor overwegend de pleziervaart.
Ook de functie van de Schuttevaerhaven/Balkengat is gewijzigd. Ook hier is sprake van een vergelijkbare ontwikkeling. In de jaren '80 van de 20ste eeuw werd het belang van de Schuttevaerhaven voor de recreatievaart erkend. In 1985/1986 werden de kademuren van de Schuttevaerhaven gerenoveerd, waarbij dit Balkengat werd omgebouwd tot een jachthaven met drijvende steigers.

(Afwaterings)sloten

Waterlopen met een louter ontwaterende functie bevonden zich in veel Nederlandse historische steden doorgaans als sloten achter de bebouwing, in de binnenterreinen, maar ook als sloten langs een straat of in de dun bebouwde agrarische randzone van de stad. Het waren dikwijls de restanten van de

◄ *Zicht over schepen aan de Sluisgracht richting Stoombootkade en Meppeler toren, 1947 <fotoarchief Stichting Oud Meppel>*

▲▲ *Stoombootkade, 1885 - 1890*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Buitenhaven met Pr Hendrikkade, 1930*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

oude agrarische verkaveling, die soms toch ook nog een functie voor bedrijven konden hebben. Zij dienden als afwatering van de binnenterreinen en als open riool, waren dikwijls onbeschoeid en zeer smal, hadden vaak een betrekkelijk recht beloop, beperkten zich slechts tot één of enkele binnenterreinen en waren langs een groot deel van de wallekanten onbebouwd. Zij vervulden in het stadsbeeld een zeer geringe rol, omdat zij deel uitmaakten van de 'informele structuur' en vanaf de openbare straat niet zichtbaar waren, of alleen bij de kruisingen met straten.
Vrijwel overal zijn deze waters verdwenen, al vanaf de jaren '40 van de 19e eeuw. Zij waren vaak slecht doorspuibaar en speelden een niet onaanzienlijke rol in de cholera-epidemieën die de steden al vanaf de jaren '30 van de 19de eeuw teisterden. Uit volksgezondheidsoverwegingen werden zij gedempt, zoals de spranten in Dordrecht rond 1850 of de zijlen in Gouda na de aanleg van de riolering na 1872.

Ook in Meppel zijn de nodige afwateringssloten aanwezig geweest in de kern van de bouwblokken. Op de kadastrale minuut van 1823 zijn vele hiervan nog weergegeven. Ook hier waren dit waarschijnlijk restanten van de oudere agrarische verkaveling vóórdat de stad zich uitbreidde over deze gronden. In tegenstelling tot veel andere steden waar deze sloten eveneens te vinden waren, speelden zij in Meppel een grotere rol in het stadsbeeld, omdat de bouwblokken in deze stad zo onregelmatig waren opgebouwd en niet langs alle zijden gesloten waren. De slo-

ten zijn nu allemaal gedempt, maar zij hebben nog wel hier en daar hun sporen in de verkaveling en het stadsweefsel nagelaten, zoals de Havenstraat, die is aangelegd op het tracé van zo'n sloot, of de knik in de verkaveling aan de zuidzijde van het Prinsenplein.

De Grote Akkerstraat
Een sloot die waarschijnlijk onderdeel van een agrarische verkavelingsstructuur uitgemaakt heeft, waterde af op de (Olde) Aa ter plaatse van de latere Grote Akkerstraat. Deze straat liep vanaf de huidige Hagenstraat in noordelijke richting met een bocht naar links richting Aa, om in de Hagendwarsstraat uit te komen (ter hoogte van de huidige Grote Oever). In het verlengde van de Grote Akkerstraat bevond zich de Korte Akkerstraat die doorliep richting de Grote Kerk. Ook hier bevond zich de sloot (deze is op de kadastrale minuut uit 1823 niet meer aangegeven en was toen verdwenen), die vermoedelijk aansloot op de zogenaamde Kerksloot die de scheiding vormde tussen de kerkegrond en de percelen aan de Hagenstraat. Een kleine rest van de Kerksloot is nog zichtbaar op de kadastrale minuut uit 1823. Deze ringsloot was vermoedelijk onderdeel van een oude ontginningsstructuur. De sloot is nu niet meer aanwezig. Op de kadastrale minuut van 1823 is duidelijk te zien dat de sloot zijn afdruk in het stedelijk weefsel had achtergelaten, zoals de gekromde bebouwingswand aan de noordzijde van de huidige Kleine Akkerstraat, maar ook aan het beloop van de huidige Grote Akkerstraat zelf en de parcellering in het toenmalige binnenterrein tussen de Hagendwarsstraat, Hagenstraat en Hoofdstraat is dit af te lezen. Als gevolg van de naoorlogse stadssanering en de bouw van winkelcentrum Swaenenborgh, zijn deze restanten van de prestedelijke slotenstructuur weggevaagd. Zelfs de gekromde wand van de Kleine Akkerstraat is niet teruggekomen in de nieuwbouw van Swaenenborgh. Alleen aan het feit dat oostzijde van de huidige Grote Akkerstraat nog deels bestaat uit de achterkanten van bebouwing is nog af te lezen dat hier ooit water heeft gelopen.

Haventje en Stinksloot
Twee sloten die voor de scheepvaart van betekenis zijn geweest en die beiden een zijarm van de (Olde) Aa waren, verdienen tevens de aandacht. Dit betreft het Haventje (hiervoor al genoemd) en de Stinksloot. Hier speelde hygiëne evenals bij de andere sloten een rol bij de keuze voor demping. Het Haventje was een water dat liep van waar nu de Havenstraat ligt tot ongeveer de Kinkhorststraat; Het was de oorspronkelijke verbindingsvaart tussen de (Olde) Aa en de slotgrachten van het slot de Kinkhorst, en werd gebruikt als ligplaats voor schepen wanneer er geen plaats meer was in de grachten. Ook de Stinksloot (ter plaatse van de huidige Brouwersstraat) werd gebruikt om schepen af te meren.

De Poele
Ook in het voormalige buitengebied van Meppel lagen meerdere sloten. Een bekend exemplaar is 'De Poele', een sterk vervuilde sloot die liep van het Jufferenpad naar de samenvloeiing van de Wold Aa en de Oude Vaart. Een vertakking van de Poele kwam uit in een sloot die liep waar nu de Noteboomstraat te vinden is. Deze vertakking liep tevens (met een haakse hoek) achter de noordelijk gelegen bebouwing aan de Wildemanssteeg (de latere Woldstraat).

Transformaties en aantastingen t.o.v. 1823: op hoofdlijnen:

Het Haventje werd in 1883 gedempt.
De Stinksloot werd uiteindelijk in verband met de beperkte doorstroming (de naam van de sloot zegt voldoende over de redenen) gedempt. Dit is vermoedelijk gebeurd na het 'cholerajaar' 1866.

De Poele is omstreeks 1890 gedempt en op het tracé heeft de gemeente een straat aangelegd, toepasselijk Nieuwstraat genoemd. Op die wijze ontstonden de twee parallelle straten aan weerszijden van een smalle bebouwingsstrook, die na afbraak van deze strook tijdens de saneringsoperatie het brede stuk van de Woldstraat werd. Over het meer westelijke deel van de Poele is later de Noteboomstraat aangelegd. Het beloop van deze straat refereert nog enigszins aan de vroegere sloot. Zie gebiedsbeschrijving 3 voor meer informatie.

▲▲ *Hoofdstraat 49 - 57, 1938*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Hoofdstraat 85 e.v., 1936*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲▲▲ *Zuideinde 24 - 28, 1918*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲▲ *Hoofdstraat, 1910*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

▲ *Hoofdstraat, 1910*
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

Kadertekst 9
Winkelpuien

Puien zijn doorheen de geschiedenis vaak aangepast aan de eisen en stilistische wensen van de tijd, maar niettemin bleven puien uit alle perioden vóór de tweede helft van de 20ste eeuw in essentie overtuigend aansluiten op de kernprincipes van de architectuur van de gevels uit de verschillende stijlperioden. Zo is kenmerkend voor de Nederlandse puien dat deze een (vrijwel) gevelbreed, 'autonoom' houten frame zijn onder de bovenliggende gevel, en doorgaans niet een houten frame omvat ín een stenen frame, zoals in veel landen om ons heen met een natuursteenbouwtraditie wél het geval was. De Nederlandse houten pui drukt hiermee het dragen van het bovenliggende gevelvlak uit, hetgeen vaak ook werkelijk het geval was, vanaf de 19de eeuw daarin geholpen door toegevoegde ijzeren en stalen elementen.

Het gegeven dat de pui was onderverdeeld in vakken en stroken, is eveneens een rode draad die in alle historische puien uit diverse perioden tot aan de jaren '30 van de 20ste eeuw kan worden teruggevonden. Dit drukte zich in horizontale zin uit in zijvakken en een entreepartij, gescheiden door middel van stijlen en pilasters; in verticale zin in een opdeling in een een voet waar de pui op staat (borstwering), een middenstrook met vensters en deuren, en een bovenstrook met een dubbele expliciete beëindiging door middel van een strook bovenlichten én een waterslag/kroonlijst.

Een andere constante in de compositie van de Nederlandse pui is de grote mate van architectonische verfijning, de zekere mate van decoratie en het verfijnde reliëf tussen pui en glas als ook in de constructie van de pui zelf (profielen). Door dit verfijnde reliëf ontstaat een subtiel spel van licht en schaduw, die de gevel een aangename complexiteit verleent.

Met al deze principes sloot de pui naadloos aan op de bovenbouw, waar dezelfde principes op van toepassing waren, zoals de complexe compositie in horizontale en verticale vlakken, het verfijnd spel van licht en schaduw door het subtiele reliëf en de expliciete afsluiting van de gevel aan de bovenzijde.

Pas in de tweede helft van de 20ste eeuw komen allerlei varianten van de abstracte pui in zwang waarbij als constante in alle naoorlogse stijlwisselingen het loslaten van bovenstaande principes kan worden geconstateerd, zoals het loslaten van de verdeling van de pui in horizontale en verticale stroken, de beëindiging van de pui aan de bovenzijde, en de pui als gevelbreed frame dat niet in een ander stenen frame gevat is. Dat betekent dat er met moderne pui-invullingen een sterke verticale tweedeling ontstaat tussen pui en bovenbouw en een gebrek aan samenhang in de gevel die er voorheen nooit is geweest. Een totale gevelwand kan als gevolg van een dergelijke ontwikkeling als geheel verrommelen en een 'geamputeerde' indruk maken. Dit vormt een ernstige aantasting van de grote samenhang binnen de historische gevelarchitectuur.

Drie foto's van de Hoofdstraat, 1980, 1985, 1990 ▲
<fotoarchief Stichting Oud Meppel>

Zuideindigerpad
Hoofdstraat
G&W
EP:
Meppel

SCHOENEN
REUS

HEMA
GRATIS

Intertoys
Henk
Intertoys

etos
etos
etos
etos
etos
JACK & JONES

Intertoys

Alle foto's op beide pagina's, Meppeler winkelgebied 2011 - 2012 <Flexus AWC>

Alle foto's op beide pagina's, 2011 - 2012 <Flexus AWC>

Kadertekst 10
Historische diversiteit versus (post)moderne diversiteit

In architectuurdiscussies wordt het begrip 'diversiteit' vaak gebruikt, zeker in relatie tot de historische binnenstad, waar de verscheidenheid van architectuur en de verschillen in hoogte, breedte, kapvorm en gevelafsluiting tussen panden bijna spreekwoordelijk zijn geworden. 'Diversiteit' wordt in de discussie vaak als containerbegrip gehanteerd, zonder dat onderkend wordt dat er verschillende typen van diversiteit bestaan. Met name in de historische binnensteden is er sprake van een specifiek type diversiteit, die te benoemen is als 'historische diversiteit', waarbij sprake is van 'eenheid in verscheidenheid', dat wil zeggen dat de diverse bouwstijlen en bouwperioden op onderdelen van elkaar verschillen, maar doorheen alle eeuwen (tot aan het eerste kwart van de 20ste eeuw) ook zoveel basisprincipes met elkaar gemeen hadden, dat er een sterk samenhangend beeld ontstond.

Het begrip 'historische diversiteit' verhoudt zich tegengesteld tot het '(post)moderne type van diversiteit' waarin sterk de nadruk gelegd wordt op de uniciteit van het ontwerp, een (sterk) contrast van een gebouw met zijn directe omgeving en omliggende gebouwen en op verscheidenheid zonder vormverwantschap met de omgeving. Vormgevers trachten vaak het (post)moderne type diversiteit te mengen met historische diversiteit, in de veronderstelling dat het in beide gevallen om diversiteit gaat en dus beide hetzelfde zijn. Wanneer echter een type diversiteit die niet op eenheid berust wordt gemengd met een type diversiteit waarvan samenhang wel een pijler is, zal de laatste vanuit de aard der zaak op termijn geen stand houden.

Bij de invulling met nieuwe winkelpuien is vaak sprake van hetzelfde probleem. Door de 'verwinkeling' vanaf het midden van de 20ste eeuw, waarin onderpuien geen of nauwelijks meer relatie hebben met de historische karakteristieken van de bovenbouw van de panden, is behalve tussen gebouwen, ook de eenheid in het gevelbeeld binnen dezelfde panden sterk afgenomen, met name in het kernwinkelgebied.

Aantastingen, Transformaties:
Moderne diversiteit versus historische diversiteit
In Meppel zijn meerdere voorbeelden van het bovenstaande principe te benoemen. Dit wordt voor wat betreft de invulling van de saneringsgebieden vanaf de jaren '50 tot aan nu des te pijnlijker, omdat tussen de verschillende architecturen (die overigens soms van goede kwaliteit zijn) die op deze locaties geïntroduceerd zijn ook weinig of geen onderlinge relatie bestaat, bijvoorbeeld voor wat betreft hoofdvorm, gevelcompositie/ hoofdprincipes van de gevelindeling, de materialisering, en kleurstellingen, waardoor het totaalbeeld van deze omgevingen zeer onsamenhangend is.

Bron:
<Cultuurhistorische inventarisatie en waardenstelling historische binnenstad Kampen, Flexus AWC, Rotterdam 2011>
<Het systeem van de Nederlandse historische stad', Promotieonderzoek TU Delft, vakgroep Urbanism, Marcel van Winsen & Hugo van Velzen, lopend onderzoek>

Alle foto's op beide pagina's, 2011 - 2012 <Flexus AWC>

LUXOR
de SWAENENBORGH

Rabobank

HALFORDS
HALFORDS

GEREPAREERD
IN
1827.
1718.
1840

Kadertekst 11
Bouwhistorische verwachting

In de oude kern van Meppel is de informatie over de bewoningsgeschiedenis niet alleen ondergronds als archeologische schat te vinden, maar ook bovengronds in de aanwezige bebouwing. Het is daarom van belang bij ontwikkelingsplannen in de oude kern, waar relevant, tevens een inpandig bouwhistorisch onderzoek uit te laten voeren. De resultaten van dit onderzoek kunnen worden gebruikt in het karterend/waarderend onderzoek dat eventueel daarna plaatsvindt.

In een onderzoek, uitgevoerd door Stichting Drents Plateau in januari 2005 in het kader van de studie 'Het Erfgoed van Meppel', heeft een voorlopige bouwhistorische inventarisatie plaatsgevonden van de bebouwing in de Binnenstad. De integrale tekst (op enkele plaatsen geredigeerd) en de pandlijsten die resulteerden uit het onderzoek zijn hieronder opgenomen ter ondersteuning van toekomstig bouwhistorisch onderzoek in de binnenstad van Meppel.

Methodiek.
De onderzoekers van Drents Plateau gaven duidelijk aan wat hun methodiek bij de inventarisatie geweest was en benoemden de volgende punten:

1. Relatie van het onderzoek met het Monumenten Inventarisatie Project.
'Zoals in veel oude binnensteden, bleken in Meppel erg veel panden een voorgevel te hebben die jonger is dan de rest van het gebouw. Als het metselwerk van de zijgevels zichtbaar was, waardoor een schatting van de ouderdom daarvan gemaakt kon worden, was de voorgezette voorgevel een van de meest gebruikte argumenten om een bouwtijd vóór 1850 te vermoeden. Daarbij is het jaartal 1850 als grens aangehouden, omdat vanaf dat jaar beschikt kan worden over de gegevens van het Monumenten Inventarisatie Project en het Monumenten Selectie Project' (beiden Projecten betreft bebouwing van na 1850).

'Vastgesteld is dat op de MIP-lijst veel panden voorkomen die ook in de (uit ons onderzoek resulterende, red.) 'bouwhistorische' selectie zijn opgenomen. Op het eerste gezicht lijkt dat verwarrend, vooral omdat in de MIP-lijst een datering van na 1850 genoemd wordt. Bij het Monumenten Inventarisatie Project is echter met een ander oog naar de panden gekeken. De gebouwen zijn meestal gedateerd op grond van architectuurhistorische kenmerken van de gevels, die vaak 19e of 20e eeuws zijn (en die voor de oudere casco's geplaatst zijn, red).
Bij de bouwhistorische inventarisatie is juist naar andere kenmerken gekeken, die zich niet in de voorgevels, maar in andere delen van het gebouw voordeden. Overigens komen in de MIP-lijst ook opmerkingen voor die wijzen op een oudere kern van het beschreven pand'.

2. Opnamesystematiek.
'In enkele gevallen kon met zekerheid vastgesteld worden dat de zijgevels ouder dan 1850 zijn. Dat kon op grond van het baksteenformaat of de toepassing van klezoren, kwart bakstenen, die in principe alleen vóór ca. 1735 gebruikt werden.
De hoogte van de begane grond kan ook een belangrijke aanwijzing zijn. Is die beduidend hoger dan de bouwlagen erboven, dan kan dat wijzen op een hoge ouderdom, zeker in combinatie met een vernieuwde voorgevel. De steilte van de kap is ook zo'n aanwijzing. In principe geldt: hoe steiler, des te ouder.
Als een huis links en rechts een smalle doorgang naar de achterkant heeft, kan dat erop wijzen dat het om een oude huisplaats gaat. De oudste huizen in een stad hadden oorspronkelijk een dak van riet of stro. Het regenwater moest aan de zijkanten eraf kunnen druipen. Na het verharden van het dak bleef de ruimte om het huis vaak gehandhaafd.
Er is bij de analyse en opname niet alleen gebruik gemaakt van visuele inspectie. De kadastrale minuut van 1832 is tevens gebruikt als analyse-instrument.'

Resultaten van het onderzoek.
Als resultaat van het onderzoek zijn door de onderzoekers lijsten samengesteld van panden waar bouwhistorische verwachting een rol speelt. Zij gaven aan dat het wenselijk is dat bij een verbouwing of sloopaanvraag als voorwaarde wordt gesteld dat minimaal een bouwhistorische verkenning van 1 à 2 uur plaatsvindt. Dat betekent niet dat er in die panden niets zou mogen worden verbouwd, maar wel dat verrassingen op die manier kunnen worden voorkomen en op zijn minst een goede vorm van documentatie bewaard blijft. Wanneer een verkenning als resultaat

◀ *Entreeportaal Mariakerk <M. Krooshof>*

oplevert dat het pand waardevol bouwhistorisch materiaal bevat, kan een bouwhistorische opname volgen. Daartoe behoort ook archiefonderzoek. De uiteindelijke resultaten daarvan kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de stadsgeschiedenis van Meppel.

De onderzochte panden zijn onderverdeeld in:
Categorie 1: Panden waarvan zeker is dat ze voor 1850 zijn gebouwd
Categorie 2a: Panden waarvan het vermoeden bestaat dat ze voor 1850 zijn gebouwd, en/of waar factoren wijzen op een hoge mate van bouwhistorische waarde
Categorie 2b: Panden waarvan het vermoeden bestaat dat ze voor 1850 zijn gebouwd, en waarvan de bouwhistorische waarde zich niet per direct zich aandient.
Voor al deze panden zou de bovenstaande voorwaarde voor onderzoek dringend gewenst zijn.
In alle categorieën bevinden zich rijks- en provinciale monumenten.

Categorie 1: panden die zeker voor 1850 zijn gebouwd

Hoofdstraat 22. Een classicistisch gebouw uit 1831 met kroonlijst en met een fronton bekroonde voorgevel. Door het 18e eeuws metselwerk en de osendrop (druipstreek) is een bouwperiode van 1850 aannemelijk.

Hoofdstraat 30. Met glas-in-lood ramen. De hoekverbanden met klezoren zijn zeker voor ca. 1735. Nader onderzoek gewenst.

Hoofdstraat 50. Op een datering voor 1850 wijzen de hoofdvorm van de gevel en de aard van het metselwerk.

Hoofdstraat 52. Nederlands hervormde kerk uit de vijftiende eeuw.

Hoofdstraat 58. Hoekverbanden met klezoren zeker voor ca. 1735 en steilte van de kap wijzen op een bouwjaar voor 1850.

Hogetin 3: Onder meer duidelijk door de kelders en de uitvoering van de kelderlichten en de ankers in de voorgevel. Ook met een steen , 'A0 1633' in de zijgevel.

Kruisstraat 12. Door de architectuur van de gevel (stilistische aspecten) en de hoofdvorm van de gevel.

Kruisstraat 15. Door de hoofdvorm en de architectuur van de gevel (stilistische aspecten) duidelijk een pand van voor 1850.

Kruisstraat 28. Door de aard van het metselwerk (metselverband, kleur van de steen, formaat van de baksteen) en door de eierlijst.

Prinsengracht 1. Door de hoekverbanden met klezoren zeker voor ca. 1735.

Prinsengracht 12. Door de hoekverbanden met klezoren zeker voor ca. 1735.

Prinsenplein 48. Voorgevel is waarschijnlijk 18e eeuws. Ook door het metselwerk en de kalkmortel voor 1850 te dateren.

Prinsenplein 50. Een deel van de voorgevel heeft 18e eeuws metselwerk en er zijn ook hier klezoren gebruikt.

Woldstraat 8. Hoekverbanden met klezoren en dus voor ca 1735. Ook door de sierankers en de ankers in de zijgevels voor 1850 te dateren.

Woldstraat 17. Door de hoofdvorm van de gevel en de aard van het metselwerk (metselverband, kleur van de steen en het formaat van de baksteen) voor 1850. Prioriteit nader onderzoek.

Woldstraat 20-22: Door de hoofdvorm van de gevel (8 a 9 meter breed), het venstertype, de osendrop aan de linker- en rechterzijde duidelijk voor 1850 gebouwd.

Bij de panden op deze lijst is het evident, dat bij afbraak of ingrijpende wijziging een bouwhistorische verkenning plaats moet vinden.

Categorie 2a: panden die waarschijnlijk voor 1850 zijn gebouwd

Bij onderstaande panden zijn er vaak sterke aanwijzingen, dat (delen van) de panden voor 1850 zijn gebouwd. Voor al deze panden is nader onderzoek gewenst.

Hoofdstraat 1. Vermoedelijk voor 1850 gebouwd vanwege de kelder en de uitvoering

van de kelderlichten en de steilte van de kap.

Hoofdstraat 3. Vormt samen een geheel met Hoofdstraat 1 en is dus een gemeentelijk monument.

Hoofdstraat 20. Waarschijnlijk ouder dan 1850 door de grote hoogte van de begane grond, de vervangen voorgevel en het 18e eeuwse metselwerk aan de voorgevel.

Hoofdstraat 30. De voorgevel is vervangen, maar de zijgevels zijn ouder dan 1850. Door de steilte van de kap en de hoekverbanden met klezoren (van voor ca 1735) voor 1850 gebouwd.

Hoofdstraat 36. De kap lijkt verwijderd.

Hoofdstraat 37a. De schuifvensters met toognagels wijzen op een datering voor 1850.

Hoofdstraat 62. De voorgevel is duidelijk eind 19e eeuws en de zijgevels zijn gepleisterd.

Hoofdstraat 78. Door de grote hoogte van de begane grond en het voorgezet voorhuis waarschijnlijk te dateren voor 1850. De hoekpanden aan de Brouwersstraat zijn erin opgenomen.

Kruisstraat 4-6. Door de hoekverbanden met klezoren in nummer 4 kan dit samengestelde pand van voor 1850 dateren.

Kruisstraat 7. De voorgevel is vervangen, maar de zijgevels zijn ouder. Door de steilte van de kap en de oude schuifvensters met toognagels waarschijnlijk voor 1850 gebouwd.

Kruisstraat 9. Het pand is nu achter plaatmateriaal weggewerkt, maar de dwarskap wijst op een bouwperiode voor 1850.

Kruisstraat 11. De onderzijde van het pand toont ouder metselwerk met daggenstreep, terwijl ook de dwarskap wijst op een bouw van voor 1850.

Kruisstraat 17. Van voor 1850 door osendrop aan de linkerzijde, de grote hoogte van de begane grond, de zijgevels (de voorgevel is vervangen) en de ankers in de zijgevels.

Kruisstraat 26: Situatie lijkt op die van kadastrale minuut van 1832 en dus waarschijnlijk ouder dan 1850.

Kruisstraat 28: Ouder dan 1850 door aard metselwerk (metselverband, kleur van de steen en formaat van de baksteen) en de eierlijst.

Kruisstraat 30. De kadastrale minuut van 1832 geeft aanleiding tot nader onderzoek. Dus prioriteit nader onderzoek.

Molenstraat 7-9-11.

Molenstraat 17-19. Ouder dan 1850, door osendrop aan linker- en rechterzijde. Samenvoeging van twee oorspronkelijke panden.

Molenstraat 21: Ouder dan 1850 (waarschijnlijk) door hoofdvorm van de gevel.

Molenstraat 25: De voorgevel is vervangen, maar de linker zijgevel is ouder dan 1850. De huisjes achter dit pand moeten onderzocht worden.

Molenstraat 47-45-43. Door de hoofdvorm van de gevels ouder dan 1850. De relatie met de panden op het kadastrale minuut van 1832 moet worden onderzocht.

Prinsengracht 22. De aard van het metselwerk is 18e-eeuws.

Prinsenplein 11-13: De voorgevel van nummer 11 is vervangen, maar de zijgevel is ouder dan 1850. De dichtzetting van de boog in de zijgevel wijst hier ook op. Het gaat waarschijnlijk om de samenvoeging van twee panden.

Prinsenplein 21: In verband met gelijke grootte met nummer 23 waarschijnlijk ouder dan voorgevel laat zien. Niet te traceren op de kadastrale minuut van 1832.

Prinsenplein 23: De top is vernieuwd, maar de voorgevel heeft restanten van klezoren aan de onderzijde, die van voor 1850 dateren. Niet te traceren op kadasterkaart van 1832.

Woldstraat 6. Bouwnaad in de gevel aan de Wheem wijst op bouwjaar voor 1850. Het voorste gedeelte van de gevel stamt wat ar-

chitectuur betreft uit de tweede helft van de 19e eeuw, maar is mogelijk van binnen ouder.

Woldstraat 18. De hoofdvorm van de gevel en de vlechtingen in de voorgevel duiden op een bouw voor 1850.

Woldstraat 25-27: Winkel. De grote hoogte van de begane grond en de dwarskap wijzen op een bouwjaar voor 1850.

Woldstraat 26-28. De voorgevel is vervangen, maar de zijgevels zijn ouder. Onder meer door de ankers in de zijgevels als ouder dan 1850 te dateren.

Woldstraat 30. De voorgevel is vervangen, maar de zijgevels zijn veel ouder. Op een datering voor 1850 wijzen o.a. de lagere achterbouw, de opzet in een voor- en achterhuis en de kelder.

Woldstraat 32. Ook hier is de voorgevel vervangen en zijn de zijgevels ouder. Ankers in de zijgevels.

Woldstraat 35. De grote hoogte van de begane grond kan wijzen op bouw voor 1850.

Woldstraat 40. Voor 1850 wijzen de aanwijzingen voor verhoging van het pand, de oudere zijgevels en de ankers in de zijgevels. Prioiteit nader onderzoek.

Woldstraat 44. De steilte van de kap, de ankers en de grote hoogte van de begane grond wijzen op een datering voor 1850.

Woldstraat 45. De steilte van de kap kan wijzen op een bouwtijd voor 1850.

Woldstraat 46 (samen met 44 'Eleveld'). Wellicht gebouwd voor 1850 vanwege de grote hoogte van de begane grond, de oudere zijgevels en het oudere metselwerk in de rechter zijgevel.

Woldstraat 47. De opzet in een voor- en achterhuis wijst op een bouw voor 1850.

Het betreft in totaal 39 panden. Een aantal van deze panden worden hier uitgelicht, omdat er vermoedens bestaan dat zij gebouwd zijn voor 1850 of dat zij een aantal belangwekkende oudere bouwelementen bevatten. Daarbij gaat het meestal om een ouder achtergedeelte. Juist de panden op deze lijst verdienen nader onderzoek.
De meeste panden bevinden zich in de Kruisstraat, de Molenstraat, het Prinsenplein en de Woldstraat. De zuidkant van het Kerkplein is waarschijnlijk voor het grootste deel vernieuwd, maar de westkant (in samenhang met de Hoogetin) en de noordkant kunnen waardevolle delen bevatten. Zoals bij alle geselecteerde panden het geval is, zal ook hier nader onderzoek verricht moeten worden.

Categorie 2b

Het onderscheid tussen categorie 2a waarvoor het gewenst is dat er nader onderzoek wordt verricht en categorie 2b waarvoor de prioriteit voor nader onderzoek niet geldt, is gradueel. Alertheid voor bouwhistorische kenmerken bij verbouwingen is gewenst. Tot de categorie 2b behoren de panden:

Bleekerseiland 1
Bleekerseiland 3-5
Bleekerseiland 7
Bleekerseiland 9
Bleekerseiland 11
Bleekerseiland 19
Groenmarkt 2
Grote Kerkstraat 1
Grote Kerkstraat 2
Grote Kerkstraat 3
Grote Kerkstraat 4
Grote Kerkstraat 6
Grote Kerkstraat 7
Grote Kerkstraat 9
Grote Kerkstraat 11
Grote Kerkstraat 14
Grote Kerkstraat 15
Grote Kerkstraat 16
Grote Kerkstraat 17
Grote Kerkstraat 18
Grote Kerkstraat 19
Grote Kerkstraat 20
Grote Kerkstraat 21-23
Grote Kerkstraat 22
Grote Kerkstraat 24
Hoofdstraat 4
Hoofdstraat 5
Hoofdstraat 7
Hoofdstraat 8
Hoofdstraat 9
Hoofdstraat 10
Hoofdstraat 11

Hoofdstraat 13
Hoofdstraat 15
Hoofdstraat 18
Hoofdstraat 23
Hoofdstraat 24
Hoofdstraat 25-27
Hoofdstraat 26
Hoofdstraat 28
Hoofdstraat 29
Hoofdstraat 31
Hoofdstraat 34
Hoofdstraat 38
Hoofdstraat 41
Hoofdstraat 42
Hoofdstraat 43
Hoofdstraat 53
Hoofdstraat 55
Hoofdstraat 56
Hoofdstraat 57
Hoofdstraat 59
Hoofdstraat 60
Hoofdstraat 64
Hoofdstraat 70
Hoofdstraat 74
Hoofdstraat 76
Hoofdstraat 83
Hoofdstraat 84
Hoofdstraat 113
Hoofdstraat 115
Keizersgracht 10
Keizersgracht 37-38-39
Kerkplein 1
Kerkplein 2
Kerkplein 3
Kerkplein 6
Kerkplein 8
Kerkplein 9
Kerkplein 10
Kerkplein 14
Kerkplein 15
Kerkplein 17
Kerkplein 18
Kerkplein 19
Kerkplein 20
Kleine Akkerstraat 17
Kleine Oever 14
Kruisstraat 2
Molenstraat 15
Molenstraat 22
Molenstraat 23
Molenstraat 26
Molenstraat 49
Molenstraat 51
Molenstraat 53
Prinsengracht 3
Prinsengracht 4
Prinsengracht 5
Prinsengracht 6
Prinsengracht 10
Prinsengracht 12
Prinsenplein 5
Prinsenplein 25
Prinsenplein 44
Prinsenplein 46
Prinsenstraat 1
Sluisgracht 7
Sluisgracht 10
Sluisgracht 21-22
Woldstraat 8a
Woldstraat 8
Woldstraat 16
Woldstraat 19
Woldstraat 21
Woldstraat 23
Woldstraat 24
Woldstraat 34-36
Woldstraat 49
Zuideinde 19

De onderzoekers gaven aanvullend aan dat het ook mogelijk is dat buiten de Binnenstad gebouwen van voor 1850 staan. Op grond van bestudering van de kadastrale minuut van 1823 lijkt het echter niet of nauwelijks het geval. Wel is het mogelijk dat onder de huizen aan de Keizersgracht, de Heerengracht en de Sluisgracht meer belangwekkende exemplaren schuil gaan dan in de selectie aangegeven is. In de meeste gevallen lijken de huizen in de genoemde straten jonger te zijn, maar op grond van de kadastrale minuut moet het niet onmogelijk geacht worden dat in een aantal huizen restanten van oudere bebouwing bewaard is gebleven. De genoemde straten zouden daarom in hun geheel voor bescherming in aanmerking kunnen komen.